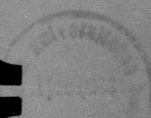

JEZIK IN SLOVSTVO

letnik XVI — leto 1970/71 — št. 4

Jezik in slovstvo

Letnik XVI. številka 4

Ljubljana, januar 1970/71

Časopis izhaja od oktobra do maja (8 števil)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Franc Jakopin, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Milan Dolgan (metodika), Franc Jakopin (jezikoslovje), Matjaž Kmecl (slovstvena zgodovina)

Tehnični urednik: Ivo Graul

Tiska Cetis, grafično podjetje Celje

Opremila inž. arh. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun pri SDK 501-8-4

Letna naročnina 20.— din, polletna 10.— din, posamezna številka 2,50 din

Za dijake, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, 10.— din

Za tujino celoletna naročnina 40.— din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Vsebina četrte številke

Razprave in članki

- 81 *Boris Paternu* Jenkova filozofska lirika
- 94 *France Bezljaj* Glagolski derivati -žigati, -žagati
- 96 *Jože Stabéj* Iz zgodovine slovenskega besedja
- 100 *Drago Šega* Razvojna pot slovenske poezije od prvih začetkov do Prešerna
- 107 *Milan Dolgan* O zvrsteh čtiva
- 109 *Berta Golob* Nareki
- 110 *Ivanka Arzenšek* Popravljanje domačih nalog nekoliko drugače...
- 112 *Aleksander Skaza* Nikolaj Fjodorovič Preobraženski
- 113 *Vatroslav Kalenić* Mate Hraste

Zapiski, ocene in poročila

- 114 *Martina Orožen* Poljska knjiga o vprašanjih splošnega jezikoslovja
- 117 *Janez Rotar* Preporodovca in kladivarja Juša Kozaka
kulturna in narodna koncepcija, izpovedana v literarnem pismu
o Gospodinu Franju
- 120 *Dragi Stefanija* O tretjem pravopisju makedonskega knjižnega jezika
- 121 *M. Grošelj* Prešernov grški citat
- 122 *Marja Boršnik* Nekaj razmišljanj ob Majcnovi smrti
- 123 *Bratko Kreft* Plenum Mednarodnega slavističnega komiteja v Helsinkih
- 126 *F. Jakopin* Poletni seminar slovenskega jezika, literature
in kulture za tuje slaviste
- 128 Popravek

Vprašali ste

- 4/3 *Janez Keber* Priimek Jonke
- 4/3 *A. Z. Ali* so avtomobili živa bitja?
- 4/3 *Jože Toporišič* Kategorija živosti v slovenskem knjižnem jeziku

JENKOVA FILOZOFSKA LIRIKA*

Med najbolj razsežna, hkrati pa najmanj raziskana področja Jenkovega pesništva sodi njegova filozofsko refleksivna lirika. Prezrl jo je že Josip Stritar, ko je zapisal: »Jenku ni bilo dano pogledati v črne globočine človeškega življenja, človeškega srca. Srečni Jenko!«¹ Za nas pa je ta lirika zanimiva iz več razlogov. Prvič zato, ker ob njej lahko razberemo tista daljnosežna dogajanja v Jenkovem miselnem odnosu do življenja in sveta, ki nam pomagajo pojasniti nastanek njegove moderne lirike. Drugič pa je Jenkova refleksija pomembna tudi sama po sebi, ne glede na svojo dokumentarno ali pojasnjevalno moč. Pomeni namreč prvi prodor postklasične filozofske misli v slovensko pesništvo. Natančneje: pomeni prodor skrajno gibljive, v protislovja odprte in notranje do kraja vznemirjene zavesti o bivanju v samo središče pesniškega snovanja. Začenja torej proces, ki v naši liriki še danes ni končan.

Če se ozremo na ta del Jenkovega pesništva, opazimo najprej skoraj nepregledno množico zdaj bolj zdaj manj dorečenih misli, spoznanj ali vprašanj o bistvu človekovega življenja. Te refleksije so glede na zunanjo tematiko zelo mnogovrstne: včasih se drže ljubezni, drugič spregovorijo o naravi, nato o zgodovini, pa spet o moči in nemoči človeškega duha in tako naprej. Poleg tega so glede na svojo osnovno idejno naravnost močno različne in večsmerne, velikokrat si oporekajo, včasih vse do popolnega nasprotovanja.

Tako nas šele pozorno opazovanje, odbiranje in usklajevanje pojavov postopoma privede od razmetanega in razlomljenega mozaika refleksij do čitljivih globinskih obrisov pesnikovega nazora. Ti obrisi se pokažejo šele potem, ko odkrijemo pesnikove glavne miselne položaje in njihove zveze. To pomeni: najprej je treba ugotoviti odločilne filozofsko situacijske kroge, v katerih živi in iz katerih reflektira Jenkova misel; zatem odkriti notranja razmerja teh situacijskih krogov in načrtati njihovo slojevitost oziroma stratigrafijo. Naposled pa je neogibno, da poskušamo določiti še položaj, ki ga ima Jenkova filozofska misel glede na vidnejše tokove evropske filozofije 19. stoletja, in presoditi, koliko in kje je utegnila biti odvisna od njih.

1

Prvi, najvidnejši in tematsko najobsežnejši situacijski krog, iz katerega poganja že Jenkova najzgodnejša refleksija in se tudi pozneje vedno znova vrača vanj, polni spoznanje oziroma *zavest minevanja*. Že petošolski *Sonet* (1851) nosi v sebi poudarjen občutek, da življenje hitro premine.² Misel na neogibno minljivost postane zatem najbolj pogostna vsebina Jenkove refleksije in seže čez vsa te-

* Zaradi strokovne aktualnosti ponatiskujemo to razpravo, ki je sicer izšla v nekoliko težje dosegljivem Kranjskem zborniku 1970.

¹ Josip Stritar, Simon Jenko (Zvon 1870), Stritarjevo ZD VI, 102.

² Sonet (dat. 1851), Jenkovo ZD II 143.

matska območja njegove lirike. Ta misel je pri njem pravzaprav vedno budna in nenehoma na preži. Najde si pot in pristop v vsako doživljajsko snov, pa naj bo to mladost ali ljubezen, radost ali lepota, narava ali zgodovina, dejanja človeških rok ali duha. Skorajda ni predmeta, ki se ga ne bi polastila. Skratka, misel o nenehnem spreminjanju in minevanju stvari, ki je bila v Prešernovem pesništvu še obrobna, čeprav že opazno prisotna, se pri Jenku pomakne v samo jedro zavesti in postane tako rekoč središčna optika njegovega gledanja v svet. V vajeviski pesmi *Mladenič in potok* najdemo tele stihe:

*Oh stalnosti nima, kar krije nebo,
tak potok in človek, tak rože veno;
in celo življenje le kratko trpi,
in celo življenje nek' tere le dni!*³

Razumljivo je, da je pri vsem tem zelo vidno tematsko mesto dobila smrt. Razmeroma pogosto jo srečujemo že v zgodnjih refleksijah, čeprav sprva še kot spremljajoči ali vzporedni motiv. Leta 1853 jo najdemo že kot vodilni idejni refren daljše miselne pesmi *Časi in človek*.⁴ Kmalu potem pa se osamosvoji v docela samostojen motiv in zavest o smrti postane nekajkrat vrhovna zavest, skozi katero pesnik doživlja sebe in premeri človeško življenje sploh.⁵ V pesmi *Na grobeh* (1854) poseže doživetje človekovega konca v dno Jenkove zavesti in jo že vidno premakne v smer iracionalne pretresenosti. Njegova misel tokrat zatrepeta na mejni ostrini nagonskega strahu, upora in obupa. Pogled na poslednje človekovo prebivališče se konča takole:

*Pogledal sem v jamo nedavno skopano,
šest čevljev globoko, tri čevlje široko,
pogledal sem v postelj človeku poslano,
ki meja je mislim letečim visoko.*

*Glasove bridké je srce zdihovalo,
roké so se s silo na prsih sklenile,
trohljivosti grozno zaklical sem hvalo,
da jek so zamolkel dajale gomile.*

Motiv in jezikovna formulacija tokrat že drsita v iracionalni paradoks.⁶ Toda memento mori pri Jenku ne lebdi samo nad človekovim osebnim življenjem. Zakonu neizprosnega izničenja so podvržena tudi dela človekovega uma in človeških rok.⁷ Motiv je najbolj čisto izoblikovan v sedmem »obrazu« *Zelen mah obrašča*:

*Zêlen mah obrašča
zrušene zidove,
veter skoznje diha
žalostne glasove.*

*Povej, razvalina,
v soncu zatemnela!
Kaj je moč človeška,
kaj so njena dela?*

*In življenje naše,
ki tak hitro teče,
al' so same sanje?
— Sanje — jek mi reče.*

Tu je Jenko že daleč onstran Prešernove, ob Korytkovi smrti izpovedane racionalistične vere v večnost človekovega dela, opravljenega za človeštvo; pa tudi daleč od podobne Aškerčeve misli: »v delih svojih živel sam boš večno«.⁸ Uni-

³ *Mladenič in potok*, ZD II, 13.

⁴ *Časi in človek* (dat. 1853), ZD II, 149.

⁵ *Na grobeh* (dat. 1854), ZD I, 84; *Smrt* (dat. 1855), ZD II, 165.

⁶ V zgodnejši varianti je namesto besede »zaklical« stala še mnogo izrazitejša »zatulil« (ZD I, 263).

⁷ Na Kamniškem gradu, ZD II, 147; *Na grobeh*, ZD I, 84; *Zelen mah obrašča* (Obraz VII), ZD I, 51.

⁸ *Der Mensch muss untergehen*, Prešernovo ZD II, 124; Časa nesmrtnosti, Aškerčevo ZD I, 50.

čenju v času je podvrigel vse človeške stvari sploh. Beseda »čas« s pomenom minevanja in odhajanja v nič je pri njem nenavadno pogostna (npr. »časa kolo«, »časa ost«, »ruši čas«, »kaj beseda čas pomeni«). Že v vajeviskih proznih *Črtah* je zapisal tole značilno misel: »Ko človek misli, da se mu vse klanja, mu vendar še nekdo zapoveduje, in ta nekdo je čas.«⁹

Jenkovo spoznanje pa se ni ustavilo zgolj ob smrti kot gospodarju vsake človeške usode niti ob postopnem uničenju in pozabi človeških del. Procesu stalnega in sprotnega minevanja je podvrigel človekovo živo duševnost, podvrigel ji je svoja in tuja čustvena doživetja ter stanja. Na lastno ljubezen ali bolečino ali radost ali upanje nenadoma pogleda kot na nekaj, kar je prav tako zapisano naglemu spreminjanju in sprotnemu ugašanju. Temu spoznanju je posvetil posebno pesem *Sprememba* in pojav opisal takole:

*Hitro obrača se časa kolo,
naši duhovi z njim se vrtijo,
dan na dan sebe same menijo,
sami ne znajo, zakaj in kako.*

*Tugi žareči me dala v oblast,
dala me sreča vodnici je slabi;
zopet pihljaje nada me vabi,
njeno hladilno okušam že slast.*

*Miru odpira se prazno srce,
rane zastarane sčasoma celi,
v jasni prihodnosti tožno veseli
gine iz srca ognjeno morje.*¹⁰

Tak prenos dialektike minevanja na vsakdanjo človekovo izkušnjo je imel daljnosežne miselne in psihološke posledice. Zavest nenehnega in sprotnega minevanja »vseh stvari« (izraz uporablja v *Posavskih glasovih*) je na široko odprla vrata relativizmu in skepticizmu, v skrajnem primeru pa tudi agnosticizmu, kot kažejo sklepni stihi prve kitice navedene pesmi. Praktično to pomeni: sreča ali radost je lahko samo trenutna, saj je omejena z zavestjo o njenem neogibnem koncu. Torej ni nikdar sama, marveč je vedno odprta v tesnobo. In prav tako je z ljubeznijo, upanjem ali močjo in nič drugače z bolečino, trpljenjem ali obupom. Vsem tem in takim doživetjem je že sproti sojeno, da ugašajo v mir praznote in pozabe. Ironija in sarkazem, h katerima je bil Jenko vse življenje tako močno nagnjen, sta samo druga stran iste zavesti.

Skratka, prvi in že v Jenkovi mladosti nadvse odločilen miselni krog kaže navzven zaostreno tezo o stalnem minevanju in smrti vsega obstoječega, navznoter pa se polni z relativizmom in skepticizmom.¹¹ Kolikor bolj se stopnjujejo vse te lastnosti, toliko manj prostora ostaja za klasično, racionalno trdno miselno zgradbo v svetu in človekovem bivanju, in toliko bolj stopa v ospredje izkušnja in filozofija trenutka kot spoznanje edine oprijemljive resničnosti in izničevalnem begu časa. Ni naključje, da se že v Jenkovi dijaški liriki začne oglašati pojem »trenutka«, ki bo kasneje zavzel več prostora.¹² Ti in taki premiki seveda niso mogli ostati brez posledic tudi za sistem pesnikovega izražanja, za njegov slog. Poreklo opisane plasti Jenkove refleksivne lirike bo treba iskati v več smereh. Neutajljiv je v njej najprej stari, tradicionalni tok verske, filozofske in pesniške ideje o minljivosti vsega človeškega. Ta miselni tok je nanj posebno vidno delo-

⁹ Črte, ZD II, 201.

¹⁰ Sprememba (dat. 1854), ZD I, 82.

¹¹ O skepsi kot temeljni prvini Jenkovega svetovnega nazora je prva razpravljala Marja Boršnikova (Pregled slovenskega slovstva, 1948, s. 47).

val s svojo elegično varianto, kakršno je močno razvila evropska pesniška predromantika in romantika. Zatem ni mogoče prezreti naslednje in usodnejše stopnje evropskega vpliva, namreč dotoka heglvske filozofske dialektike. Ta je v Jenku, ki je bil po pričevanju sodobnikov že po naravi nagnjen k izredno dinamičnemu mišljenju, pomagala izostriti dialektično optiko in radikalizirati njegovo zavest minevanja.¹³ Toda on ne ostane pri tem. Oddalji se tako od tradicionalne krščanske kot od heglvske metafizične osmislitve minevanja. Misel na smrt ga pusti samega v tesnobi grozljive nezadoščenosti. In treba je upoštevati še neko dejstvo, ki problemu dodaja nove razsežnosti. Dialektiko porajanja in minevanja Jenko skoraj vedno ponazarja s pojavi v naravi. Vendar pri tem ne gre samo za slogovno oziroma metaforično sredstvo. Z empiričnimi zakoni, ki vladajo v naravi, primerja, potrjuje in utemeljuje poglobitve zadeve človekovega telesnega in duhovnega bivanja vse od ljubezni pa do neenakega boja za obstanek in smrti, kar kažejo predvsem *Obrazi*.¹⁴ Govorimo torej lahko o dialektiki, ki iz heglvskega metafizičnega območja prestopa že v empirični pozitivizem 19. stoletja.

Toda vmes je še en člen, ki ga ne kaže prezreti. Jenkova zavest minevanja se je na tej poti od metafizike k empirizmu presenetljivo močno približala Schopenhauerju, v vsebini in formulaciji. Med poglobitve utemeljitve svoje filozofije je Schopenhauer uvrstil tudi načelo minevanja in to načelo radikaliziral do skrajne mere. Pojmu »*existentia fluxa*« je podvrgel prav vse, kar živi. V njegovem glavnem delu *Die Welt als Wille und Vorstellung* lahko beremo: »Njegovo (tj. človekovo) bivanje je samo v sedanosti, katere neustaljivi beg v preteklost je stalno prehajanje v smrt, je nenehno umiranje ... zato mu po pameti mora biti vseeno, ali je bila vsebina te preteklosti muka ali užitek ... Tudi če gledamo pojav s telesne strani, nam postane očitno, da je naša hoja naprej samo zadrževanje padanje, da je življenje našega telesa le pridržano umiranje, stalno odlašana smrt; končno je tudi živahnost našega duha le odloženo dolgočasje.«¹⁵ V pesmi *Sprememba* se je Jenkova misel o minevanju in ugašanju vedrih pa tudi mračnih čustev v neogibno notranjo praznoto nenavadno močno približala prav takemu spoznanju. V literarno privlačnejšem delu *Parerga in Paralipomena* (1851) Schopenhauer nadaljuje omenjeno misel: »Vse, kar je, je v naslednjem hipu že bilo ... Naše bivanje nima nobenih tal, kamor bi stopilo razen odtekajoče sedanosti. Zato je bistvena oblika bivanja trajno *gibanje* brez možnosti, da bi dosegli mir, h kateremu stalno hočemo. Podobno je dirjanju tekača navzdol, saj bi moral pasti, če bi se ustavil ... V takem svetu, kjer ni mogoča nobena stabilnost, nobeno trajnejše stanje in je vse v neprestanem vrtinčenju in spreminjanju ... si ne moremo zamisliti nikakršne sreče ... Naše in vseh živali bivanje ni nič trdnega ..., je samo *existentia fluxa*, ki obstaja edinole v spreminjanju ...«¹⁶

¹² Pod milim nebom (dat. 1854), ZD I, 183.

¹³ Fran Levce poroča: »... posebnost Jenkova bila je njegova *dialektika*. Jenko je neizmerno hitro, bistro in logično mislil. Takoj je nasprotnika zgrabil za besedo, začel ga je prav po Sokratovo prijemati in pestil ga je, dokler ga ni popolnoma ugnal. Zategadelj dijaški filistri in ničvedci z njim niso mogli izhajati: boljši dijaki so ga upoštevali ter imenovali so ga, ta *pametni* Jenko ... Njegovi dijaletiki prva pomočnika sta bila sarkazem in ironija (Zvon 1879, 372).

¹⁴ Južni veter diše; Zida drobna mravlja; Naj vso svojo silo; Ko je sonce vstalo; Z glasnim šumom s kora; (ZD I, 49–58).

¹⁵ *Die Welt als Wille und Vorstellung*, Schop. sämtliche Werke, Leipzig 1922-23, Bd 1, str. 537–38.

¹⁶ *Parerga und Paralipomena*, Schop. sämtl. W., Stuttgart 1893-96, Bd. 10, 269–75.

Tako se nam že v prvem idejnem krogu Jenkove miselne pesmi pokažejo obrisi več različnih filozofskih ravni, v katere bo potrebno načrtati njegovo antropologijo.

2

Drugi situacijski krog Jenkove refleksije bi lahko imenovali *zavest duhovnega obstajanja*. Seveda s pridržkom, da tej pesnikovi zavesti dopustimo zelo široke in gibljive možnosti. Ta krog pesnikovega miselnega položaja je v tesni zvezi s prejšnjim in je v njem utemeljen. Saj nastaja kot opozicija, in sicer v pokončno smer obrnjena opozicija razkrajajoči se zavesti minevanja in dvoma. Pojavi se prav tako že med zgodnjimi miselnimi pesmimi, vendar ne tako zgodaj in ne tako pogostoma, uspešnejši dosežki pa se pokažejo nekoliko pozneje.¹⁷

Prvi dokument Jenkovega miselnega zagona v nadtvarni svet je pesem *Ptici* (1853).¹⁸ S simbolom ptice, ki plava vse višje in višje v daljave neba, dovolj razločno izpoveduje svojo voljo k zanosnemu, daljnovidnemu in čistemu bivanju v višavah duha, daleč nad mrakovi nižav. Odlepiti se od sveta pritlične stvarnosti in vezanosti je pglavitna želja pričujoče izpovedi. Vendar ta želja ni brez motenj. Premagovati mora notranji ugovor, ki je predvsem strah pred daljavami in izgubljenostjo.

Pazljivejši študij nadaljnega gradiva pokaže, da je Jenko svoja spiritualistična iskanja naravnaval v različne smeri. Ena od teh kaže sprva še k tradicionalnemu krščanstvu. Sem je treba uvrstiti predvsem refleksiji *Angel tožnih* (1853) in *Človek* (1854).¹⁹ Prvo besedilo, ki ima sicer dokaj čiste poetične stilizme, je vključeno v naslednjo pomiritevno možnost:

Ko obide strah duh,
angel stopi iz neba ...

upu srce se odpre,
duh otožni zjasni se.

V drugi pesmi *Človek* gre avtor znatno dlje. Človekove duhovne vzpone in padce, odtujevanja in vračanja k »viru svoje bitnosti« poskuša zamejiti v varen obrazec krščanskega mita o človekovem stvarjenju, padcu in odrešitvi, ki mu jo naposled prinese »sin Očetov«. Toda izrazito neoseben, konvencionalno govorniški slog in togi metrum pričata, da mu ta smer, ki se zatem res porazgubi, ni bila več zadostna. Intimnejši dvom vanjo je s polno lirsko močjo zapisan v znanem šestem »obrazu« *Z glasnim šumom s kora*.²⁰

Mnogo bolj vidna, pristna in v splošnem izrazno bogatejša postajajo Jenkova duhovna iskanja tedaj, ko se odmaknejo od tradicije in se napotijo v nove smeri. Tu je treba pozorneje pregledati vsaj dve pesmi, *Pokaži pot* in *Duhu*.²¹ Prva zelo jasno pokaže Jenkovo nezadoščenost sredi spoznanj, ki jih človeku lahko daje

¹⁷ Del slovenske literarne zgodovine je to stran Jenkovih iskanj zelo omejil. Anton Slodnjak se je npr. odločil za naslednjo oznako: »Njegovo pojmovanje resničnosti je v glavnem antimetafizično in le rahlo in redko se oglase v njegovi pesmi glasovi hrepenenja po spoznavanju višje, nadzemeljske resnice« (Zgodovina slovenskega slovstva II, 1959, 222).

¹⁸ *Ptici* (dat. 1853), ZD II, 145.

¹⁹ *Angel tožnih* (dat. 1853), ZD I, 88; *Človek* (dat. 1854), ZD II, 154.

²⁰ Ivan Prijatelj je prvi primerno interpretiral to pesem: »Vse človeške molitve, ki se z njimi ljudstvo povzdiguje v višave, ga ne pretrsejo tako kakor dejstvo, da sonce nespremenjeno sije in da pošilja skozi visoka cerkvena okna vedno iste žarke na večno menjajoče se rodove.« (Književnost mladostencev, nast. 1906-07, Ljubljana 1962, 52).

²¹ *Pokaži pot*, ZD I, 178; *Duhu*, ZD II, 144. Zaradi intelektualne zahtevnosti moremo sklepati, da sta pesmi nastali nekoliko pozneje.

znanje, zgrajeno zgolj na empiriji čutov. Tisto, kar ga vabi od motnega sveta učene pameti k čistejši vedrini in h globlji notranji zadoščenosti, je slutnja nekih višjih »moči«, ki naj bi obstajale nad svetom racionalnega znanja:

*Vez vednost' se še ne prereže,
kar temno ne vidi več oko
in kamor učenosti moč ne seže,
moči neznane se še gibljejo.*

Kritični ugovor zoper sodobni empirizem in pozitivizem je tu čisto nedvoumen. Nastopa z očitki človekove spoznavne okrnjenosti in bivanjske nezadoščenosti. Smer slutnje in iskanja človekove nadtvarne dopolnitve pa tokrat ni več obdana z obrazci krščanskega idealizma. Za to dopolnitev si izbere vsebinsko zelo neobvezen in nedogmatičen izraz »moči neznane«. Izraz daje mnogo prostora iracionalizmu in kaže k svobodnemu panteizmu. Vendar tudi tokrat njegovo hotenje k »močem neznanim« ni brez notranjih zadržkov in ovir. Izpovedano ni v ugotavljajočem, povednem načinu, marveč v imperativu, kot vzklik, kot rotitvena prošnja »mrtvega srca« iz stiske po odrešitvi. Torej govori iz položaja, ki so mu tiste »neznane moči« še neznansko daleč, bolj slutnja kot posest.

Notranja napetost med željo po popolni duhovni suverenosti in med zavestjo o omejenosti človeškega uma se do kraja zaostri v pesmi *Duhu*. To je verjetno najbolj lucidna filozofska pesem slovenske književnosti. Jenka najdemo v položaju, ko z nenavadno umsko gibljivostjo preverja moči duha v samem sebi. Poglavitno vprašanje tega intelektualnega, pa ne samo intelektualnega rentgeniziranja samega sebe je eno: če je v njem res duh — in o tem njegova najgloblja slutnja ne dvomi — zakaj se ta duh ne da samega sebe uzreti, videti in spoznati; zakaj dopušča, da ga um, ki je njegov lastni del, lahko prezre, taji ali celo zasmehuje? Samo nekaj izpostavljenih mest pesnikovega spraševanja:

*Ti, duh, če v meni tičiš, Sam sebe zasmehuješ,
pogledati samemu sebi se daj! sam sebe zaničuješ.*

*Neusmiljeno molčiš,
sam sebe tak' rekoč tajiš.
Pa vendar, prosim te, prepusti mi,
te s tabo samem' sebi misliti.*

Tu je Jenko v resnici pri samem središču Heglove filozofije, ki je v svoj vrh postavila stanje, ko se Duh samega sebe zave in spozna z umom. Toda pri vsem tem je vendar še nekaj zelo neheglovskega. Je Jenkova razjedajoča izkušnja, ki mu pravi, da takega samospoznanja duha ne more doseči: duh in um si v resnici ostajata tuja, med njiju se vriva molk ali celo posmeh. Skladnosti med bitjo in zavestjo, med realnim bivanjem in metafizičnim bistvom ni več. Po ubranosti obojega lahko pesnik samo še vpije. Smo torej na točki, kjer se je Jenko pri svojem iskanju duhovne obstojnosti najbolj približal Heglu in se poskušal reševati v njegovo filozofsko katarzo, v suvereno samospoznanje duha. Toda hkrati smo na točki, ko je Jenko najvišji dosežek Heglovega sistema, njegovo harmonično središče doživel že kot čisto protislovje, kot porazno disharmonijo. V ozadju seveda čutimo prisotnost neizprosnega življenjskega empirizma, ki se ga Jenko ni mogel otresti, in pa njegove rafinirane dialektike, ki je preseгла heglovsko šolo.

Da je v zaledju Jenkovega iskanja Duha res deloval pozitivistični empirizem, ki je to iskanje in njegove dosežke nenehoma omejeval, krčil, relativiziral in izničeval, nam dokazuje cela vrsta refleksij. Posebno v pesmih, ki jih je sprva naslavljal *Meglenice*, zagoni duha in uma redno obnemorejo pod težo človekove zemeljske obremenjenosti s »pezo mesa« in omejenosti s plotom smrti.²² Razmerje človekove duhovne in telesne biti tu razrešuje z zmago slednjega, materialnega. Pod takšnimi in podobnimi sunki, ki prihajajo z območja prvega miselnega situacijskega kroga, se prostor njegove duhovne filozofije zožuje in razpada. V izpovedi z ironičnim naslovom *Naša moč* naletimo na položaj, ko sta oba pričevalca »prečistega vira nebeškega« — duh in um — že tesno obdana z »neizmerno temo«.²³ Ne preostaja mu drugega, kot da z grenkobo razglasi spoznanje: na koncu vseh duhovnih iskanj čaka človeka spet nevednost, izgubljenost, obup in noč. Pesem se konča s sizifovskim položajem:

*Bojuj se duh do zadnje srage,
bojuj se, pa ne upaj zmage.*

Nedaleč od tod najdemo daljšo pesem *Časi in človek*, ki nam še bolj odpira to avtorjevo miselno stopnjo.²⁴ Gre za pesem s pripovedjo o zgodovinskem razvoju človeškega duha sploh in o položaju lastne misli glede na prehojeno pot človeškega uma. Razvoj duha razdeli mladi Jenko na tri zaporedne, vse višje zgodovinske stopnje: na začetku je stanje naivne, neprebujene zavesti, zlite še z naravo; zatem sledi stanje »umnega duha«, ki se odlepi od narave in začne smotno gospodariti z njo in s stvarmi; in od tod sledi vzpon duha k svojemu višjemu metafizičnemu viru in namenu. V tem ustroju seveda ni mogoče prezreti odmeva Heglove fenomenologije in zgodovine duha, ki na poti vračanja iz pogreznjenosti v naravo k samemu sebi loči v bistvu tri stopnje zavesti (prirodno, ozaveščeno in popolno zavest), ki ustrezajo trem zgodovinsko razvojnim stopnjam duha (subjektivnemu, objektivnemu in absolutnemu).²⁵ Vendar je značilno, da Jenko tega mitološkega sistema ne razkazuje zato, da bi se z njim poenačil. Vsaki kitici, ki predstavi posamezno razvojno stopnjo duha oziroma človeškega uma in filozofije, doda refren, ki pravi, da je zanj ta možnost zavesti že izgubljena. Tudi slog je racionalistično oddaljen od predmeta, suh in trd. Jenko v resnici pripoveduje, kako ne more najti rešitve v nobeni izmed teh urejenih in znanih miselnih postaj ter filozofij sveta. Ostaja torej zunaj vseh filozofskih sistemov, predan samoti, dvomu, begu časa in menjavi stvari, kar reflektira v svojo filozofijo tesnobe. Najbrž ni samo naključje, da je v bližini obravnavane pesmi nastal prevod Rencijevih stihov *Tesnoba*, kjer pa filozofska misel že prehaja v lirsko situacijo:

*Če se na nebu zarja spne,
me skrb in dvom obide;
kdo ve, ko sonce v zaton gre,
kdo ve, kaj jutri pride.²⁶*

²² Meglenica, ZD I, 177; Na grobeh (dat. 1854, prv. Meglenica), ZD I, 84.

²³ Naša moč, ZD I, 176. France Bernik spravlja pesem v zvezo s Schillerjevo *Die Worte des Wahn* (Lirika Simona Jenka, 1962, 134).

²⁴ Časi in človek (dat. 1853), ZD II, 149.

²⁵ V zvezi s pesmijo Časi in človek omenja Hegla tudi F. Bernik, češ da gre poleg biblijskega izročila deloma tudi za odmev »hudo poenostavljene Heglove dialektike« (n. m., 135).

²⁶ Tesnoba (dat. 1853), ZD I, 175.

Sklenemo torej lahko z ugotovitvijo, da so Jenkovi zagoni k duhovnemu obstajanju, ki naj bi njegovi bivanjski zavesti dali zanesljivo središče, trdnost in absolutnost, šli najprej skozi tradicionalno krščansko idealiteto, nato pa predvsem k Heglu. Toda na obeh metafizičnih ravneh so doživeli poraze, ki so njegovo misel vračali k empirizmu, relativizmu in skepticizmu.²⁷

3

Tretji situacijski krog Jenkovih miselnih odzivov na svet kaže *filozofijo rado-živega obstajanja* sredi življenja samega. Tudi to miselno plast lahko primerno in brez tradicionalnega moraliziranja dojamemo šele tedaj, ko poleg njenih navzven samostojnih znamenj upoštevamo še njene notranje odvisnosti od prejšnjih dveh plasti. Jenkovo reševanje iz tesnobe prvega kroga se je že od vsega začetka obračalo tudi v smer, ki je bila čisto nasprotna smeri duhovnega obstajanja. K obratu od duhovnega iskanja pa ga je spodbujala še nova stiska, v katero se je naposled sklepal tudi drugi, metafizični krog njegove miselnosti. Tako so z ene in druge strani prihajale pobude k iskanju položaja, ki bi bil zunaj obeh prejšnjih, k tesnobi nagnjenih možnosti, ki bi bil njuno nasprotje in zmaga nad njima. Tak položaj si je poiskal v zavestni sprostivni nenadzirane prvinske sle po življenju, z drugo besedo, v uživajočem, veselem vitalizmu.

Prvi opazni miselni nagib v to smer se pokaže v najzgodnejši refleksiji *Sonet* (1851), in sicer kot očitna opozicija na misel o minevanju in smrti.²⁸ Izrazitejše izpovedi nevezanega vitalizma pa sledo od leta 1853 naprej. Taka je pesem *Korak v življenje* (1853), ki je že neposreden klic k polni prisotnosti v »šumnem vrtincu življenja.²⁹ Izpoved ne skriva hlastne žeje po sprejemanju in uživanju vsega, kar življenje daje. Še daljnosežnejša je v tem pogledu pesem *Pod milim nebom* (1854).³⁰ Zapisana je v dinamičnem slogu in ritmu. Razmišljanje o nezadržanem predajanju lepotam življenja postaja tu že ukazovalno in programsko. Prvi dve kitici se glasita:

*Pod milo nebo
me žene željenja,
novo in ljubo
me stresa življenje.
Kak bije srce,
kak noga hiti!
Po žilah mi vre
ponovljena kri.*

*Kdor toži mi svet,
življenje sovraži,
pod nebo razpet
iz sob se prikaži:
Glej svet je prelep,
življenje sladko,
si gluh in si slep,
če ti je grenko.*

Besedilo ima polemične poudarke, ki merijo v več smeri. Vendar nas tu zanima predvsem pesnikovo osebno osvobajanje iz tesnobe in temnoglede misli o svetu, njegovo hoteno trganje filozofske zavesti, ki se je kot stena postavljala med njega in življenje. Pri tem ukinjanju kontemplativnega razmerja do življenja, ukinjanju v imenu življenja samega je dosleden in gre do kraja, ki se glasi:

²⁷ V svoj dnevnik je Jenko zapisal: »... res žalostno, če se človek vzredi idealist in vse materialno zaničuje, dokler se ne prepriča, da se je motil...« (I. Jenko, Iz zapuščine S. Jenka, Kres 1886, 11).

Jože Pogačnik je v svoji študiji Idejna struktura Jenkove poezije šel znatno dlje, ko je Jenkovo miselnost situiral med metafiziko in nihilizem (Čas v besedi, 1963, 138–46).

²⁸ *Sonet* (dat. 1851), ZD II, 143.

²⁹ *Korak v življenje* (dat. 1853), ZD I, 80.

³⁰ *Pod milim nebom* (dat. 1854), ZD I, 183.

Zatorej srce
le čutom se vdajaj,
in radosti se
ne'zmerne napajaj.

Prispel je do radoživega senzualizma. Ta naj ne bi bil več nadziran niti z moralo niti s filozofijo, temveč poslušen samo nagibom čustev in nagona. Tudi med poznejšimi refleksijami lahko najdemo celo vrsto odločnih obratov zoper vse, kar človeka postavlja v zamišljeno in kontemplativno razmerje do življenja.³¹ V pesmi *Modrijanom*, ki je najbrž iz kasnejših let, zavrača modrijane in modrost kot nekaj, kar človeku v resnici spodreže neposreden stik z življenjem in mu pokonča mladost.

Tudi Jenkov odklik od filozofije duha k filozofiji čutov ima svoje evropsko zaledje. Še posebej je treba računati z Mlado Nemčijo in njenimi idejnimi sunki v to smer. Heineja je Jenko rad bral in težko bi verjeli, da ne bi bil poznal njegovih *Slik s poti* (*Reisbilder*, 1826—31) s strupeno duhovitimi napadi na abstraktno učenost, na nemško univerzo, ki jo je imenoval »učeno Sibirijo«, na »dokotrje razuma« sploh in na vse, kar je človeka »izfilozofiralo iz življenja«. V spisu *Ideje* je lahko bral misel, da vsi močni ljudje ljubijo življenje. Še izrazitejši je bil v tem pogledu vodilni teoretik Mlade Nemčije Ludolf Wienbarg. V knjigi *Estetski bojni pohodi* (*Aesthetische Feldzüge*, 1834) beremo ostre napade na kult učenosti, na oboževanje meditacije in filozofije, ki v resnici pomenita »smrt čutov in čutnosti«. Samo nekaj primerov: »Človek ni zgolj zrcalo, ki stvarstvo reflektira in duhovno dojame, človek je vendar sam bitje in prirojeni sta mu pravica in moč, da je sam po sebi nekaj in da dobi mesto med eksistencami sveta.« Nobena vednost, nobena znanost in nobena izobrazba ne morejo nadomestiti življenja, zakaj »življenju je življenje najvišji namen«.³² Ideal mu je Faust, ki zavrže svoje knjige in se v naveličanosti ničeve modrosti požene v pisano življenje, da bi si otrplo srce spet osvežil s tokovi ljubezni in sovraštva.

Kljub opaznim podrobnostim pa je Jenkova filozofija čutne radoživosti močno drugačna, manj preprosta in manj celovita. Že omenjena pesem *Pod milim nebom*, ki je njegova najbolj vidna vitalistična refleksija, se konča takole:

Zatorej srce
le čutom se vdajaj,
in radosti se
ne' zmerne napajaj.
Trenutek hiti —
glej, kmalu bo preč;
če ti odbeži —
ne bode ga več.

Kaj to pomeni? Ideja svobodne, brezskrbne radoživosti ni sama, spremlja jo zavest naglega uhajanja življenja in vsakega hipa posebej. Še več, ta zavest

³¹ Jetnik (dat. 1855), ZD II, 164; Lenoba, ZD II, 167; *Modrijanom*, ZD I, 78.

³² L. Wienbarg, *Aesthetische Feldzüge*, 1834, 78—79. O univerzi je npr. zapisal naslednje: »Trepetajte pred sivo almo mater, ki kot stara babica drsa svojo gosto nabrano, od moljev razjedeno obleko po tleh avle, in svoje stare ljubimce — pedante poskuša rekrutirati med svežimi ljudmi. Trepetajte pred njenim suhljatim objemom, pred poljubom njenih strahotno sivih ustnic, zakaj ona vam bo počasi izsesala kri iz žil in visoka čustva vaših prsi stisnila na minimum... Mislite na to, da so vsi veliki Nemci novejšega časa samo v svojo nesrečo postali univerzitetni učitelji, da so bili Fichte, Schelling, Niebuhr, Schleiermacher, rojeni tribuni ljudstva — za ljudstvo izgubljeni... Mi smo se iz življenja izštudirali in moramo se vživeti nazaj v življenje. Nemčija je bila doslej samo univerza Evrope, ljudstvo antikvarno, izbrisano z liste živih...«

vitalistično idejo celo utemeljuje, saj pravi: zgrabi, scela ujemi trenutek življenjske radosti, da ti v begu časa ne izgine. Toda zavest minevanja to isto radoživost, ki jo utemeljuje in stopnjuje, hkrati tudi omejuje in relativizira. Obdaja jo namreč z vednostjo, da je zapisana hitremu koncu. Preprosto, gre za vitalizem trenutka, onstran katerega je spet vse negotovo in relativno. In tu smo pri svojevrstni strukturi Jenkove radoživosti. Pri radoživosti, ki nima trdnega in zanesljivega zaledja v kašnem optimističnem nazoru (kakršnega bi lahko našli npr. v ozadju Levstikove radožive refleksije), temveč je njeno globlje zaledje v nečem prav nasprotnem in pogrezljivem: v relativizmu in skepsi. Zato je ta vitalizem v resnici utemeljen samo še v filozofiji trenutka, ne pa v ideji enotnega in celovitega sveta.

Kako daleč je bila Jenkova radoživost od notranje celovitosti, nam nazorno kaže poznejša varianta mladostne vitalistične pesmi *Korak v življenje*. Trenutki svobodnega vitalizma se pod lucidno kritično zavestjo tokrat skrčijo na skrajno omejen prostor, ostanejo samo še koščki bivanja, ki nadomeščajo celoto, kakršne ni:

*Če ni mogoče
mi cel'mu biti,
vsaj kosca kosec
nadomestiti
bi duh poskusil,
bi hodil pota,
ki svet jih hodi,
pa ga strahota
mrzla pretrese,
če misli take
do dna zave se.³³*

Če je bilo naše opazovanje in razumevanje stvari pravilno, potem ne moremo mimo spoznanja, da se tudi Jenkov tretji miselni krog, ki je sicer poln uspešnih zagonov k trenutkom vitalne radoživosti, naposled sklepa v nezadoščenost in tesnobo. Tudi z vitalističnim in protispiritualističnim tokom sodobne filozofije se naš pesnik ni mogel notranje docela ujeti.

4

Četrti krog Jenkovih situacij je krog *omrtvičene volje* do bivanja. Gre za položaje, ki so nastajali verjetno takrat, kadar so se tesnoba spoznanja prejšnjih treh krogov močno zaostila, se odcepila od svojih akcijskih izhodišč in nenedoma prešla v novo, samostojno in vsezajemajočo zavest. Refleksije te vrste ponavadi niso datirane in literarna zgodovina jih večji del postavlja v poznejša pesnikova leta.

Vendar tudi ta idejna plast, vsaj s svojimi začetnimi znaki, sega med pesnikove najzgodnejše miselne opredelitve do sveta. Tak primer je pesem *Ptici* (1853), ki v začetku sicer še kaže poskuse živahnega notranjega uglasjanja s svetom, konča pa se s spoznanjem popolne odtujenosti med obema.³⁴ Ob tem spoznanju se njegova prizadeta notranjost začne obračati k resigniranemu molku:

³³ ZD I, 262 (iz. l. 1857).

³⁴ *Ptici* (dat. 1853), ZD I, 19.

*Ljudje krog mene se zvristé,
se smejejo, se vesele;
moj duh teman je in molči,
nikomur nič ne govori.*

Vendar to trpno početje in željo po smrti (ki jo poudarja predvsem prva varianta pesmi), prekine kasnejše uporna kretnja zaničevanja sveta:

*Star sedemnajst še komaj let
zaničeval že ves sem svet...³⁵*

Pot k notranji negibnosti in brezodzivnosti je bolj premočrtna v pesmi *Sprememba* (1854).³⁶ Tu pride do veljave že motiv brezčutnega, »praznega srca«, če uporabimo avtorjev izraz. Vendar motiv praznote še ni osamosvojen. Zapisan je romantično, se pravi z dodatkom žalosti ali domotožja po velikem čustvovanju in notranjem viharističtvu. To je še vedno prešernovska ali byronska ali lermontovska formulacija »praznega srca«. Isto lahko ugotovimo ob značilno naslovljeni pesmi *Nesrečni mir*, ki ne more prikriti motivnih in miselnih stičišč z *Jadrom* (*Parus*) Lermontova.³⁷ Toda prav tu se začenja Jenkova misel o notranjem miru osamosvojati v novo kakovost, tako da prehaja že v opozicijo Lermontovu, ki z *Jadrom* izpoveduje še prvinsko slo iz miru v nove viharje. Jenkov »mir« ali »pokoju duha«, ki »srce mu obseda«, ni več »mogočni mir morja« med dvema viharjema in ni veličastno zatišje pred novim življenjem. Za sabo v resnici ne čuti več boja in pred sabo ne viharja, vse to je že nesrečen, prazen mir notranjega onemevanja. Naslednjo stopnjo te poti najdemo v besedilu *Pesem* (obj. 1862).³⁸ Tu je zavest o obstajanju onstran vseh sanj, upov in ver formulirana že čisto neposredno in razumsko. Biti zunaj utvar, zunaj upov in zunaj vere je stanje, ki ga označuje kot stanje zrelega spoznanja in modrosti. Ono drugo, zgodnejše stanje, se pravi stanje zaupanja v svet in v svoje moči nad njim, je po njegovem lahko samo stanje mladosti. Mladosti, ki svojih moči in dejanj ne meri z modrostjo, temveč samo z voljo. Jenkova antropologija torej deli človeka v dve razvojni stopnji: v človeka volje in človeka spoznanj, pri čemer je načelo volje zgodnejše, naivnejše in glede na resnico sveta bliže zmoti.

Do novih, čistih in zadnjih konsekvenc je to misel dognal v strnjeni filozofski refleksiji *Sad spoznanja*:

*Sad, ki na spoznanju rase,
vse grenkosti prekosi,
ker s krvjo se srčno pase,
v korenini mir mori.*

*Sad, ki 'z naših del nam rase,
'z naših misli se rodi —
misel pa zatreti da se,
to modrost storit' veli.³⁹*

Če stihe prevedemo v še bolj strnjeno sporočilo, nam povedo naslednje: odpojevmo se iščoč misli, ki je vir obeh človekovih nesreč — dejanja in spoznanja. Tako smo prispeli do najbolj problematičnega in najbolj temnega dna Jenkove refleksije, do njegovega prepričanja, da misel in dejanje vodita samo v trplje-

³⁵ Brat Ivan navaja enako misel iz pesnikovega dnevnika: »Zakaj že v sedemnajstem letu moram spoznati, kaj je človek na svetul« (Kres 1886, 5).

³⁶ Sprememba (dat. 1854), ZD I, 82.

³⁷ Levec poroča: »Odkritosrčno je pravil (Jenko), da so največ vpliva imeli nanj in na razvoj njegovega pesništva Byron, Heine, Lermontov. Največji slovanski pesnik mu je bil Lermontov, a največ se je naučil od Heineja.« (Simon Jenko, Zvon 1879, 372.)

³⁸ Pesem, ZD II, 180.

³⁹ Sad spoznanja, ZD I, 186. Urednik ZD postavlja pesem v »zrela leta«.

nje, in do sklepa, da je prav na tem najbolj odločilnem in izhodiščnem območju človekovega bivanja treba voljo zatreti. Ta poskus zavestnega odrekanja in ukinjanja volje pri njem ni osamljen. V nekaterih izpovedih ga razširi še na svoja čustva, strasti in celo na čustveno spominjanje.⁴⁰ Na ono stran spoznanja in ukinjene volje postavlja Jenko mir, ki ni več samo stanje brezčutnosti, temveč tudi notranje osvoboditve.⁴¹

Tudi iz tega pesimističnega dna Jenkove refleksivne lirike se odpirajo razgledi k takrat precej znanemu toku evropske filozofske misli. Pojem »volja« ali »volja do življenja« (»der Wille zum Leben«) predstavlja namreč osrednjo kategorijo Schopenhauerjeve filozofije. Sam jo je imenoval »žarišče mojega nauka« in ji dal vodilno mesto tudi v naslovu glavnega dela *Die Welt als Wille und Vorstellung* (1819). Po njegovem se delovanje univerzalne »volje« kaže v vseh stvareh sveta: v življenju rastlin, živali, človeka, družbe in zgodovine. Ta povsod pričujoča volja hoče zadovoljiti svoje potrebe, a v njeni naravi je, da ne more biti nikoli zadovoljena. Vsak njen dosežek radosti ali sreče temelji zato na prevari in utvari. Volja, ki deluje v nas, je torej vir večnega nemira, hrepenenja, bolečin, boja in trpljenja, je slepa in zla. V življenje prinaša spopade nešteti egoizmov, surov in neenak boj za obstanek, boj vseh proti vsem in pripomore, da postane človek človeku volk. Bistvo nauka, ki ga Schopenhauer postavlja kot rešitev nasproti vsemu temu, je misel o osebni odpovedi slepim silam življenja, je nauk o svobodnem zanikanju volje. Kdor je moder, bo v sebi ugasnil vse želje in voljo. K temu višjemu stanju človekovega bivanja pa odpira pot spoznanje, ki je prvi korak iz obroča naivnega, nagonskega in trpečega bivanja. Sklep se glasi: »S svobodnim zanikanjem in ukinjanjem volje se ukinjajo tudi vsi tisti pojavi, ki pomenijo nenehno stremljenje in poganjanje brez cilja in konca... in namesto neprestanega prehajanja od želje v strah in od veselja v boleost, namesto nikoli zadovoljenega in nikoli odmrlega upanja, iz katerega obstaja življenjski sen človeka z voljo, se nam pokažeta mir, ki je globlji od vsakega uma, in popolna tišina duše...«⁴²

Naj bosta Jenkov dvom ali obup nad smislom človekove volje še tako samodejna, samosvoja in zunaj siceršnjega sistema opisane filozofije, najbrž brez njenih neposrednih ali posrednih vplivov ne bi prišla do tako jasne formulacije o zavestnem ukinjanju volje. Zveze so razumljive, saj je Schopenhauer postal po porazu meščanskih revolucij leta 1848 in depresij, ki so sledile, v srednji Evropi zelo aktualen. Tudi nekatera druga območja Jenkove miselne lirike, npr. zavest o apriorni neenakosti v boju za obstanek, bi utegnili kazati v isto smer.⁴³ Seveda je bil krog radikalnega pesimizma, ki je od zunaj potrjeval in dopolnje-

⁴⁰ Zelje, ZD I, 83. Urednik ZD postavlja pesem »v zadnja leta«.

⁴¹ Izgubljanje volje do življenja je imelo seveda tudi zelo realne osebne in socialne razloge, o katerih je spregovoril že Jenkov prvi biograf: »Zadnje čase je bil velik pesimist. Večna skrb za vsakdanji kruh, suhoparno pisanje in pravljanje v zadušni pisarnici, želja neizpolnjenih bolečin, prepričanje, da se njegove visoko leteče misli o človeštvu ne morejo uresničiti, očitno sovraštvo ali žaljiva mlačnost razumnih Slovencev do njegovih poezij, o katerih je bil preverjen, da so slovenske hvaležnosti vredne, slabo telesno zdravje: vse to mu je vzelo veselje do dela in do življenja... in truden, v resnici truden na duhu in na telesu ulegel se je nesrečni pesnik k večnemu počitku. (Zvon 1879, 373.)
Anton Slodnjak se je odločil za nekoliko enostavnejše družbene in dušeslovne oznake: »zdolgočasena zavest porevolucijskega izobraženca« ali preprosto »življenjska naveličanost« (Zgodovina slovenskega slovstva II 1959, 270; Slovensko slovstvo 1968, 166).

⁴² *Die Welt als Wille und Vorstellung*, Schopen. sämtl. Werke, Leipzig 1922-23, Bd. 1, 537-38.

⁴³ Zida drobna mravlja (Obrazi XVI), ZD I, 60; Naj vso svojo silo (Obrazi II) ZD I, 46.

val Jenkovega, še mnogo širši. Poznal je Byrona in Lermontova in tu je srečaval mnogo istega, npr. znano misel Lermontova: »Verjemi: ne biti je sreča na tem svetu.«⁴⁴ Pogostni motivi samomora samo dopolnjujejo to območje Jenkove refleksije, ne sodijo pa več naravnost vanj.

In vendar tudi v četrtem miselnem krogu ni mogoče mimo lastnosti, ki našega pesnika bistveno oddaljujejo od omenjenih tujih pobud, še posebej od schopenhauerjanstva. Med izpovedmi, ki so pognale ravno iz njegove najgloblje tesnobe in obupa, najdemo pesem, ki je sicer osamljena, a v doživetju tako izostrena in v izrazu tako čista, da je ne moremo šteti za postranski pojav. Pesem ima popolnoma orientiran naslov *V brezupnosti* in se glasi:

*Moči, moči mi daj, moj Bog!
Da, ko napade me obup,
ne uklonim silam se nadlog,
jim stanovitnost stavim vkljub.*

*Moči, moči mi daj, moj Bog!
Tak krepke kakor zid gorá,
da, če se ruši svet okrog,
propast me najde moža!⁴⁵*

Ta vzklik volje k osebni moči in h kljubovanju, ki naj bo enako močem gora, se pojavi v samem dnu Jenkove brezupnosti.⁴⁶ Drugače povedano: iz položaja najbolj omrtvičene volje se pojavi silovito hotenje v nasprotno smer, k suvereni volji do pokončnega osebnega obstajanja vsemu razdrtemu in obupnemu navkljub.⁴⁷ Pojav prepričljivo kaže, da se Jenkova misel o človekovem bivanju tudi tokrat ni zaprla. Potrebovala in pustila je prosto pot v čisto nasprotno smer.

Vse to nas opozarja, da obravnavanih štirih situacijskih krogov kljub logičnemu loku, v kakršnega se dajo zvrstiti, ne moremo zapreti drugega pred dugim niti jih ne moremo postavljati v mehanično strogo zaporedje. Upoštevati je treba možnosti pesnikovega nenehnega dinamičnega gibanja in prestopanja iz ene smeri v drugo, kar dokazuje tudi pogostna časovna bližina besedil, ki sodijo v različna situacijska območja.

To pomeni, da je Jenkova zavest nihala med skrajnimi nasprotji: med spiritualizmom in senzualizmom, med silovito radoživostjo in notranjo nemostjo, med svetom kot lepoto in svetom kot obupnim ničem. Taka raznihanost in vznemirjenost je imela gotovo več razlogov.⁴⁸ Toda pregled refleksivne lirike je pokazal, da je mednje treba šteti naslednje: 1. pozitivistični razkroj krščanske in heglovske metafizike, 2. globoko nezadoščenost sredi empirizma in pozitivističnega relativizma in 3. notranjo nezadoščenost ob vitalistično senzualističnem pa tudi ob schopenhauersko brezvoljnem konceptu nove antropologije. Jenkova izredno samostojna zavest se ni dokončno oprijela nobene od teh situacij, marveč je sprejemala le dinamiko njihovih pobud in možnosti. Tako je Jenko svojo

⁴⁴ Cit. po Klopčičevem prevodu Monologa v Izbr. delu M. J. Lermontova, Ljubljana 1961., 57.

⁴⁵ V brezupnosti, ZD I, 77. Urednik ZD postavlja pesem v pozna dunajska leta (okoli 1862).

⁴⁶ Prim. pesem Góri, ZD I, 77.

⁴⁷ Podobne misli o notranjem nesoglašanju s trpno nemočjo ali popolnim obupom je zapisal tudi v svoj dunajski dnevnik: »Največja nesreča je, ako človek izgubi pogum, kar se je pri meni že močno zgodilo.« Ali pa: »Bog me varuj, da bi mi ne prišle zopet misli na samomor, kakor se mi je včasih zgodilo pri takih razmerah.« (Kres 1886, 10, 11.)

⁴⁸ Njegovi biografi večkrat poudarjajo živčen nemir in pretirano kajenje. Toda tu ni mogoče ločiti vzrokov od posledic in narobe.

in evropsko miselno pot, ki je vodila od »teološkega« prek »metafizičnega« do »pozitivnega« mišljenja, če uporabimo Comtovo lestvico človekovega spoznanja, prehodil na samosvoj način.

Naj so te možnosti in izkušnje Jenka vodile k še tako različnim idejnim položajem, obstajal in deloval je tudi njihov skupni učinek: postopno razpadanje racionalno trdne in osredinjene predstave o človekovem bivanju. Na področju miselne lirike se je ta proces najbolj nazorno razkril v Jenkovi filozofiji trenutka in predavanja hipnim čutnim nagibom. Prav tako stanje zavesti pa je s svoje strani utemeljilo in omogočilo začetke nove slovenske poezije: lirike trenutka in čistega razpoloženjskega odsevanja sveta. Hkrati pa je ta lirizem obkrožalo njegovo nasprotje — samoopazovanje in prefinjeni intelektualizem. Oba pojava skupaj, drug ob drugem, sta pomenila začetke moderne slovenske lirike.

France Bezljaj

Filozofska fakulteta Ljubljana

GLAGOLSKI DERIVATI – ŽIGATI, – ŽAGATI

Že Miklošič je v svojem etimološkem slovarju (406) opozoril, da pozna imperfektivna kompozita tipa *-žagati* poleg *-žigati* ne samo stara cerkvenoslovanščina, ampak tudi slovenščina. Vendar se zdi, da slavistika kasneje ni posvetila dovolj pozornosti temu zanimivemu pojavu. Dostál, *Studie o vidovém systému* (522) omenja, da so cerkvenoslovanske oblike arhaične, Machek pa v etimološkem slovarju (2. izd., 726) navaja sl. *-žagati* poleg gornjelужиškega *žahać* in sh. *žagriti* »žgati«. Vendar je vsaj zadnja oblika enako kakor dolnjelужиško *žagliš* le denominativna, medtem ko so slovenski in cerkvenoslovanski primeri vključeni v aspektni sistem.

V cerkvenoslovanščini je izpričano *prižagati* »adurere« (Sin.), *s^bžagati* »comburare« (Assem., Ostrom. in kasneje še v tekstu iz 15. st.), *v^bžagati* »accendere, urere« (Ostrom.) in *požagati* (tekst iz 15. st.). Tudi Sreznevskij, *Materialy*, navaja *v^bžagati* (tekst iz 14. st.), *požagati*, *užagati*, *s^bžagati*, *s^bžagati se*, *v^bžagatisja*; morda so vsaj nekatere izmed teh oblik avtohtono ruske.

V slovenščini najdemo najprej pri Krelju v 16. st. *ožagati* in *užagati*; v 18. st. zasledimo pri Gutsmannu *izžagati*, *požagati*, *peržagati*, *prevžagati*, *sežagati* in *vžagati*. Še bogatejša je bera pri Jarniku, Versuch, 1832, str. 119, ki vsem kompozitom *-žigati* postavi dubleto *-žagati*. Pleteršnik pozna samo *o-*, *po-*, *pod-*, *u-žagati* s pripombo, da je *užagati* narečno štajersko. Tudi edini Miklošičev primer *nažagati* je najbrž iz njegovega narečnega okoliša. Oblike *-žagati* so bile

verjetno omejene na sever in na zahod, medtem ko je na jugu in jugovzhodu poznano le *-žigati*.

Simpleks se je prvotno praslovansko glasil verjetno **žegti*, **žegō* (< **gegtei*), kar je proti lit. *dègti*, *degù* »žgati« doživelo sicer iregularno spremembo začetnega konzonanta, vendar se je ohranil stari glagolski tip. Kakor se je pri **rekti*, **rekō* »reči« uveljavil — verjetno zaradi intenzitete končnega naglasa — imperativ **r̥ci* (< **rekai*) in prešel nato pri delu Slovanov tudi v sedanjik **r̥kō* (č. *řku*, sle. dial. pkm. *arčēm*) je tudi imperativ **gegai* prešel v **žbdzi* in nato tudi v sedanjik **žbgō*. Cerkvenoslovansko se poleg nedoločnika *žesti* pojavljata obe obliki sedanjika *žegō* in *žbgō*. Zadnja je prevladala v večini slovanskih jezikov, prim. sle. *žgem*, starorusko *žgu*, r. *žgu*, p. *žgę*, staročeško *žhu*, gornjelužiško *žhu*. Ker pozna srbohrvaščina poleg sed. *žžēm* le imperfektivna kompozita tipa *sāžizati*, lahko z gotovostjo sklepamo, da je današnji prezent sekundaren. Pri makedonskem *žeža* in bolgarskem *žežá*, *žegá* in pri ukrajinskem dial. *žehú* pa smemo morda le računati s staro obliko sedanjika.

Derivati, npr. r. *sžigátb*, csl. *sžigati*, *sžizati* (tudi *požegati* s kratkim -e-, prim. p. *podzegać*) in sle. *sežigati* so nedvomno podaljšana redukcijska stopnja sedanjiške osnove. Vprašanje pa je, ali je pri tipu *požagati* treba izhajati iz podaljšane nedoločniške osnove (**gēg-* > **žégati* in po še skupnem praslovanskem razvoju -ē- > -a- za palatali), ali iz podaljšane stare sedanjiške osnove. Mogoče je oboje in niti ni nujno, da so se oblike na *-žagati* v vseh treh jezikovnih sferah, kjer jih srečujemo, razvile na enak način.

Za slovenščino bi pri tipu *-žagati* z večjo verjetnostjo sklepali na nedoločniško osnovo. Pri glagolih z nosnikom tipa *jēti*, *j̥mq*, *žēti*, *ž̥mq*, *čēti*, *č̥nq*, *pēti*, *p̥nq* prevladuje v slovenščini derivacija iz nedoločniške osnove, npr. *objémati*, *ožémati*, *začénjati*, *zapénjati*, *otémati* poleg *požínjati*, *sežímati*, toda č. in staročeško *dojímati*, *příčiniti*, *požínati*, enako csl. *načinati*, *razpinati*, *sžžimati*, *otimati*, sh. *pōčinjati*, *sažímati*, *òtimati*, *zàpinjati*, r. *načinátb*, *dožimátb*, *dožínátb*, *zapi-nátb*sja. Enako je sl. *izrékati*, *oporékati* in staročeško *řiekati*, csl. *prěřekati* poleg *ot̥-* (*na-*, *pro-*, *prě-*, *u-*)ricati, sh. *zarícati se*, *narícati*. Pri glagolih tipa **merti* — **m̥rō*, **derti* — **d̥rō*, **terti* — **t̥rō*, **sterti* — **st̥rō* kaže slovenščina dvojnost: poleg *umírati* (sh. *ùmirati*, r. *umirátb*) imamo tudi *mérati* (Prekmurje), *dérati* (Haloze), *poterati se*, prim. staročeško *umierati*, *utierati*, *zprostierati*. Zaradi zožitve -e- (in -ę-) pred -r- za slovenščino ni mogoče ugotoviti prvotne meje med derivati iz sedanjiške in tistimi iz nedoločniške osnove. Kakor toliko drugih pojavov kaže tudi slovenski aspektni sistem na mešanje več različnih praslovanskih narečij.

Ne upam si trditi, da je tudi csl. *-žagati* podaljšana nedoločniška osnova. Ne vemo, ali so primeri, ki jih navaja Sreznevskij, balkansko slovanski ali staroruski. Mogoče je suponirati tudi derivacijo iz sedanjiške osnove. Vsekakor pa so ti primeri izredno arhaični in pričajo, da se je dvojnost v tvorbi derivatov razvila že v skupni praslovanski dobi, saj je prehod -ē- > -a- za palatali še skupen praslovanski pojav, čeprav zaradi razlik v načinu tvorbe mislijo na mlajši razvoj aspektnega sistema.

IZ ZGODOVINE SLOVENSKEGA BESEDJA

paberkovati, paperkovati — Dalm., Biblia 1584, Register: Crajn/fki: *Paperkovati*, Corofhki: grosdóvje brati, kër bandivi zhes oftane; potem v več slovenskih slovarjih prva ali druga oblika; **padan, paden, padani** (Plet. II., 2: padanji) — J. Svetokriški, Sacr. Prompt., Labaci 1707, 10: lafy je imel bele kakor *padani* snejh; Hip., Dict. II., 168: Schneeweis, bejl koker *padan* snejh. Niveus, incanus, nive Candidior; Cig. 1860, 1403: Schnee... weiß, wie gefallener Schnee, bel kakor padli sneg, *paden* (nach Majar *padani*) sneg; J. Lovrenčič, Sholar iz Trente. Ljubljana 1939, 61: Eden [vrh] je cvetel rdeče, drugi pa ko *paden* sneg; v okolici Razdrtega pod Nanosom še danes govorijo: *paden* sneg; (zanimivo je, da V. Hrubý, Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, Wien u. Leipzig — brez letnice; verjetno okoli leta 1900 — navaja na str. 61 tudi iz nekega shrv. vira — Marc. Kušar, Čitanka za I.—IV. r. sr. šk. — tale primer: Djevojka je visoka kao jela, biela kao *padani* snieg); **padobran** — Mažuranič-Užarevičev slovar l. 1842, 160: Fallschirm, *padobran*; besede niso sprejeli ne Janežič ne Cigale ne Pleteršnik, še SP 1962 jo navaja kot besedo, ki za knjižno rabo ni dovoljena; **paglavec** — Hip., Dict. II. 181: Spizbub, Lästernaul, *paglaviz*; **palača** — Belostenec l. 1740, Sušn.-Jambrešič 1742, 659: Palatium, *Palacha*. r. Pallast; Murko 1833 (iz Belostenca?): *palazha*; Zbirka 1835, 12: *Palača*, e, ž. aedes, palatium, Pallast, itd.; **paliska** — Hip., Dict. II., 184: Staubmährl, *peliska*, prafhna moka [farina subtilis]; Apostel, Dict. 1760, 194, 199; Mäll... Staubmell, Moke v Melje prah, *Palyska*; govori se tudi v Istri (Ak. Rj., Dio IX., 589); **paluba** — Murko, DslW 1833, stolpec 722: Verdeck, pokrita ftran, russ. *paluba*; enako potem Cigale 1860, 1741: Verdeck (russ. *paluba*); Obći Zagr. kol. 1846, str. II/49 in slovarček: *Paluba*-Verdeck; O. Caf, Robinson 1849, 352: *paluba*, das Verdeck — pokritec; **pamet** — Meg.¹ 1592, A₆^a: Außwendig lernen, mandare memoriae. fvnaj se vuzhiti. Cr.[oatice] na *pamet* vaditi; Hip., Dict. II., 114: Auswendig lehrnen. fe sunaj vuzhíti, na *pámet* fe vuzhíti. Ediscere: memoriae mandare, infigere, inculpere; Meg.² 1744, B₅^a, isto brez Cr.; Sušn.-Jambr. Lexikon 1742, 239: Edisco, na *pametsze* vuchim, Auswendig lerne, odtod Apostel, Dict. 1760, 47: auswendig lernen, na *pamet* Se Vuzhiti; **papiga** — S. Krelj, Poftilla Slovenfka 1567, fol. V^a: Ti [farji] fo prave Papagoy alli *papige* inu kavke, katere pres uma fe govoriti úzhe; J. Svetokriški I., 2. sn., 157, ima italijansko obliko papagall; Sušn.-Jambr. Lex. 1742, 807: Pfittacus, *Papiga*, odtod Apostel, Dict. 1760, 239: Papagey, Papuga, e *Papiga*, f Papagay, a; Murko 1833: *papiga* (vzel iz Belostenca 1740); **papiren, papirnica, papirnik** — Apostel, Dict. 1760, 239: Papier Mill, *Papyrniza*, e f., Papiera Stop, a, *Papyrni* Mlyn... Maher *Papyrnik*, a; V. Vodnik, Lub. Nov. 18. VIII. 1789 pod Dunej: inu je imel... eno lafno *papirnizo* magazin, s'zhasam sidal fhe eno drugo *papirnizo*; **para** — Hip., Dict. I., 694: Vapor, dunst, dampf, sopárizá, *pára*; kot nekaka kletvica: Hip., Dict. II., 38: Körper. ... méřha, *para*. Cadaver; Šmigoc, W. Sprl. 1812, 285: *Pára*, e, Vich, d. i. Fluchwort; U. Jarnik, Kleine Sammlung 1822, 39: *Para*, die Ausdunstung, vapor; Windisch gegenwärtig sparza oder foparza; **parjenik** —

F. A. Breckerfeld, Krainerfche Namen ... 1780 pod Aida oder Hayda (rokopis v AS): *Parienek*, ein schmackhaftes Brod; (glej tudi Plet. II., 9); **parmati** = uspevati — J. P. Ješenak, Bukve 1821, 79: V pufti, medli, inu pejfhjeni semli nobena forta shita tako dobro ne *parma*, kakor ajda; **parnik** — J. N. Konečný, nem.-češki slovar, Dunaj 1845, 125: Dampf, *parnik-u m*, v 2. pomnoženi in izboljšani izdaji, Dunaj 1850, 108, isto; pri nas verjetno naprvo zapisal L. Jeran v Zg. Danici l. 1853 (VI. l.), str. 153, 154: smo se na *parniku* »Kalkuta« iz Tersta odpeljali, »Kalkuta« je eden zmed nar bolših *parnikov* avstrianskega Lojda; Ob šestih je pihal *parnik* mem Parence, itn.; Nov. 1854, 32, 64, 84, l. 1858, 122; Cigale 1860, str. 1731: Vapore, *parnik*; Janežič ima šele l. 1867 v slovarju, str. 145: Dampf, *parnik*, *parobrod*; popraviti je torej treba Breznikov zapis v Plet. II., 10, ad 6), ko je menil, da je beseda *parnik* »domača domislica«, ki je nima ne Konečný l. 1845 ne Mažuranič l. 1842, in da je bila prvič zapisana v Nov. 1854, 32; **parobrod** — Zbirka 1835, 12: *Parobrod, a, m*. navis vaporacea, Dampfschiff; Maž.-Užar. slovar 1842, 122: Dampfschiff, *parobrod*; Obči Zagreb. Kol. 1846 (slovarček): *Parobrod* — Dampfschiff; Janežič 1850-51, itd.; Ig. Knobleher v Zg. Danici l. 1853 (I. VI.), str. 66: Iz Tersta se podajo v Aleksandrio na *parobrodu* lojdovim, itn.; po Ak. Rj., Dio IX., 655, je pri Hrvatih beseda *parobrod* s sestavljenkami šele l. 1860 v Šulekovem nem.-hrv. slovarju, kar, kakor vidimo zgoraj, ne drži; **pas** — v *pasu biti* = noseča — Rogerij, Palmarium I. (1730), 212: Elifabeth ... katera *bila* je tudi is Joannefam u *passu*; **pasji dnevi** — P. Trubar, Ta Slovenski Kalendar 1557: Serpan Julius 6 e *Paffy dneui*; Nova Crainska Pratica 1741: *Pafsij, Pafsjih d.* (21. julija in avgusta); **pasjeglav, pasjeglavec** — besedi sta že okoli l. 1416 v hrvaškem glagolskem rokopisu (Starine XXX. 1., Zagreb 1902, 288—333); več in поблиže o *pasjeglavcih*, tudi jezikoslovno, pove Leopold Kretzenbacher, Kynokephale Dämonen südosteuropäischer Volksdichtung. München 1968, str. 5—28; glej še *pesjan*; **pasteta** — pri Hrvatih naprvo v Belostenčevem slov. l. 1740, potem v Sušn.-Jambr. Lex. 1742, 50: Artocreas, Mefzo-tefztenicza, peregr. *Pasteta*; str. 162: Cruftularius, Pek ali kuhar Mefzo-Tefztenicz peregr. *Pastèt*, in v hrv.-lat. delu: *Pastéta*, v. Artocreas, *Pastetar*, v. Cruftularius; odtod je prevzel najprej Apostel v Dict. l. 1760, 240: Posteten Testeniza, e f. Abusive *Poshteta*, za njim pa še iz istega vira Gutschmann v DwW. 1789, 212: *Pastete, mefotefteniza*, ... *Poshteta*, Pastetenbecker, mefoteftenizhar, *poshtetar*; Murko 1833 v nem.-slov. slovarju, stolpec 532: *Pastete*, gen. *pashtéta*, itd.; **pavliha** — V. Vodnik, Slov. Bef. (okrog l. 1805): Don Quixote, Donkischot, *pavliha*; Metelko, Leherg. 1825, 63: *pavliha, pavluha* ein Harlekin, odtod Murko 1833 v obeh slovarjih: *pavliha, pavluha* Harlekin! Janežič 1850-51: *Pavliha, Pavluha*; Cigale 1860, 707: Hanswurst (tako že Janežič l. 1850), *pavliha*, itd.; **peč** — za naše težko doumljivo ljudsko reklo: *peč se je podrla* = porod, rodila je, imamo zanimivo edinstveno naliko v Vodnikovem zapisu l. 1805 v Slov. Bef., zv. 36/10^a, kjer je med triindvajsetimi besedami za vulvo tudi izraz: *pezh*; **peča** — pri Hrvatih npr. Marulič, Judita (napisana l. 1501, natisnjena l. 1521), V. knjiga, vrsta 285: Pach razuiffci *pece* (= pak razvivši peče), t. j. robec, kos platna (< ital. pezza); pri Slovencih npr. Dalm., Biblia 1584, II., 2^b: *te pezh* = Shlojerje, in v Registru: Crajnški *Pezha*, Corofhki shlojer; Meg., Thes. Pol. 1603, II., 234: Peplum, Germ. Schlayer-Sclau [= slovensko] *pezha*; v Belostenčevem slov. 1740 v pomenu: ženska povezača; Sušn.-Jambr. Lex. 1742, 689: Peplum Pecha, fenszko glave pokrivalo, Schleyr, Weibliche Tracht bis über das Haupt bifs auf die Schultern herab hangende

Flor-Kappe; Apostel, Dict. 1760, 298: Schleyer, das weise Tuch auf dem Haupt der Kreynerischen weiber, *Pözha*, e, f; Pohl., T. m. b. 1781, Z₂^b *Pezha*, e, [h., das Haupttuch, Velum capitis; iz Jambr. in Pohl. Gutschmann, DwW. 1789, 132, 533: Haupttuch, Schleyr, *Pezha*, itd., popraviti je treba Breznikovo mnenje v SJ I. (1938), 61, da beremo besedo *peča* prvič šele v Kastelčevem rokop. slovarju okrog l. 1680; **pečati se** — Hip., Dict. I., 704: Umgang pflegen, umgehen, *se pizhati*; Pohl., Kr. Gram. 1768: *Pezhej se s' brumnemi* (1783²: *Is brumnemi se pezhaj*); Gutschmann, Wind. Sprl. 1777, 104: *Kdu se bo s'vami pezhau*, wer wird sich mit euch Scheren?; Kopitar, Grammatik 1808, 156: *puzhati se* (sich abgeben) statt *pezhati se* (Ital. *impacciarsi*); pri Hrvatih: pačati se; **perla** — hišna, dekla, krščenica — Med vsemi slov. protestantskimi pisci ima samó Bohorič, *Arcticae horulae* 1584, S 58: *accedo ad pedissequas*, *Grem k'pèrlam*. V slovar je besedo prvi prevzel Pohlín, T. m. b. 1781, Y₃^a: *Pèrla*, e, [h. Ein Strubenmagd. *Ancilla domus*, kar vnovič potrjuje, da Pohlín Bohoričeve slovnice ni le poznal, ampak jo je tudi rabil. Od Pohlína je prevzel besedo Gutschmann v DwW. 1789, 310, 532: *Stubenmagd perla*, od Gutm. (Pohlína?) pa še Murko l. 1833 v slov.-nem. besednjak, stolpec 328: *Pèrla*, die Stubenmagd; iz izvirnika jo je končno vknjižil še Plet., II., 24. V knjižnem jeziku je besedo uporabil A. Debeljak v prevodu: *Balsac, Okrogle povesti*. Ljubljana 1954, 182: *Možanec pa zavesla v posteljo svoje perle ali krščenice*. Hipolit je v izdaji Bohoričeve slovnice l. 1715, 221, *perle* spremenil napačno v *mojškre*; **pesjan** — P. Musi, Navod v'branje. V Zeli 1832, 55: *Alj se ne bojh Peffjanov bal*; St. Vraz v pismu P. J. Šafariku 24. V. 1838: *Die Sagen von den Pesjanern (Pesjani)*, einem wilden teknophagischem Volke, sind auch noch im frischen Angedenken (ZMS I. [1899], 99); glej še *pasjeglav*; **pesnik, pesništvo, pesnitev, pesniti** — F. Vrančič Dict. 1595, 79: *Poeta, Pifznik*, odtod Meg., Thes. Pol. 1603, II., 286: *Dalm.[atice] pifsnik*; P. R. Vitezović, *Kronika*. Zagreb 1696, 33, 34: *Lukanus pefnik umre* (iz Vramčeve *Kronike* 1578?), *Persius pefnik umresse*; *Vodnik, Slov. Bef.* (1805 I.): *Dichter, pefnik, Dichtkunst, pefnistvo*; *Zbirka* 1835, 12: *Pěsник, a, m poeta, Dichter, Pěsništvo, a, n. poesis*; *Maž.-Užar. slovar* 1842, 125: *Dichter, poeta, pěsник*, — in, f. *poetinja, pěsnica*; *Dichtkunst poezia, pěsništvo*; *Drobnic v slovarju* 1846-49; *Janežič* 1850-51; zunaj slovarjev *Bleiweis Nov.* 1846, 196, *Vrtovec, Kmet. kem.* 1847 40, itn; *J. Stritar, SG* 1867, 57: *pevec ali poet ali pesnik* (kakor imenujemo zdaj po hrvaško take može); besedi *pesniti, pesnitev* je po Breznikovem zapisu v Plet., II., 27, prvi rabil šele Aškerc; **pester** — Po Brezniku, *Jezik v kmetski povesti*, DiS l. 1930, je besedo *péster* = pisan uvedel iz ruščine prvi U. Jarnik, *Versuch eines Etymologikons* l. 1832, 181: *peftr*; za njim ima Murko samó v nem.-slov. slovarju l. 1833, stolpec 210: *Bunt, pifan, pester*; *Janežič* ima besedo le v slov.-nem. slov. l. 1851, 263: *Pester, bunt, buntfärbig*; *Škrabec* (Cvetje X., 9, *Jezikoslovni spisi* I. zv., 494) pa je menil, da »je tudi *péster*« (t. j. pisan) domačega, slovenskega korena, prav tega kakor »*pi-sati*«, celo deblo pa imamo ohranjeno v besedi »*postǽrv*« ... o stoji očitno namestu starega *ǽ*: *pǽstǽrva*; po *Metelku, Leherg.* 1825, 43: *posterv, Forelle, (pestri Pohl. bunt, gefleckt)*, pa je besedo *pester* zapisal že Pohlín — kje, ni bilo mogoče takoj dognati, T. m. b. 1781 je nima — in je torej ni prvi vpeljal šele Jarnik iz ruščine; **pešadija** — Apostel, Dict. 1760, 214: *das fussvolkh von Soldathen Peysezka Vojska, v Pejسادia*, iz *Sušn.-Jambr. Lex.*, 1742, 684: *Peditatus, peffadia*; **petolizec** — SN 1874, 181. 1; **pevovodja** — Nov. 1863, 341, 349; **piha** — Res, čudno

pot imajo nekatere besede, med njimi tudi *piha*. Plet., II., 35, je zapisal: *piha*, f. die Hoffart, C., misleč, da je beseda slovenska, ker se je popolnoma zanesel na Cafove zapise, ki pa so pogosto površni, nezanesljivi. Zgodba besede *piha* pa je tale: Apostel je v Dict. I. 1760, str. 148, pri geslu Hochfahrt zapisal: Preusetnost, i oholost. Abusive offert. B.[ohemice] *Pyha*, gysdoft; besedo je vzel iz Megiserjevega Thes. Pol. 1603, II., 588: Superbia. Germ. hochfart. Boh.[emice] *pycha*, hrdoft. Pol.[onice] *pycha*; k samostalniku *piha* si je Apostel še domislil pridevnik: B. *Pihav*. Caf si je v juniju l. 1843 izpisal veliko besed iz Apostlovega slovarja, med njimi tudi *piha*, ne da bi se bil zmenil za Apostlovo B.[ohemice], in tako češka *piha* še zdaj straši v Plet. slovarju; gysdoft, zapisano po B. *Pyha*, pa je vzel Apostel iz Sušn.-Jambr. Lex., 1742, 962: Superbia, Gizdozt. Mikavno je, da je po Ak. Rj., Dio IX., 835, že l. 1583 zapisal Š. Budinič v Summa nauka kristianskoga, fol. 120^b: Oholost ili *piha*; **pika** — *piko dreti* — Vodnik, Slov. Bef., zv. 19/3^b in zv. 56/3^b: der blaue Montag ... ihn halten, v'Krain po dile iti, *piko dreti*, in tako še pri geslu Nachdurst, kar je z navedbo avtorja sprejel tudi Cigale I. 1860, 1062; *piko imeti na koga* — Hip., Dict. I., 567: refidua et vetus simultas, ein alter groll, éna stára *píka*, enu stáru sovráhtvu; J. P. Ješenak, Bukve 1821, 140: V eni vafi so bili tri fanti, vsak od bogateh ftarišhov, pa so smiram *piko eden na drusiga* imeli; Murko 1833, nem.-slov. slovar, stolpca 388, 389: Groll, er hat einen Groll auf mich, *piko imá do mé*, slov.-nem. slovar, stolpec 342: *Pik*, ne iméj *píke* na *fvojiga blishniga*, habe keinen Groll gegen deinen Nächsten; Cigale I. 1860, 671, pri geslu Groll, itd.; **pipec** — J. N. Primic, Nemšhko-Slovenske branja 1813, 10: jas sem moj noshik (*pipez*) sgubil; Murko I, 1833 v slov.-nem. slovarju, itd.; **pisanka** — Apostel, Dict. 1760, 237: oster Eyer Pysanke Sync. *Psanke*; Dajnkó, Lehrb. 1824, 50: *pisanca* der Osterey, in Kmet Izidor I. 1824, 102, v sestavku 96. Leseno jajce, itd.; **pisatelj** — Zbirka 1835, 12: *Pisatelj*, a, m. scriptor, author, Schriftsteller; Maž.-Užar. slovar I. 1842, 69: Autor, autor, začetnik; pisac, *pisatelj*, pisalac; M. Majar, Pravila 1848, pogostno, npr. str. 12, 14: *pisatelj*, *pisatelju*, *pisateljji*, *pisateljjev*; Janežič 1850-51, itd.; **pivar**, **pivarnica**, **pivo** — po Plet. II., 45, ima besedo *pivo* v pomenu: opojna pijača, že S. Krelj; F. Vrančič, 1595, 18: Cerevifia, Bier, *Pivo*, odtod Meg., Thes. Pol. 1603, I., 243: Cerevifia. Sclau.[= slovensko] oll. Dalm.[atice] *pivo*, Boh.[emice] *piva*, Pol.[onice] *pywo*. Lufat.[íce] *pivo*; pri Hrvatih — Kajkavcih: Hablediç 1670, Belostenec 1740, Sušnik-Jambrešič 1742. itd.: *piva*, M. A. Relković 1767, 440: *Pivo*, Bier; Apostel, Dict. 1760, 71: Bier, ouu, v Vou croat. *Pivu* olou. Koroshku Vou Je ni pyti vrednu; Breyhaus *Pivarniza* olavniza; Bierbräuer, olavez, *Pivar*, kar imajo že Sušn.-Jambr. Lex. 1742, 100: Cerevisarius, *Pivar*, Bierbräuer, in M. A. Relković I. 1767, 420 (slovenica): *Pivar*, Brauer; T. Linhart, Versuch einer Geschichte von Krain II., 1791, 308; Dajnko, Lehrb. 1824, 110; Metelko, Lehrg. 1825, *pivo* Trank, Bier, von piti, auch *piva* weibl.; Vodnik prej že v Babishtvu I. 1818., XVI., itd.; obliko *piva* je zapisal še l. 1862 v Nov. V. Zarnik, Originali iz domačega življenja; **pivnik** — Vodnik v Slov. Bef., njegov poznejši pripis s svinčnikom: Löschpapier fufhivnik? fufhivni papir: piavnik, *pivnik*, *pivni papir*, kar ima pozneje tudi Janežič v nem.-slov. slovarju I. 1850, str. 216, 346: Fließpapier, Löschpapier, *pivni papir*, o čemer je mislil Breznik (zapis v Plet. II., 45) da je Janežič sam naredil po Gutsmannu, DwW 1789, 177: Löschpapier, piježhni papir.

Se bo nadaljevalo:

RAZVOJNA POT SLOVENSKE POEZIJE OD PRVIH ZAČETKOV DO PREŠERNA

Namen tega predavanja* je opisati razvojno pot, ki jo je prehodila slovenska poezija od svojih prvih začetkov naprej. Čas, ki ga imamo na razpolago, je seveda veliko prekratek, da bi lahko zastavljeno temo obdelali v celoti. Zato se bomo časovno omejili na tako imenovano starejše obdobje slovenske poezije, ki je — razvojno vzeto — obdobje njenega nastajanja, sezorevanja in fermentacije in ki je določeno z dvema visokima mejnikoma, preraščajočima zgolj slovenski nacionalni pomen. To sta na eni strani ljudska pesem s svojo dostikrat prastaro motiviko in izvirno specifiko, na drugi pa lirika Franceta Prešerna, ki se je ž njo slovenska umetna pesem prvič povzpela do trajnih vrednot in do širše, evropske rezonance. Seveda se bomo pri tem nujno morali zadovoljiti samo z najbolj splošnim, sumarnim pregledom in v njem upoštevati samo tista dejstva in imena, ki so za razvoj slovenske poezije najvažnejša in najbolj ilustrativna, vse drugo, kar je ta razvoj v nakazanem obdobju še sicer spremljalo ter ga po svoje dopolnjevalo in tudi bogatilo, pa bomo morali zaradi večje preglednosti največkrat puščati ob strani.

Poglavitno dejstvo, ki ga moramo imeti pred očmi, zlasti ko govorimo o starejši slovenski poeziji, je socialno zgodovinske narave. Slovensko ljudstvo, ki se je v 6. stoletju naselilo v alpskem in predalpskem ozemlju med Furlansko in Panonsko nižino, je bilo med slovanskimi ljudstvi prvo, ki si je s karantansko državo ustvarilo politično samostojnost, a hkrati tudi prvo, ki je to samostojnost izgubilo, ž njo vred pa je izgubilo tudi svoj domači vodilni sloj, svoje rodovno plemstvo. V okviru frankovske države in kasneje rimsko-nemškega cesarstva mu je zavladala tujejezična, sprva administrativna in nato dedno fevdalna aristokracija. V cerkveno upravnem pogledu pa je bilo slovensko ljudstvo ob sprejemu krščanstva podrejeno oglejskemu patriarhatu in salzburški nadškofiji, torej dvema središčema, ki sta ležali zunaj njegovega etničnega ozemlja. S tema dejstvoma je bil prav tja do srede 18. stoletja, ko se začenja agonija fevdalnega družbenega reda, v glavnem določen politični, socialni in kulturni položaj slovenskega ljudstva: kot ljudstvo kmetov in deloma rokodelcev je lahko v svojem jeziku razvijalo le tiste oblike socialnega in kulturnega življenja, ki so bile tudi drugod po Evropi bolj ali manj izrecna domena ljudstva in izraz njegovih neposrednih socialnih in duhovnih potreb. Med te oblike je šteti tudi ustmeno književnost in ž njo ljudsko pesništvo.

Čeprav se začenja ljudska pesem na Slovenskem zavestneje zbirati in zapisovati šele ob zatonu svoje »zlate dobe«, to je od konca 18. stoletja naprej, smemo vendarle za velik del ljudske poezije trditi, da je po nastanku znatno starejša in da sega s svojimi prvobitnimi motivičnimi koreninami, če jih smemo tako

* Predavanje na seminarju tujih slavistov v Zagrebu 19. avgusta 1970.

imenovati, daleč nazaj v zgodnjekrščanski srednji vek in celo v praslovansko in predslovansko mitologijo, zraven tega pa si sprva bržčas že od starih naseljencev, nato pa od zahodnih in vzhodnih sosedov tvorno prisvaja najrazličnejše snovne pobude od antičnih (Ojdipov, Orestov, Orfejev motiv) in starobibličnih (Job) do krščansko legendarnih in raznih starejših ali tudi mlajših historičnih ali polhistoričnih in socialnih snovi, ki jih največkrat, zdaj v tej zdaj v oni različici pozna tudi druga Evropa. Pri tem se prvotni stari motiv kaj rad naseljuje v časovno mlajšem prizorišču, najpogosteje v srednjeveškem grajskem (*Trdoglav in Marjetica*, *Desetnica*) ali turškem (*Zarika in Sončica*) ali pa se več raznorodnih motivov veže na enega samega, zgodovinsko mlajšega junaka (npr. kralja Matjaža). Hkrati s tem se marsikdaj menja če že ne prvotni značaj, pa vsaj prvotna oblika motiva: stari mitološki motivi zadobivajo pravljično fantastičen značaj (*Kresnice*, *Lepa Vida in kača*) in Ojdipova zgodba privzame videz stare svetniške legende (*Sv. Matija ubije očeta in mater*). Posebna značilnost slovenske ljudske pripovedne pesmi, kakršna se nam je ohranila in kakršno poznamo danes, je, da ne teži v epsko širino, da je skoraj brez izjeme kratka v obdelavi snovi in lapidarna v besednem izrazu. Še bolj značilno pa je zanjo — in po tem se na primer močno loči od srbske in hrvaške junaške pesmi — da v nji izrecno prevladuje tragično občutje sveta, da je polna usodno danih, tragično določenih človeških situacij, ki ostajajo bodisi brezizhodne in nepreklicne ali pa se razrešujejo s prav tako nepreklicnim in dostikrat brutalno katastrofičnim dramatičnim razpletom. Spričo tega ima ta pesem zvečine baladni značaj. Tako imenovanih junaških motivov, ki bi se v njih kazalo tvorno, optimistično človekovo razmerje do sveta, je razmeroma malo, pa še ti so največkrat obdelani z nekakšno skopo odrezavostjo in kratkobesednostjo, ki močno brzda in gosti njihovo epsko slikovitost in živopisnost in hkrati stopnjuje njihovo akcijsko in dramatično napetost; prešerno izzivalni zanos, ki se tako neugnano oglašča iz njih, pa dodaja njihovi epski fakturi še izrazit lirsko čustveni poudarek (*Kralj Matjaž in Alenčica*, *Alenka*, *sestra Gregčeva*). Tudi kar zadeva strukturo verza, se ta pripovedna pesem precej razlikuje od srbske in hrvaške: deseterec je v nji prav redek, prevladujoč pa je trohejski sedmerek s pogostno anakruzo na začetku verza.

V nasprotju s pripovedno pesmijo je slovenska ljudska lirika, kot vse kaže, mlajšega izvora. To velja zlasti za ljubezenske, pa tudi za vojaške, stanovske in za razne druge pesmi. Starejšega izvora so predvsem ostanki nekdanjih obrednih pesmi (kresnih in jurjevskih, ženitovanjskih in plesnih, kolednic in pod.). Med lirskimi so ljubezenske ali t. i. zaljubljene pesmi ne le najmočnejše zastopane, ampak so hkrati tudi estetsko najpomembnejše. Vendar je ljubezensko čustvo v njih — če izvzamemo seveda melodijo, ki je pri lirskih pesmih navadno poglavitni nosivec emocije — malokdaj neposredno izraženo, največkrat se krije za zunanjo, skorajda epsko opisnostjo ali privzema obliko umišljenega dialoga, tu in tam pa posega tudi po nežno tkanih lirskih prisposodobah iz narave.

Če primerjamo delež slovenske ljudske, ustmeno sporočene pesmi z deležem, ki ga je ta čas, to je do srede 18. stoletja dalo t. i. umetno ali pisano pesništvo, je nesorazmerje med njima več kot očitno. Najstarejši zapis slovenske pesmi se nam je ohranil v stiškem rokopisu; vanj je meniška roka med slovenske katehetične in bogoslužne obrazce ok. l. 1440 zapisala začetne verze velikonočne pesmi, ki jo je prepevalo ljudstvo v cerkvi in ki se menda poje še danes na za-

hodnem robu slovenskega etničnega ozemlja. Takih pesmi, ki jih je očitno duhovščina širila med verniki, je moralo biti, kot nam kažejo nekateri natisi iz 16. in začetka 17. stoletja, še veliko več.

Iz 15. stoletja je prejkone tudi t. i. auersperški fragment, to je nalepek s slovenskim pesniškim besedilom na notranji strani platnic nemške rokopisne knjige. Žal je to besedilo nepopolno in težko čitljivo, zato lahko samo domnevamo, da gre za zapis posvetne pesmi z ljubezensko vsebino v trubadurski izrazni maniri.

Zelo močno se je slovenska cerkvena pesem razmahnila v 16. stoletju z nastopom protestantizma. Že v prvi slovenski tiskani knjigi *Catechismus in der windischen Sprach*, ki jo je l. 1550-51 izdal Primož Trubar (1508—1586), je natisnjenih med drugim tudi več pesemskih besedil s katehetično vsebino. Ta prva, še nesamostojna protestantska pesmarica je do konca stoletja doživela šest močno razširjenih, samostojnih novih izdaj (1563, 1567, 1574, 1579, 1584, 1595), ki so se stalno množile z novimi, predvsem prevedenimi pa tudi izvirnimi besedili različnih avtorjev, kar že samo po sebi dokazuje, kolikšen versko vzgojni pomen so slovenski protestanti pripisovali cerkveni pesmi. Preko kateheze in versko poučnega obnavljanja nekaterih biblijskih zgodb ta pesem ni segla. Še največ osebnega temperamenta avtorjevega kažejo Trubarjeva pesemska besedila, zlasti njegovi versko polemični stihi, medtem ko se je do zvočne rime in do gladko tekočega silabičnega verza, slonečega tu pa tam že na naglasnem načelu, ki bolj ustreza naravi slovenskega jezika, še najbolj povzpel Jurij Dalmatin (ok. 1547—1589).

Po zatrtju protestantizma (1598) se živahna tradicija izdajanja cerkvenih pesmaric pretrga skoraj za celo stoletje. Nastalo praznino zapolnjuje edinole kálobski rokopis (*Liber cantionum carniolicarum*, nastal med 1643—1651), zanimiv še posebej zaradi tega, ker vsebuje nekaj legend, ki s svojo razvito epsko strukturo deloma že preraščajo nabožno poučni okvir, zaradi katerega so nastale. Če izvzamemo tistih nekaj nabožnih pesmi, ki jih je proti koncu 17. stoletja (1678, 1682) natisnil Matija Kastelec, se začne razcvet katoliške cerkvene pesmi pravzaprav šele z drugo četrtino 18. stoletja, pri čemer ne gre prezreti, da je velik del teh pesmi romarskih, namenjen božjepotnikom na Straže pri Gornjem gradu, blejski otok in Križno goro. V to vrsto sodijo: del Steržinarjevih (1729), *Tri duhovne pejsme* neznanega avtorja (1749), katerih prva je »duhovna« le toliko, kolikor opeva v gladkih verzih zgodovino nastanka blejske božje poti, in pa vse tri Repeževe zbirke (1757, 1764, 1770). Zunaj tega tematskega okvira ostajajo zelo uspešno verzificirane moralistične meditacije Franca Mihe Paglovca, ki pa so obležale v rokopisu (1733), in Maksimilijana Redeskinija zbirka, ki je doživela tri izdaje (1775, 1795, 1800) in ki je zanimiva predvsem kot stilni izraz poznobaročne slikovitosti in drastike.

Delo nabožnih pesnikov od srede 16. do konca 18. stoletja, ki smo se ob njem na kratko pomudili, je le deloma izvirno in tudi sicer ne nosi pečata prave umetniške ustvarjalnosti, saj mu je poezija samo sredstvo in ne namen. Primerjave z ljudsko pesmijo kajpa ne vzdrži, čeprav si je pogostoma zadajalo za versko vzgojno nalogo, zmanjšati in omejiti njen vpliv in razširjenost med ljudstvom. Pomen ima predvsem znotraj svoje kulturno akcijske in idejno tematske usmerjenosti, zunaj nje pa le toliko, kolikor je dve stoletji edino oblikovalo

in vzdrževalo tradicijo slovenske umetne pesmi in slovenskega verza še posebej ter s tem pripravljajo tla za vznik slovenskega posvetnega pesništva z umetniškim hotenjem.

Prva posvetna slovenska pesem je bila sicer tiskana že konec 17. stol., bila je to Jožefa Sisentschellija posvetilna pesem k Valvazorjevemu zgodovinskemu delu *Die Ehre des Herzogthums Crain* (1689), ostala pa je zgolj osamljen, priložnostni poskus. Pogoji za vznik slovenske posvetne pesmi z umetniško ambicijo se ustvarijo šele v drugi polovici 18. stoletja s krizo fevdalizma in z vdorom novih, meščansko racionalističnih razsvetljenjskih in narodno prebudnih idej v slovenski prostor.

Že redovnik o. Marko Pohlin je v svoji slovnici (1768) posvetil posebno poglavje metriki in poetiki, v njegovem krogu pa se je rodil tudi prvi slovenski almanah posvetne poezije z naslovom *Pisanice*, ki je izhajal tri leta zapored (1779—1781), medtem ko je četrti zvezek ostal v rokopisu. Duša in glavni pesniški sodelavec tega almanaha je bil Pohlinov redovni sobrat Feliks Dev (1732—1786). Poskušal se je v različnih pesniških žanrih od dinastičnih hvalnic do ljubezenske patronalne pesmi in od opernega libreta do basni. V njegovi nekoliko vzhičeni poeziji, ki razodeva dober metrični čut in je večidel pisana v aleksandrincu in v različnih kiticah, se mešajo slogovni elementi od baroka in rokokoja do klasicizma in deloma celo predromantike, pri čemer je dekorativno igrivi rokokojski stil prevladujoč. Čeprav Dev ni bil velik ustvarjavec, ampak prej navdušen ljubitelj, ima njegovo pesniško delo kljub temu velik relativen pomen, saj predstavlja začetek docela novega razvoja slovenske poezije.

V *Pisanicah* je objavil svoje prve pesmi tudi Valentin Vodnik (1758—1819) in je že v njih razodel smisel za upodabljanje motivov iz ljudskega življenja in za preprosto, ljudski način pesniškega izražanja. Ta svoj dar je kasneje pod vplivom mentorja Žige Zoisa, ki ga je usmerjal h klasicističnim estetskim vzorom, še razširil in ga zavestno postavil v službo razsvetljenjsko utilitarnega literarnega programa. Iz ljudske pesmi je privzel kratko, rimano štirivrstičnico, t. i. poskočnico, in jo napolnil z živahno opisnostjo in tudi šegavostjo, ki ji nikoli ne manjka poučnega poudarka. Svoje pesmi je zbral v zbirki *Pesme za pokušino* (1806). Pisal je največ didaktično spodbudne pesmi, basni, epigrame, uganke, prigodnice pa tudi ode. Med temi sta najpomembnejši oda *Vršac*, ki opeva v vzvišeno stvarnem klasicističnem slogu veličast gorske narave, in malce šegavo intonirana pesniška samoizpoved *Moj spominek*, ki je nekakšna njegova ars poetica, medtem ko ima znana oda *Ilirija oživiljena*, zapeta v čast Napoleonu, zgolj politično programatičen in narodno prebuden pomen.

Čeprav je Vodnikova pesem močno ujeta v meje svoje poučnosti in svojega razsvetljenjskega optimizma in v glavnem nima širših idejnih in osebno izpovednih razsežnosti, ji vendarle gre zasluga, da je posvetni poeziji na Slovenskem utrla pot in da je če že ne direktno, pa vsaj posredno pomagala spodbuditi k delu nove pesniške moči tudi v drugih slovenskih pokrajinah in tako ustvariti tradicijo, ki poslej ni več zamrla.

Med pesniki, ki so nastopili še za Vodnika, nam je omeniti vsaj dva, ki se po svojem pomenu sicer ne moreta meriti z Vodnikom, saj je njuno pesniško delo ostalo v veliki meri v rokopisih in je bilo deloma tudi uničeno, lahko pa se

uspešno merita ž njim po moči svojega pesniškega impulza. To sta dva duhovnika iz obrobni pokrajin, Štefan Modrinjak (1774—1827) in Urban Jarnik (1784—1844). Za oba je značilna močna senzibilnost, ki je pri Štajercu Modrinjaku bolj viharina in strastna, pri Korošču Jarniku pa bolj nežna in melanholična in ki ju trga iz osebno bolj ali manj neobarvane, tradicionalne baročne ali klasicistične pesniške konvencije in ju zlasti v erotičnih motivih kljub njihovi pastoralni preobleki že približuje bolj subjektivnemu, predromatičnemu občutju sveta. Tudi v njunem razmerju do narave in do kozmosa sta ta pristni, intimni stik, to pretapljanje človeka v naravo in narave v človeka dovolj občutna, vsekakor bolj kot pri racionalistu Vodniku, iztekata pa se slej ko prej v tradicionalistično religiozno meditacijo o majhnosti in neznatnosti človekovi spričo brezmejnega stvarnikovega veličastja. V narodni, socialni in ljudski tematiki, ki ima v njunem delu dovolj vidno mesto, pa se oba pesnika v marsičem ločujeta: Jarnik je tu bližnji Vodnikovemu razsvetljiškemu racionalizmu in je bolj umirjeno trezen in stvaren, medtem ko je Modrinjak bolj nezadržan, posebno kadar izpoveduje svoje nacionalno čustvo, pa tudi bolj drastičen, bolj efemerno prigradski ali celo banalen, ko se zaustavlja pri ljudsko socialni motiviki. Pri tem ima nedvomno svojo vlogo tudi lokalna pesniška in knjižna tradicija, ki ji je Modrinjak pripadal in ki se je tako zaradi njenega pristopa do snovi kot zaradi njene jezikovne okornosti drži pečat kmečkega utilitarizma in ljudske robotosti.

Celotna doslej opisana razvojna pot, ki jo je prehodila slovenska umetna pesem, je kljub časovni zarezi, ki ločuje protestantsko cerkveno pesem od katoliške, in kljub opaznemu kvalitativnemu preskoku, ki nastane z narodnim prebujenjem in z ustanovitvijo *Pisanic*, v bistvu močno linearna, tesno vezana na zunanji zgodovinski tloris, ki jo je določal in ki ga je sicer po svojih močeh izpolnjevala, ni ga pa preraščala, ker se še ni ovedla svoje specifične moči, ki ni v subjektivizaciji objektivnega, ampak je ravno narobe v objektivizaciji subjektivnega, se pravi v oživljanju in uveljavljanju osebne, enkratne resnice kot objektivne, splošne resnice sveta.

Za tako preoceno poezije in njene socialnotvorne funkcije pa niti baročna ali rokokojska niti klasicistična estetika nista dajali dovolj oprijemljivih in insistentnih pobud. Take pobude je lahko dala šele romantika, s tem da je znova ustoličila pesniški subjekt kot središče in merilo sveta.

Obdobje romantike se na Slovenskem začena z letom 1830, ko je začel izhajati pesniški almanah *Krajnska čbelica* (1830-33, 1848), ki si je v nasprotju z vladajočo utilitaristično in dušebrižniško miselnostjo, po kateri naj slovenska literatura rabi samo kmetu in njegovim neposrednim potrebam, zastavil ambicioznejšo nalogo, gojiti visoko literaturo, namenjeno izobražencem, in je v tem imenu zbral okoli sebe sorazmerno širok krog pesniških imen. Vendar v tem ni bil njegov edini pomen, zlasti ker se ti pesniki zvečine niso ne stilno ne tematsko kaj prida odmikali od že uhojenih pesniških poti; njegov največji pomen je bil v tem, da sta se pri tem podjetju aktivno angažirala pesnik France Prešeren (1800—1849) in literarni estet Matija Čop (1797—1835), prvi kot njegov glavni in daleč najpomembnejši pesniški sodelavec, drugi pa kot njegov široko razgledani idejni usmerjevalec in zagovornik.

S pesmimi, ki jih je Prešeren objavil v prvih štirih zvezkih *Krajnske čbelice*, se je slovenska poezija tako rekoč čez noč izvila iz ozkih pokrajinskih okvirov, ki

so jo bili dotlej oklepali, in se postavila ob bok najvidnejšim vrhovom tedanje evropske literature. Čeprav Prešernovo delo ni preveč obsežno in šteje vsega komaj nekaj nad sto petdeset enot, je vendar zanj značilna izjemna odtehtanost in odbranost. Vsaka izmed teh pesmi je dejansko umetnina zase, popolna v svojem žanru in popolna v svoji naravni, neprisiljeni zlitosti forme in vsebine. To velja ne le za pesmi, ki jih je pesnik ob koncu življenja sprejel v zbirko (*Poezije*, 1847), ampak marsikdaj celo za tiste, ki jih je iz nje iz tega ali onega razloga izločil. Prešernova poezija je v bistvu monumentalno preprosta in pri vsej bogati metaforiki osupljivo eksaktna. V nji se strinjata in si stojita v ubranem ravnotežju dve skrajnosti, obe razviti do najvišje mere: primarna emocionalnost, globoko občutljiva za vse človeško, in jasna, urejajoča zavest; strastno, vitalno čustvo in prediren, izbrušen intelekt. Prav ta skladnost dveh nasprotij, skladnost človeške bolečine in človeškega spoznanja, skladnost »pekla« in »neba« daje tej poeziji poseben pečat notranje uravnoteženosti in dovršenosti. Pri tem je značilno za to poezijo, da uporablja zelo različne pesniške oblike, vzete iz evropskega pesniškega izročila od antike in renesanse do sodobnih literatur, ter jih suvereno presaja v dotlej malo razviti slovenski jezik. S posebno strastjo posega po najbolj zahtevnih, kompliciranih oblikovnih vzorcih, kot so sonet, stanca, ternica, sonetni venec, gazela, glosa itd., v čemer se kaže njena potreba po višji organizaciji snovi, po njeni notranji izjasnitvi in kristalizaciji. Njena značilna lastnost je tudi, da z izjemnim poslušom za zvočnost jezika in za barvno vrednost glasov staplja pomen besede ž njeno slušno naravo in na ta način dosega posebne emocionalne in estetske učinke. Prav zaradi tega je Prešernova pesem kljub svoji jasni logični zgradbi v zadnji konsekvenci neprevledljiva in jo lahko v celoti dojame le, kdor do kraja obvlada slovenski jezik.

Če se približamo Prešernovi pesmi s tematološkega vidika, zlahka ugotovimo, da je Prešeren predvsem pesnik erotičnega čustva. Že njegove zgodnje pesmi se ukvarjajo skoraj izključno z erotično tematiko, in čeprav so to balade, romance in pesmi pripovednega žanra, se za njihovo objektivno, brezosebno, dostikrat šaljivo neprizadeto govorico očitno skriva pesnikovo osebno čustvo. To čustvo je še lahko, mimobežno in še nezasenčeno od prave bolečine. Tako, dasi nekoliko bolj resnobno in mestoma tehtnejše, se nam kaže tudi v prvih neposrednih osebnih izpovedih, najprej v ciklu sonetov in nato v ciklu gazel. Svoj polni, usodno prizadeti zvok pa zadobi to čustvo v umetno spletenem vencu štirinajstih sonetov z magistralom in aktrostihom in v sonetih, ki so nastali neposredno po njem.

Vendar je v tej zvezi treba omeniti, da *Sonetni venec* ni samo ljubezenska prošnja, ampak je hkrati tudi izpoved domovinskega čustva. Prešeren pripisuje namreč ljubezni poseben, izjemen pomen; ljubezen mu ni le harmonija združitve dveh bitij, ampak mu pomeni nekakšno vesoljno moč, vesoljno harmonijo, ki se v nji poležejo in pomirijo ne samo vse osebne bolečine in notranji viharji, temveč se na čudežen način razrešijo tudi vsa druga protislovja, tudi tista, ki so čisto objektivne, nadosebne narave. Zato pesnik ne moleduje ljubezni toliko zase, kolikor za svoje poezije, ki jim naj prav ljubezen vdihne orfejsko moč, da bi zedinile »rod Slovenšč'ne cele« ter vrnile srečo svojemu narodu.

V kasnejših pesmih erotičnega značaja se ljubezenska prošnja umakne odpovedi. Sem sodi tudi najdaljša Prešernova pesnitev *Krst pri Savici*, napisana večidel v

stancah, ki jo je pesnik l. 1836 izdal v posebni knjižici in ki na epskem ozadju boja za pokristjanjenje Slovencev v 8. stoletju izpoveduje melanholijo pesnikove ljubezenske in življenjske resignacije.

Vendar kljub očitni prevladi ljubezenske motivike v Prešernovi pesmi erotika ni edino pa tudi ne poglavitno njeno gibalno. Na to nas opozarja že *Sonetni venec* s svojo dovolj zapleteno idejno strukturo. Še bolj nam pa to izpričujejo nekatere druge Prešernove pesniške izpovedi, ki rastejo neposredno iz tragičnega življenjskega občutka, zezanega s spoznanjem o nepremostljivem razkolu med resničnostjo in človekovimi stremljenji. Ta tragični občutek se že zelo jasno izrazi v zgodnji Prešernovi pesmi *Slovo od mladosti*, a je sprva še osamljen in ne gre prek okvira otožno naglašene meditacije. V mogočnih, temnih akordih pa plane kot težka obtožba življenja in kot vzkrík po smrti rešiteljci iz *Sonetov nesreče*. Navzoč pa je tudi na dnu *Sonetnega venca*, *Krista pri Savici*, v žalostinkah za umrlima prijateljema in v vrsti drugih pesmi iz zrele pesnikove dobe. Tako se v baladi o *Ribiču* odstre kot grozljiva slika življenjskega brezupa in se šele prav nazadnje, v pesmi *Pevcu*, povzpne do končnega spoznanja, do trpko jasne zavesti o prometejski uklenjenosti in usodnosti pesniškega poklica.

Prešernova pesem je po ljudski pesmi drugi visoki vrh slovenskega pesniškega razvoja. Po stilno izraznih in oblikovnih sestavinah, ki jih spaja v harmonično celoto, predstavlja svojevrstno kontaminacijo romantike s starejšim predromantičnim, resenancnim in celo antičnim izročilom. Tako stilno fakturo ji je omogočila prav okoliščina, da je bila vse do nje slovensčina — če izvenzamemo specifični fenomen ljudske pesmi — kot pesniško izrazilo malo razvita in v stilno izraznem pogledu še močno neizrabljena. Zato lahko rečemo, da je Prešernova pesem, ne da bi se bila odrekla svoji stilni zasidranosti v času, do neke mere nadomestila tisto evropsko pesniško tradicijo, za katero je bil zgodovinski razvoj slovensko poezijo sicer prikrajšal. Ta lastnost in pa visoka stopnja notranje uravnoteženosti in dognanosti, ki smo o nji že govorili, dajeta Prešernovi poeziji pečat klasičnosti.

Za slovensko literaturo ima Prešernova pesem isti konstitutivni pomen kot Goethejeva za nemško, Byronova in Shelleyeva za angleško, Puškinova in Lermontova pesem za rusko in Mickiewiczzeva za poljsko literaturo. V nji so dobila štiri stoletja slovenske pisane poezije od stiškega rokopisa do *Krajske čbelice* svoje višje opravičilo in pomen. Ž njo pa sta bila za naprej ustvarjena trden temelj in zanesljivo merilo, ki nista več dopuščala, da bi bila slovenska poezija v svojem nadaljnjem razvoju zatónila v pokrajinsko omejenem samozadovoljstvu in se odpovedala nivoju, ki ga je bila dosegla s Prešernom.

LITERATURA:

- Ivan Grafenauer, Narodno pesništvo. — Narodopisje Slovencev II. Ljubljana 1952. Str. 19—46.
Boris Merhar, Ljudska pesem. — Zgodovina slovenskega slovstva I. Ljubljana 1956. Str. 31—114.
Boris Merhar, Slovenske ljudske pesmi. (Spremna beseda.) Kondor 45. Ljubljana 1961. Str. 141—158.
Valens Vodušek, Nekaj opažanj o baladnih napevih Slovenije. — Rad kongresa folklorista Jugoslavije u Zajecaru i Negotinu 1958. Beograd 1960. Str. 109—118.
Alfonz Gspan, Razsvetljenstvo. — Zgodovina slovenskega slovstva I. Ljubljana 1956. Str. 329—440.
Lino Legiša, Slovenska poezija od Vodnikovih pesmi za pokušino do priprav za Krajsko čbelico (1806—1828). Ljubljana 1938.
Drago Šega, Slovenska poezija. — Naša sodobnost 1961. Str. 481—490, 613—625.

UČNE METODE, IZKUŠNJE, NASVETI

Milan Dolgan

Pedagoška akademija Ljubljana

O ZVRSTEH ČTIVA

O tem, organizacijsko zapletenem učnem delu so v naši reviji doslej pisali: Berta Golob v 6. in 11. letniku, Leopold Stanek v 2. letniku, Joža Mahnič v 1. letniku. Medtem ko Stanekov zapisek govori o svobodni zasebnosti domačega branja, pa Golobova raziskuje, kako zagotoviti uspeh predpisanega čtiva.

Moje izkušnje s čtivom se nanašajo najbolj na srednjo strokovno šolo. Razločevanje metodičnih pristopov je pred vsem potrebno. Končno sem v učnih načrtih in pri pouku razločeval naslednje glavne zvrsti čtiva: 1. skupno čtivo, 2. osebno določeno čtivo, 3. prosto čtivo, 4. čtivo učitelja in učenca.

Skupno čtivo je skupno obvezno čtivo. Obveznost ne izhaja toliko iz predpisane učnega načrta, kolikor iz lastnega učiteljevega učnega načrta in prepričanja. Torej »obvezno« po učitelju, naj čuti razred. Tega čtiva najprej ne sme biti veliko, kasneje lahko več. Delo požene učiteljevo predavanje-uvajanje enega čtiva. Učinkovati mora s v e ž e, kar praktično pomeni, da je učitelj pisatelja čisto pred kratkim bral oziroma ponovno bral. (Hlapca Jerneja na primer je treba prebirati, sicer kmalu zapademo v slabokrvno literarno označevanje.) Učencem je treba pomagati; del poti, koliko zavisi od težine, je prehoditi skupaj. Vzbuditi je treba zanimanje, prikazati aktualnost in poučnost. Dobro izbran odlomek ali citat je veliko vreden; učenci naj se naučijo obnavljati ali na pamet. Določim, doklej morajo oddati pismeno poročilo o branju. Doklej — to se pravi: sprejemam referate kadarkoli prej. Ko rok preteče, imamo eno uro obravnavo. Uro napovem. Kaki štirje učenci so vprašani, to se pravi obnavljajo, postavljam pa jim tudi posebna, usmerjajoča vprašanja. Ura se stopnjuje: od vprašanih posameznikov preidem v pogovor z učenci, ki se svobodno javljajo, in v učiteljev povzetek ali dodatek. Tudi učenci morajo poročati o knjigi sveže; če od branja preteče daljši čas, je prav pismena priprava pripomoček, da se izkaže neposrednost, polnost, osebni odnos. Najbrž je bolje, da skupno čtivo ne povezujem s poukom literature.

Osebno določeno čtivo. Določim, upoštevajoč ali ne duševnost in druge okoliščine učencev, vsakomur svoje delo, morebiti dvema, trem isto. Vsa dela skupaj tvorijo učno enotnost. Na primer učna enota: klasična in klasicistična drama, klasicistična do dandanes. Predavanje-uvajanje zajame celo učno enoto. Nato uro za uro, a pospešeno, nastopajo učenci, prikazujoč določeno dramsko delo. Običajno nastopijo vsi. Prikazi so ustni, pismeno poročilo ni potrebno. Marsikdo pa se pripravi tudi pismeno: okvirno, kompozicijsko, pripravite citate. (Navodilo, da za čtivo ni potreben pismeni referat, sprostí tudi učenca, ki je sicer nesproščen.) Nastop mora biti zanimiv, svež; uspeh in ocena sta v veliki

meri odvisna od tega, koliko nastopajoči pritegne pozornost razreda. V eni uri nastopijo štirje, včasih pet učencev. Važni so kratkost, pripravljenost, smisel za izbor, smisel za zgradbo nastopa. Ne dolgo obnavljanje. Kratek in uspešen si lahko, če si solidno pripravljen. Po vsakem nastopu je kratek pogovor, učitelj nastop splošno in konkretno označi (vsebinsko, jezikovno). Ocenjuje javno, najbolje na koncu ure, da je mogoča primerjava nastopov. Nastopajoči nadkri-ljujejo učitelja glede svežega poznavanja del. — Navajam še tale primer: učna enota je starejše slovensko pripovedništvo. Podam izčrpen, idejen pregled, nato učenci prikažejo daljša in krajša, splošno znana in manj znana osebno določena dela, npr.: Sreča v nesreči, Krpan (svežina!), Moje življenje, Trdinova bajka, Jeprški učitelj, Tilka, Avguštin Ocep, Na stričevem domu, Vetrogončič, Moja hoja na Triglav, Jurčič ... Učno enoto zaključim tako, da sam izčrpno obdelam eno delo, npr. Jurčičev spis Tihotapec. Vzamem si vsaj dve uri. Prikažem kompo-zicijo in idejnost, privlačno demonstrirajoč raziskovalne, prikazovalne metode.

Prosto čtivo. Ni priporočljivo, da bi pri skupnem čtivu učenci izbirali izmed nekaj del ali da bi pri osebno določenem čtivu sami predlagali, izbrali delo. Dobri učenci imajo raje določenost kot nedoločenost, ohlapnost. Ni dobro po nepotrebnem zmanjševati učiteljevo vlogo. Pač pa je metodično dobro, splošno dobro in celo nujno, da se v šoli, pri čtivu, pokaže in uveljavi tudi prostost. Če že gre za svobodnost, naj bo raje popolna. Če dopustim prosto izbiro, a jo ome-jim tematsko (npr. srbohrvaška književnost, ena Andričeva novela, ena Lo-karjeva novela, sodobna svetovna književnost, poljudnoznanstveno delo), je svobodnost zelo okrnjena. Prosto čtivo pride v poštev enkrat letno in raje ne vsako leto. Učenci nastopajo pospešeno. Učitelj mora biti družbeno razgledan; hitro mora vplivati vzgojno, estetsko; v pravi meri; ocenjuje raje manj določno, kot so ocene od ena do pet. Pogovori so sproščeni, učenci se zavedajo, da so glede konkretnosti bolj pripravljeni kot učitelj. Idealno bi bilo, če bi bilo prosto čtivo odsev svobodne in široke samovzgoje vseh učencev.

Čtivo učitelja in učenca. Pri tej zvrsti je vključenost v literarni pouk popolna. Na primer velika, težavna učna enota: novejša slovenska proza. Ne gre toliko za izčrpnost učne snovi kot za izbranost, poglobljenost, tudi kritičnost. Na svež način prikažem avtorja, njegove splošne značilnosti in do mere, ki je potrebna, in v smeri, ki je prikaza najbolj potrebna (stil, kompozicija, idejnost ali kaj drugega), tisto njegovo delo, ki bo o njem čez en teden poročal že prej dolo-čeni učenec. Lahko narekujem značilen citat (citate) ali podam (po potrebi pri-re-jeni) odlomek za obnovo. Poročevalec se je pripravljal že prej, zdaj dobi nove spodbude, učitelj ga apostrofira, po potrebi mu pomaga tudi izven ure. Imam na razpolago celo uro. Poročevalcu zadostuje polovica. Uvodne stvari lahko ponovi: naslon na učiteljevo živo in razumljivo besedo je praviloma boljši kot naslon na običajno slabo razumljive tiskane vire. Razmik enega tedna je pri-meren za nastopajočega in kot doba, po kateri je dopolnjevanje-utrjevanje snovi potrebno in uspešno. Poročevalec bolj ali manj izpopolni učitelja, tekmuje z njim v svežini prikaza. Vedno pa se kaže učiteljeva estetska in idejna izku-šenost. Ni nujno, da se zvrstijo vsi učenci v enem letu. Pri tej zvrsti čtiva iz-stopajo dvojica učitelj-učenec. Navajam nekaj del: Kosmačeva Balada, Malen-škove Inkvizitor, Rebulov Senčni ples, Kocbekovo Slovensko poslanstvo, Roz-manov Brusac, Kranjčev Režonja na svojem, Zupančičev Plat zvona, Lokarjev Hudomušni Eros, Kovačičevi Ključi mesta itd. Učna enota lahko poteka nepre-

kinjeno ali v določenih presledkih. Če je neprekinjena, jo lahko tedensko sestavlja več kot en avtor in eno delo po metodi čtivo učitelja in učenca ali pa to metodo kombiniram z uporabo berila, obravnavo dramatike in pesništva. Po metodi čtivo učitelja in učenca lahko sproti obravnavamo vrednejše leposlovne knjižne novosti.

V metodiki čtiva nastopajo v medsebojni igri in v različnih, več kot štirih sestavah razne prvine, kot:

povezanost s poukom književnosti oziroma samostojnost;

pismeno poročilo ali ustni prikaz;

večja ali manjša vloga učitelja oziroma učenca;

učiteljeva vezava s posameznikom ali z razredom;

počasnejši ali hitri tempo;

nastopi zdržema ali čtivo v presledkih;

nastop vseh v razredu ali dela razreda;

stopnja svobodnosti izbire oziroma določenost;

vprašanost ali nastop;

hkrati nastop posameznika ali dvojice, trojice učencev.

Čtivo je organizacijsko posebno zahtevna stvar. V učnem načrtu je treba predvideti, kateri način čtiva ali dva ali trije bodo najprimernejši v posameznem razredu. Razni načini so učiteljevo učno sredstvo v okviru enega šolskega leta in v okviru več let.

Berta Golob

Osnovna šola Preddvor

NAREKI

Ni dovolj, če pišemo nareke le kdaj pa kdaj; takrat, ko se spomnimo: saj res, n a r e k a že dolgo nismo pisali!

Svojo vrednost imajo na vseh stopnjah šol. Skoraj nemogoče je, da bi drugače naučili učenca prav uporabljati ločila in veliko začetnico. Pri nareku gre namreč za strnjeno besedilo in ne za posamezne stavke. Če vadimo pravopisna pravila ob posameznih stavkih, je v kakem 7. in 8. razredu le malo možnosti, da bi jih učenci pisali narobe, posebno kar se tiče ločil. Z vezano vsebino je drugače. Če posredujemo učencem napisan tekst z napakami, bodo že veliko stvari prezrli. Če pa jim besedilo narekujemo, mora biti njihova koncentracija znanja maksimalna: hkrati morajo misliti na več stvari. Tako se urijo v praktičnem uporabljanju znanja. Veliko napak napravijo v daljših stavčnih zvezah, ko moramo zato, ker so stavki dolgi, za logično celoto nekoliko počakati, da nas s pisanjem dohitijo. Na primer: Poleg navedenih dveh sort čebule pa je do nedavnega bilo v mnogih vrtovih videti gredo šalotke, ki ... (Moj mali svet, II/6 str. 256). Učenci bodo postavili vejico tudi za besedo »čebule«. Prav zaradi

takih in podobnih napak so nareki dobra vaja za utrjevanje jezikovnega znanja, za stilne analize in za najrazličnejše jezikovne razgovore.

V 7. in 8. razredu naj bodo nareki dosti zahtevnejši kot v 6. r. Besedila narekujemo iz poljudnoznanstvenih knjig in revij ter iz dnevnega tiska. Tudi iz leposlovja, npr. izbrane odstavke iz biografskih romanov. Tako seznanjamo učence tudi z vsebino knjig, ki bi jim sicer zlepa ne prišle v roke. Ob tem jih naučimo navajati in dokumentirati citate, kar mu bo kasneje kdaj prav prišlo. Učenci spoznajo novega avtorja po imenu in stroki. Na ta način lahko pri pouku slovenskega jezika seznanimo doraščajočega človeka z delom marsikakega znanstvenika, domačega in tujega, pa še s prevajalcem, založbo in vsebino knjige. Svetujemo mu, kdaj naj knjigo prebere, da mu bo koristila. Vedno lahko najdemo čas za razgovor o knjigi (sami moramo seveda njeno vsebino poznati). Tako prihaja ob narekih do izraza tudi knjižna vzgoja.

Ker izbiramo besedila iz zelo različnih virov, učencem lahko pojasnimo številne tujke povsem življenjsko in enostavno. Učenci 8. razreda bi že morali vedeti, kaj pomeni analogija, asociacija, monotonost, sintaksa, sinteza, vitalnost itd., saj spada razumevanje in smiselno uporabljanje tujk k splošni kulturi.

Nareke je treba natančno preveriti in se o napakah pogovoriti. Dajejo tudi možnost večjih pravilnih zapisov (vejica namesto pike, npr.: Fant je bil lačen. Zato je prosil za kruh.). Uporabimo jih za stilistične vaje. Narekovano besedilo lahko učenci spremenijo tako, da zložene stavke spremenijo v proste in obratno. Pri tem s a m i ugotovijo pomembne stvari. Iz besedila lahko črtajo vse pridevnike ali pa jih vstavijo tja, kjer jih ni. Tekst dobi novo stilno podobo. Koristno in prijetno je narekovati starejše slovenske avtorje (Vodnik, iz Bleiweisovih Novic ...) z namenom, da učenci preoblikujejo besedilo v sodobni knjižni jezik. Pri tem naletijo na odmrle besede, na morfološke posebnosti, na zanimivo sintakso idr.

Kdaj vse to početi? Čim smo učence naučili najpotrebnejših stvari, ki so važne za razumevanje jezikovnih zakonitosti. Nekdo bo to napravil prej, nekdo kasneje, odvisno je pač od metode dela pri posameznem učitelju. Toda v 8. razredu, ko pretežno samo še ponavljamo, naj bi tak način jezikovnega pouka in vzgoje že prevladoval.

Arzenšek Ivanka

Jesenice

POPRAVLJANJE DOMAČIH NALOG NEKOLIKO DRUGAČE...

Učence nov način dela pritegne k aktivnejšemu sodelovanju in k večji pazljivosti. Učni uspeh je precej odvisen od načina dela. Ena popestritev je tudi popravljanje domačih nalog med poukom. Torej ne le poprava doma popravljenih domačih nalog. Kako naj to delo poteka? (Traja lahko le 15—20 minut, ker je

sicer prenaporno za učence.) Učenec prebere pred razredom svojo nalogo. Sošolci pazljivo poslušajo in nato popravijo **stilne** napake (struktura stavka, enak začetek stavkov, predmet v nikalnih stavkih ipd.). Nato napiše vprašani učenec nekaj napačnih primerov na tablo, drugi pa v svoje zvezke. Učitelj medtem prebere spis in poišče **slovnične** napake v njem. To lahko zelo hitro opravi, ker že pozna vsebino spisa. Sledi skupna poprava slovničnih napak na tablo in v zvezke. Na tablo lahko piše slovnični del poprave drug učenec, če je vprašani zelo počasen ali podobno. — Tako je možno popraviti dve do tri naloge, nato pa pozornost učencev že peša in ni več pravega uspeha.

Kaj dosežemo s tako popravo?

1. Učenec, ki bere svojo nalogo pred razredom, se navadi nastopati in izgubi tremo. To je zlasti pomembno za plahe in skromne otroke.

2. Nauči se brati svojo pisavo (saj večkrat naletimo na učence, ki ne znajo brati za seboj). Prisiljen bo lepo in čitljivo pisati, kar je sicer zelo težko doseči. Če ne bere logično, se sošolci tako prisrčno smejiijo njegovim napakam, da mu je pošteno nerodno. Tega pa ne prenesejo niti najbolj zanemarjeni.

3. Slabši učenci se ob poslušanju dobrih nalog naučijo vsebinsko boljšega pisanja, saj dobijo vzpodbude in vzorce, kako svoje delo izboljšati. Vsi učenci morajo priti na vrsto z branjem. Tako se dobro spoznajo — boljši slabše in narobe. Medsebojno se ocenjujejo. Ves razred oceni posameznike, s soglašanjem učitelja. Končno na kolektivno oceno ni več ugovora, kar je tudi pomembno. Da bi se izognili občutkom manjvrednosti in nadvrednosti med učenci, pustimo slabše učence, da se sami javijo, kadar mislijo, da imajo dobro domačo nalogo. Dela seveda ob takih prilikah ne zmanjka, ker so učenci hudo nekritični. Boljše učence in nadarjene, a lene, pa pokličemo po lastnem preudarku. V tem je nekaj individualizacije pouka. Ne smemo pozabiti vzgojno vplivati, če jim je vseeno, kako se pred tablo odrežejo. Sčasoma jim namreč postane nerodno in začnejo nekaj delati, zlasti še, če mnenje učitelja potrdi tudi razred. Za tak način poprave so najbolj primerni prosti spisi, ker pritegujejo pozornost. Tu ne gre prebrati vseh nalog, ker bi bilo preveč dolgočasno.

Nepazljive učence vrnemo k delu tako, da morajo ponoviti pravkar popravljen napako. Ker tega navadno ne znajo, jim damo dodatno domačo nalogo — prepisati morajo vse v šoli popravljene napake — in tako si jih zapomnijo. Delati morajo doma, ker so lenarili v šoli. Ne smemo pa pozabiti pregledati teh nalog. In zakaj sem se odločila za tak način poprave domačih nalog? Večkrat sem opazila, da so učenci komajda pogledali oceno naloge, ki sem jo popravila doma. Drugi so spretno iztrgali list. Tako je moje delo ostalo brez koristi.

Nekateri so se pa opravičevali sošolcem, pri tem pa spretno prikrivali svoje neznanje. Tako so se enake napake pri istih učencih ponavljale. Če je pa učencu neprijetno pred sošolci zaradi nezadostnega znanja, si napake zapomni in jih odpravi. Tudi dejstvo, da popravimo naenkrat le dve do tri naloge, ni brez pomena. Učenci tako vedno znova slišijo enake napake in si jih zapomnijo, ne da bi se učili. Da je res tako, potrdijo učenci sami z vzkliki: »To smo že večkrat slišali.«

Seveda pa ni mogoče le tako popravljati domačih nalog, zlasti še, če potrebujemo ocene.

V SPOMIN

NIKOLAJ FJODOROVIČ PREOBRAŽENSKI

22. novembra je umrl v Zadru redni profesor za ruski jezik in rusko književnost dr. N. F. Preobraženski. Njegovo ime je tesno povezano z razvojem rusistike na ljubljanski univerzi, kjer je deloval skoraj polnih 37 let (1922—1959), in z razvojem poučevanja ruskega jezika na slovenskih šolah sploh. Na obeh področjih Nikolaj Fjodorovič sicer razvoja ni niti usmerjal niti močneje razgibal — za to je bil preskromen in fatalistično preveč negiben, bolj gost in opazovalec dogajanja kot njegov udeleženec — vendar je v zgodovini tega razvoja s svojim pedagoškim delom in strokovnim pisanjem zapustil več kot opazno sled in zaslužil, da ga uvrstimo med pomembnejše sooblikovalce slovenske kulture.

N. F. Preobraženski se je rodil 24. marca 1893 v Nižnjem Novgorodu (danes Gorki). Po maturi leta 1911 je odšel v Moskvo in se tam vpisal na slavistični oddelek moskovske univerze. Po šestem semestru se je maja 1914 odpravil v Prago, da bi tam zbiral gradivo za svojo disertacijo. To potovanje pa je bilo zanj usodno, začela se je prva svetovna vojna in avstrijske oblasti so ga avgusta 1914 zaprle in ga decembra istega leta poslale v konfinacijo v Gradec. Nikolaj Fjodorovič je bil tako za zmeraj odtrgan od svoje domovine. Po končani vojni leta 1918 se je vpisal na graško univerzo in obiskoval slovanski seminar, kjer je poslušal tudi predavanja naših rojakov, profesorjev M. Murka in R. Nahtigala. 2. avgusta 1919 je tam tudi napravil doktorski izpit z disertacijo Kmetje in veleposestvo na Češkem v 16. stoletju. V letih 1919—1921 je nadaljeval študij v Pragi in bil asistent v seminarju za umetnostno zgodovino na Karlovi univerzi. Leta 1921 je dosegel veniam legendi na podlagi habilitacije Ruska javnost in država — zgodovina nacionalne miselnosti v 19. stoletju. Po posredovanju R. Nahtigala je Preobraženski leta 1922 prišel na novoustanovljeno ljubljansko univerzo in bil nastavljen za lektorja ruskega jezika. Pri lektorskih urah Preobraženski svojih slušateljev ni seznanjal samo z ruskim jezikom, marveč od leta 1924 pri »drugem kurzu« ob stilističnih vajah tudi s kratkim pregledom ruske književnosti od Karamzina do sodobnosti. Takšna predavateljska dejavnost je N. F. Preobraženskega, ki je bil po stroki predvsem zgodovinar (prim. objave: Krepostnoe hozjajstvo v Čehii XV—XVI vekov, Pra-

ga, 1928; Razvoj umevanja in periodizacije ruske zgodovine, LZ 1915; Dve — tri o poljskem nacionalizmu, LZ 1918, ipd.), oddaljevala od njegove prvotne usmerjenosti. Preobraženski je sicer še leta 1927 preučeval v Pragi vire za starejša obdobja češke zgodovine, vendar je politično in ekonomsko zgodovino kmalu opustil in se posvetil predvsem pedagoškemu delu in v manjši meri tudi literarnozgodovinski publicistiki. Objavljal je krajše informativne članke o ruski književnosti, predvsem sovjetski, v periodičnem tisku (A. N. Ostrovski, Lev Tolstoj, Dostojevski, Turgenjev, Leonid Andrejev, F. Sologub, Balmont, I. A. Bunin, A. Blok, Gumiljov, Ana Ahmatova, S. Jesenin, V. Majakovski, itd.). Te objave so omogočile Preobraženskemu, da je po smrti Ivana Prijatelja leta 1937 lahko prevzel kot honorarni predavatelj na literarnozgodovinskem oddelku slovanske filologije pregleda novejše ruske književnosti, ki jih je med drugo svetovno vojno razširil s predavanji o ruski književnosti 18. stoletja.

Po osvoboditvi l. 1947 je ruski jezik s književnostjo postal A ali B diplomski predmet in l. 1950 dobil seminar. N. F. Preobraženski je v tem okviru najprej kot honorarni, od leta 1949 pa kot redni univerzitetni predavatelj nadaljeval s pregledi ruske književnosti od 18. stoletja dalje (s presledkom od leta 1948 do 1949, ko se je ukvarjal samo z lektoratom za ruski jezik). Ob predavanjih iz ruske književnosti je vodil seminarske vaje, kjer je skušal seznaniti študente z nekaterimi tezami ruske formalistične šole. Predaval je tudi rusko historično slovnico in dialektologijo. Leto dni po izvolitvi za izrednega profesorja za ruski jezik in književnost (1958) je odšel na filozofsko fakulteto v Zadar. Kot upokojeni redni profesor zadrške fakultete je nekaj časa gostoval na univerzi v Frankfurtu.

Po osvoboditvi je nadaljeval s publicistično dejavnostjo. Omembe vredni so predvsem njegovi sestavki o Puškinu, ki mu je posvečal tudi pri predavanjih največ pozornosti (predvojnimi člankom Puškin u Slovencev, Puškin, Slovenski Zbogar pri Puškinu in Lermontovu je pridružil še študijo Osemdesetletnica Puškinove povesti v slovenščini — Gospodična-kmetica in sestiavek Puškin in W. Irving), nadalje članek

Odnos Dostojevskega do stvarnosti (JiS 1955-56) in kritiko prvega slovenskega prevoda romana Tihi Don M. Šolohova (SR 1951). Njegova publicistika sicer ne utira novih poti, vendar razkriva avtorjevo široko razgledanost in nenavadno bogato znanje.

Pomembno je tudi njegovo delo pri izdajanju šolskih učbenikov, od katerih je bil najbolj znan Prvi korak (1946).

Njegovi slušatelji smo pri Nikolaju Fjodoroviču poleg znanja, izrednega spomina in izjemne dobrodušnosti z odtlenkom ironije cenili ne nazadnje tudi njegov posluh za nacionalno vprašanje, ki se je izrazil tako v predavanjih kot v njegovih objavah (prim. članek o Tarasu Ševčenku, LZ 1934). Vse to je v nas zbudilo in utrdilo globoko spoštovanje do »učenjaka z vrtnico«.

Aleksander Skaza
Filozofska fakulteta Ljubljana

MATE HRASTE

(Brusje na Hvaru 25. 1. 1898 — Zagreb 29. 11. 1970)

V Zagrebu je umrl profesor Mate Hraste, jezikoslovec srbokroatist, eden najvidnejših sodobnih hrvatskih filologov. Njegovo petinštiridesetletno jezikoslovno delo je tesno povezano predvsem z razvojem hrvatske dialektološke misli, s celotnim opisom in raziskavo čakavskega narečja, kjer Hraste v sodobni hrvatski dialektologiji nima predhodnikov in vzornikov.

Pokojni akademik Mate Hraste je diplomiral na filozofski fakulteti v Zagrebu leta 1923, doktoriral pa je z razpravo Čakavski dijalekt ostrva Hvara na filozofski fakulteti v Beogradu leta 1938. Bil je srednješolski profesor v Sisku, Sremski Mitrovici in Petrinji. Leta 1946 je bil izvoljen za docenta za dialektologijo in zgodovino srbohrvatskega jezika na zagrebški filozofski fakulteti in leta 1955 za rednega profesorja; od leta 1961 je bil redni član Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti.

Prva in največja znanstvena ljubezen pok. profesorja je bila in ostala čakavščina, ki ji je tako rekoč posvetil celo svoje življenje. Njegova prva intenzivna jezikovna raziskava se je nanašala na bruško čakavščino otoka Hvara, svoje zadnje znanstvene in človeške moči pa je profesor Hraste posvetil izdelavi čakavskega slovarja, ki naj bi bil krona njegovega večdesetletnega znanstvenega dela. Žal je dolga in zahrbtna bolezen bila neusmiljena. Neutrudljivemu delavcu ni bilo dano, da bi končal svoj slovar.

Iz čakavske problematike je pok. Hraste v svojih študijah in razpravah obdelal velikansko gmoto temeljnega dialektološkega gradiva: Crtice o bruškom dijalektu, Čakavski dijalekt ostrva Hvara, Čakavski dijalekt ostrva Brača, Osobine govora otoka Šolte, Čiova, Drvenika i susjedne obale, Susački govor, Sufiksi za tvorbu deminutiva i augmentativa u čakavskim govorima

srednje Dalmacije, Crtice o Marulićevoj čakavštini, Govori jugozapadne Istre, Ikavski govori jugozapadne Istre in dr. Ukvarjal se je tudi s čakavsko onomastiko (npr. O imenima mjesta u Dalmaciji, Onomastika i toponomastika na području hvarske općine). Proučeval je zgodovino štokavskega dijalekta (O štokavskim govorima na Hvaru i Braču, Značaj zapadnog štokavskog govora za historiju i dijalektologiju srpskohrvatskog jezika), kajkavski dijalekt (Opći pogled na kajkavski dijalekt, Kajkavski dijalekt, Kajkavski književni jezik) in sodobni srbohrvatski knjižni jezik, o katerem je napisal vrsto razprav in člankov. Skupaj z I. Brabcem in S. Živkovićem je napisal slovnico: Gramatika hrvatskosrpskoga jezika, ki je doživela več izdaj in je temeljni srednješolski slovnični priručnik v SR Hrvatski. Aktivno se je udeležil Novosadskega dogovora ter je eden izmed avtorjev sedanjega Pravopisa hrvatskosrpskoga književnoga jezika. Bil je urednik in sourednik revij in zborniških izdaj: Južnoslovenski filolog, Jezik, Filologija, Hrvatski dijalektološki zbornik, Građa za povijest hrvatske književnosti, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, Zbornik Instituta za povijest u Zadru, Bulletin Scientifique in dr. Več let je bil direktor Seminarja za tuje slaviste v Zagrebu in Zadru. Pokojni profesor ni bil samo ugleden znanstvenik, temveč tudi ugleden in priljubljen pedagog na zagrebški slavistiki. Vzgojil je cele rodove hrvatskih slavistov, s svojim vedenjem in smislom za realnost in natančnost pa je pri študentih vzbujal simpatije in spoštovanje.

Čeprav celotno znanstveno delo Mateja Hrasteja leži v mejah filologije, v najbolj čistem pomenu te besede, se pok. profesor nikoli ni upiral novejšim jezikovnim prijemom in metodam. Njegov odnos do jezika je zrastel iz spoznanja, da si hrvatska

dialektologija ne more privoščiti posebnih lingvističnih prijemov in specialnih sintez, dokler niso obdelani temelji: jezikovni podatki, kakršni so. In da bi si takšne temelje pridobila, ni kazalo drugega kot mesece in mesece romati z nahrbtnikom po dalmatinskih vaseh in iskati tisti jezikovni podatek, ki bo postal osnovno dejstvo čakavske dialektologije. Šele njegovim učenjem se je posrečilo, po zaslugi neutrudljivega učitelja, zgraditi takšno stavbo hrvatske dialektologije, kjer je smotrno uporabljena ta ali ona novejša lingvistična metoda.

Vsaka smrt je huda, smrt profesorja Hrasteja pa je naravnost tragična za hrvatsko

dialektologijo. Slovar čakavskega narečja, ki ga je zasnoval in sestavljal, je končan samo do črke S. In kdor se količkaj spozna na hrvatsko jezikovno stvarnost, v kateri sta čakavščina in kajkavščina neločljiva dela kulturne, književne, pa tudi nacionalne biti, se bo prav zgrozil ob misli, da je smrt profesorja Hrasteja morda za dolgo odložila izid dela, ki naj bi bilo temeljni kamen sodobne integracije treh narečij. Tako je neusmiljeno odloženo delo, ki bi, čeprav s stoletno zamudo, vendarle izrazito povezovalo pretekla stoletja z našim časom.

Vatroslav Kalenić
Filozofska fakulteta Ljubljana

Zapiski, ocene in poročila

POLJSKA KNJIGA O VPRAŠANJIH SPLOŠNEGA JEZIKOSLOVJA*

Za povojno poljsko jezikoslovje, posebno za krakovsko središče, je značilno, da s prizadevanjem razvija lingvistično vejo, ki je pri Slovencih vse premalo znana — splošno jezikoslovje. To jezikoslovno področje že zaradi širokega raziskovalnega obsega razpravlja predvsem o teoretičnih in metodoloških možnostih za opis in klasifikacijo jezikov sveta. Poznavanje tako raznovrstne teoretične in dejanske jezikoslovne problematike ji seveda omogoča razlage, zamisli in sinteze, ki raziskovalcem posameznih jezikov kažejo nove delovne rešitve, raziskovalne perspektive, obenem pa tudi odločilno vplivajo na razvoj posameznih lingvističnih strok kot so npr. fonologija, akcentologija, leksikologija, sintaksa in druge.

Ne preseneča nas dejstvo, da je v krajšem času za izidom knjige *Językoznawstwo* (1965) prezgodaj umrlega profesorja za splošno jezikoslovje T. Milewskega, ki je na dostopen način razložil strukturalni pogled na jezik, izšla knjiga, Mańczaka, ki pa se predvsem kritično ukvarja z dosežki splošnega jezikoslovja in strukturalizma posebej.

Nekateri sodobni poljski jezikoslovci, med njimi Doroszewski in Mańczak, se s strukturalistično metodo raziskovanja ne strinjajo. Značilnost te metode, očita Mańczak, je v tem, da z apriorističnih izhodišč (je-

zik je sistem, vrednost znaka izhaja iz opozicije) pristopa k analizi jezika. Za ugotavljanje zakonitosti različnih jezikovnih sistemov upošteva zelo malo gradiva. Tako prihaja do preuranjenih zaključkov in sintez, ki niso v skladu z dejansko jezikovno t. j. »materialno« stvarnostjo — in to je njena pomanjkljivost.

V omenjenem delu, ki je zbornik (321 strani) vsebinsko strnjениh, logično dopolnjujočih se razprav s konkretnjšega področja splošnega jezikoslovja, Mańczak na eni strani kritično zavrača strukturalistično metodo, na podlagi novih argumentov zavrača številne priznane ugotovitve, hipoteze mladogramatične šole in še starejšega jezikoslovja, obenem pa nas predvsem seznanja z manj popularno, a zelo eksaktno statistično raziskovalno metodo jezika. »Aprioristična doktrina« Saussurea zanj ni sprejemljiva iz dveh razlogov: definicija — jezik je sistem znakov, ki služijo sporazumevanju — je zanj presplošna; jezik pojmuje samo kot konkretno materialno, tj. pisano ali govorno realizacijo. Obstoj abstraktne sheme odklanja, zanika. Jezik je samo tekst. Iz te definicije pa izhaja tudi namen oziroma predmet jezikoslovja. Jezikoslovni predmet raziskovanja je tekst. To raziskovanje zahteva, podobno kot naravoslovne vede, kar najbolj natančno, induktivno metodo. Opis jezika mora biti odraz dejanskega stanja in preverljiv po načelu »sinteza je preverjanje analize« (podobno, kot je v kemiji mogoče preverjati, da je

* W. Mańczak, *Z zagadnień językoznawstwa ogólnego*, Wrocław—Warszawa—Kraków, 1970.

H₂O res voda). Jezikoslovje je induktivna znanost, ki naj raziskuje to, kar dejansko obstaja, ne pa tega, kar je »potencialno«. Kaj po Mañczakovem mnenju omogoča jezikoslovcu eksaktno in zanesljivo raziskovanje, katera metoda omogoča pravilno sintezo? Pri opisovanju posameznega jezika bodisi v sodobnosti ali preteklosti, pri primerjalnih opisih genealoškega ali tipološkega značaja, je edini zanesljiv kriterij natančna statistična analiza vseh jezikovnih dejstev in na podlagi te analize odkrita splošna jezikovna pravila, ki morejo dokončno razjasniti nerešena vprašanja v sodobnem opisnem jezikoslovju ali na novo razložiti v zgodovini jezikoslovja napačno prikazane pojave, domneve ali celo splošno sprejete, a za raziskovanje usodne, napačne trditve.

Vsa nadaljnja konkretna izvajanja v posameznih poglavjih, kot so: *Doktrina Saussurea*, *Pravilo Zipja* v širšem pomenu, *Pojasnitev regularnega fonetičnega razvoja*, *Pravilo neregularnega fonetičnega razvoja*, *Naglašene in nenaglašene besede*, *Pravilo analogičnega razvoja*, *Pravilo zveze med razlikovalnostjo in frekvenco jezikovnih elementov*, *Supletivizem*, »Prazno mesto«, *Semantični razvoj in frekvenca*, predstavljajo stvarno polemiko s strukturalističnim načinom razlaganja jezikovnih pojavov.

Kot protiutež strukturalističnim »apriorizmom« (jezikovni pojavi so dihotomičnega značaja, zato je za jezik značilna simetrija; Mañczak ta mnenja zavrača z dokazi za asimetričnost v glasoslovju in drugod) in z modnimi »terminološkimi inovacijami« izraženih znanih gramatičnih dejstev (kar se mu zdi še toliko večji nesmisel, ker so termini enako stvar konvencije kakor drugi jezikovni znaki), avtor naglaša pomembnost odkritja splošnih jezikovnih pravil, ki jih je mogoče aplicirati na gradivo katerega koli jezika, a zagotavljajo konkretne ter točne rezultate in sinteze. Od navedenih, za razvoj konkretnega raziskovanja pomembnih pravil, kot so: *Pravilo Grimma* in *Raska* o zakonitostih glasoslovnega razvoja ide. jezikov; *pravilo Behaghela* o besednem redu istorodnih členov (npr. *Art und Weise* — krajša beseda je na prvem mestu); *pravilo Horna* — nepravilnost fonetičnega razvoja končnic oziroma morfemov se bistveno ne razlikuje od nepravilnosti fonetičnega razvoja v besedah in besednih skupinah; *pravilo* o zgradbi onomatopoeičnih in ekspresivnih besed, kjer si vokali ali tudi konzonanti sledijo v določenem zaporedju (npr. bim-bom, pif-paf, itd.), pa je seveda za jezikoslovje zdaleč največjega pomena *Zipfovo pravilo* o

zvezi med pogostnostjo in dolžino besede, ki ga je mogoče uporabiti v vseh plasteh jezikov (uvršča ga med revolucionarna odkritja). $\text{Pravilo } R_f = \text{constans}$, kar pomeni, da je koeficient pogostnosti besed in njihovega uvrščanja (range) v tekstu stalen. To pravilo je izhodišče za sestavljanje frekvenčnih slovarjev in tudi drugih statističnih raziskovanj v jeziku. Na glasoslovje aplicirano *Zipfovo pravilo* ugotavlja, da je kompliciranost glasov obratno sorazmerna z njihovo pogostnostjo. To pravilo oziroma njegove modifikacije (*Pravilo zveze med razlikovalnostjo in pogostnostjo jezikovnih elementov*) je odkril Mañczak in je avtorjev ključ za stvarno in prodorno analizo jezika-teksta ter za ustrezno sintezo.

Pojasnjuje, zakaj so ustni vokali pogostejši od nosnih, nepalatalni soglasniki pogostejši od palatalnih, zakaj so male črke pogostejše od velikih, osnovne besede pogostejše od izpeljank, 3. os. edn. pogostejša od drugih, ednina pogostejša od množine in dvojine, sedanji čas pogostejši od drugih časov, itd. V navedenih poglavjih avtor analizira vrsto nerešenih in že rešenih (a slabot!) pojavov iz sodobnih indoevropskih jezikov ter njihovega zgodovinskega razvoja. Pred našimi očmi razkriva prepričljiva dejstva tudi v številkah in izvaja zaključke, ki izhajajo iz jezikovnega gradiva in omenjenih pravil. Prepričljiv dokaz koristnosti uporabljene metode.

Naj omenim samo nekatere njegova dognanja oziroma nove razlage. *Pravilo* — ako med pogostejše in redkeje rabljenimi glasovi obstaja razlika, se redkeje rabljeni glasovi hitreje razvijajo — daje novo razlago za dispalatalizacijo poljskih šumnikov *š, ž, č, dž* (ki naj bi se po mnenju strukturalistov razvila zaradi izrazitejši opozicije do *s, z, c, dz*), za zanik psl. *ь, ъ*, za izgubo kvantitet v poljščini, itd. Prav tako je v drugih poglavjih ovzrnen precej starih, na »avtoritetah« oprtih »resnic«. Posebno zanimivo je pojasnjen neregularni fonetični (in morfološki) razvoj, ki je tako oviral mladogramatike. Iz frekvence izhajajoče pravilo, da je za morfeme, besede in besedne skupine s povečano pogostnostjo, velikokrat značilen neregularni fonetični razvoj, pojasnjuje številna vprašanja. Npr. za razlago srbohrvatske končnice gen. pl. fem. — *ā* (žen-ā) obstaja kar 15 hipotez (G. O. Svane); podobno je z mnogimi razlagami končnic v fleksiji. Razložljive pa so s *Hornovim pravilom*.

Na podlagi podobne analize ugotavlja zakonitosti o naglašanih, nenaglašanih oziro-

ma stransko naglašenih (enkličnih) besedah in besednih skupinah. Ugotavlja, da je »lista« enklitik v vsaki poljski slovnici drugačna. Izpopolnjuje jo z novimi še neznanimi shemami (iz preverjenega gradiva), iz katerih je razvidno, da se v »enkličnem stanju« lahko pojavljajo vse besedne vrste (npr.: gaz'etka ści'enna; pr'oszę b'ardzo). Analogični razvoj morfologije uravnava več pravil, med katerimi naj posebej omenim pravilo krajšanja oziroma daljšanja morfemov v odvisnosti od frekvenca. Tako je razložljiva v poljščini odprava premen v sklanjavi in spregatvi. Pogostejše rabljene sedanji čas je v poljščini ohranjen, manj pogosta aorist in imperfekt sta izginila. Zipfovo pravilo oziroma njegova modifikacija je izhodišče za razlago supletivizma, ki je značilen za najpogostejše besede vseh jezikov (v frekvenčnih slovarjih so uvrščene med 1000 najpogostejših); npr. besede: oče — *mati*, sin — *hči*, *teta* — *stric*; oblike zaimkov: *jaz* — *mi*; glavni in vrstilni števniki: *eden* — *prvi*; antonimi: *velik* — *majhen*; *dobro* — *zlo*. Pri analizi pomenskega razvoja z vidika pogostnosti zavrača Meilletovo sociološko razlago ožejanja oziroma razširitve pomenskega obsega besede (ali izposojenke) pri prehodu iz nižje družbene plasti v višjo in nasprotno. Iz frekvenca je razvidno (analizira francoske izposojenke v nemščini in francosko-nemškem slovarju Sachs in Villattea), da izposojenka v drugem jeziku zoži pomen zaradi manj pogoste rabe. Pomembna je uspešnost enakih kriterijev analize v onomastiki, kjer se že tudi pojavljajo po avtorjevem mnenju nepotrebne in nejasne lar-purlartistične strukturalistične razlage. Na podlagi istih kriterijev zavrne oziroma točneje izoblikuje Bartolijevo tezo o relativni kronologiji jezikovnih pojavov predzgodovinske dobe na podlagi njihove geografske razporeditve. Razlaga o perifernih arhaizmih je samo »relativna«, v centralnem jezikovnem območju so arhaizmi le manj vidni.

V drugi polovici knjige so npr. poglavja: *Slovar in slovnica*, *Fonologija*, *Opisna slovnica*, *Racionalni izbor gesel v slovarjih*, *Genealoška klasifikacija jezikov*, *Transformacijsko-generativna slovnica*, *Praktična uporabnost lingvistike*, ki vsebujejo predvsem kritični pretres različnih jezikoslovnih koncepcij. Po njegovem mnenju so zgrešene zaradi dosedanjega nepopolnega poznavanja sinhroničnih in diahroničnih jezikovnih pojavov, v zadnjem času tudi zaradi neupoštevanja oziroma nepoznavanja že znanih dejstev. Rešitev današnje krize, v kateri po njegovem je sodob-

no jezikoslovje, vidi v predstavljeni metodi, ki vsem področjem jezikovnega opisa odpira nove možnosti in zagotavlja jezikoslovju večjo praktično vrednost. Predvsem opisna slovnica in slovarji morajo biti sestavljeni na podlagi realnih dejstev, šele tako bodo izginila svojevolska neutemeljena in v sebi nasprotna normativna pravila, navodila, prepovedi in priporočila (pri nekaterih besedah je npr. provincialni izvor razlog za prepoved, pri drugih se priporoča; enako nesmiselno je, posebno s širšega jezikovnega vidika, gojiti jezikovni purizem, saj je osnovna naloga jezika, da narode povezuje in združuje, ne pa ločuje, itd.). Zelo zanimivo je prikazan odnos med slovarjem in slovnico. Razlika med njima je v bistvu kvantitativnega značaja. Slovnica je kvintesenca, kondenzacija, sinteza leksikografije. Leksikograf daje informacije o posameznih besedah, slovnica posreduje tiste informacije, ki so tipične za večje ali manjše skupine besed. Kvaliteta in uporabnost slovarja pa je odvisna od pravilnega izbora virov, pri katerem se je treba ravnati po merilih pogostnosti. Mańczak odločno zavrača fonološko koncepcijo kot nestvarno in aprioristično; pojem »praznega mesta« v sistemu je zanj čista fikcija. Odklanja generativno slovnico Chomskega kot terminološko »inovacijo« odkrivanja znanih dejstev in primerek kompliciranja preprostih resnic. Zavrača strukturalizem in potrebo po teoretičnem raziskovanju in iskanju v jezikoslovju. Pravi: »Vrednost metode ne tiči v njej sami, ampak se pokaže v rezultatih, ki so z njo doseženi. Metoda je tem boljša, kolikor bolj je temeljita in kolikor bolj enotne rezultate daje« (194). Odklanja »potencialnost« in predvidljivost v jezikoslovju; toda prav to je pri normiranju knjižnega jezika zelo važno. Iz teh »nestvarnih, shematičnih« zamisli o funkcioniranju jezikovnega sistema pa je končno izšla tudi tako konkretna in zanesljiva statistična metoda raziskovanja, ki jo bodo, kakor tudi avtor upa, sčasoma izpopolnili celo stroji!

Po njegovem prepričanju so vse spremembe v jezikovnem razvoju kvantitetnega in ne kvalitetnega značaja, kakor ugotavljajo strukturalisti. V danem položaju z avtorjem ni nujno polemizirati, saj gre za dve različni pojmovanji jezika, ki se v praktičnih raziskavah lahko dopolnjujeta. Konkretno raziskovanje jezikovnega gradiva lahko teoretična izhodišča, ugotovitve ali posplošitve ene ali druge raziskovalne metode na podlagi stvarnih dokazov sprejme ali ovrže.

Ne glede na avtorjevo stališče do strukturalizma lahko rečemo, da so nekatere, čeprav »drugotne strukturalistične prvine« značilne tudi zanj. Izhodišče njegove analize je sinhronično, priznava arbitralnost znakov, neprestano išče funkcionalne zakonitosti jezikovnih prvin; včasih začuti celo potrebo po terminološki »inovaciji«, sicer ne bi bilo razumljivo, zakaj je Milewskega termin »klasifikacija historična« nadomestil s terminom »genealogična«. Sprašuje se po namenu jezikoslovja in poudarja potrebo po izkoriščanju in uveljavljanju teh dognanj v praksi. Strinjamo se z njim, da dejanski jezikovni opisi daleč zaostajajo za teoretičnimi razglabljanji strukturalistov, vendar nam Slovincem še nikakor ne grozi »larpurlatiščno teoretično brezdelje«, ki izhaja po avtorjevem mnenju iz pomanjkanja konkretnega raziskovalnega dela, ker se število jezikoslovcev večja, raziskovalna problematika pa se statistično manjša. Tudi glede praktične uporabnosti stroke se z avtorjem strinjamo, da je treba na njeni podlagi poskrbeti za dovršeno »normira-

nje«. Prav normativno področje pa za uspešno rešitev mnogih drobnih vprašanj, vsaj kar zadeva položaj slovenskega knjižnega jezika, zahteva dodatno definicijo o knjižnem jeziku, saj Mañczakova splošna definicija jezika zajema vse, kar je govoreno ali tiskano v razponu od individualnega govora, dialekta do vseh zvrsti knjižnega jezika v preteklosti in sedanjosti; tudi vprašanje »purizma« za nas ni tako preprosto. Kriterij normiranja, ki ga priporoča, je načelo pogostnosti, ki izhaja iz dejanske analize jezikovnega stanja. Jezik je tekst oziroma so teksti. In če vprašamo, na katere tekste naj pri normiranju apliciramo to načelo? Na sodobne knjižne tekste z najvišjo naklado, odgovarja Mañczak. Preostane nam še eno vprašanje: ali res lahko vse verjamemo statističnim podatkom? Delo odlikujejo: široko poznavanje jezikov in jezikovnih pojavov, kritična in prodorna analiza, svežina in duhovitost v sklepanju. Našli bomo v njem veliko delovnih izkušenj in raziskovalnih podbud.

Martina Orožen
Filozofska fakulteta Ljubljana

PREPORODOVCA IN KLADIVARJA JUŠA KOZAKA KULturna IN NARODNA KONCEPCIJA, IZPOVEDANA V LITERARNEM PISMU O GOSPODINU FRANJU

Preporodovec Juš Kozak je svoj odnos do slovenstva in jugoslovanstva pa tudi do njunega medsebojnega razmerja razgrnil, kakor je znano, najprej v 12. številki Preporoda, 25. junija 1913, in nato še v leposlovni Celici leta 1932. Žal pa je ostalo pozabljeno Kozakovo literarno pismo, ki ga je z Dunaja poslal uredništvu Književnih novosti, izhajajočih na Reki v uredništvu Milana Marjanovića.¹ Kozak je še poprej objavil v Književnih novostih literarno pismo o Kraigherjevem romanu Kontrolor Škrobar, naslednje njegovo pismo, nanašajoče se na Gospodina Franjo, neposredno izhaja iz prvega. Obe pismi pa sta v resnici oceni novih slovenskih romanov. Podobno kot Župančič v kritiki Gospodina Franja² tudi Juš Kozak meni, da novega romana Podlimbarskega ne gre »presojati s strogo umetniškega stališča, temveč iz povsem drugih vidikov, ki jih je podal pisatelj z romanom samim«, oziroma kakor pravi v odstavku poprej, »na socialnem,

političnem in kulturnem polju«. A Juš Kozak se kljub temu ne izogne tudi umetniškemu vrednotenju romana in sklepa: »Roman ni umetniško zasnovan niti dovršen. Tehnika je vrlo pomankljiva. Pisatelju pa se je posrečilo, kar je hotel ustvariti: kulturno sliko, kjer bijeta dva naroda boj za prevlast. Tako korumpirana uprava ne more naroda, elementarnega v svojem bogatem čustvovanju in mišljenju, nikdar prebaviti, kvečjemu podjarmiti. Ustvaril nam je preživel sliko, tako da človek kljub nedostatni tehniki in umetniškega obdelanja ne more odložiti romana, temveč sledi toliko in toliko nerazrešenih problemov, da se končno povsem zatopi v življenje romana ter sledi pazno motrečemu idealistu na vseh njegovih potih (...). Na par mestih se je pač povzdignil pisatelj do strogo umetniškega slikanja (...). Vstajo je pisatelj izborno podal: ne govori o njej, temveč na široko poda njene premise v socialnem in političnem življenju, v karakteru naroda, a matematični rezultat na podlagi teh premis je odločen in drzen. Zato tudi uspeh ni izostal (...). Malo je dosedaj del, v katerih bi pisatelj tako globoko pro-

¹ Kozak J. Dunaj. Literarno pismo. Podlimbarski: Gospodin Franjo. Književne novosti, Zagreb—Rijeka. 1/1914, 347—348, 364—365.

² O. Župančič: Gospodin Franjo. Sn 1914, 123.

drl v nacionalno dušo podjarmljenega naroda.«³

Kakor ni bilo mogoče dokazati kakršnega koli stika ali neposrednega in dejavnega razmerja med Masljem in prepovedovci,⁴ pa je, zahvaljujoč literarnemu pismu Juša Kozaka, mogoče sklepati o razmerju prepovedovcev do Gospodina Franja in do njegovih političnih in socialnih misli in vzgibov.

Zanimivo je že to, da je iz površnega ali površinskega pisateljevega pristopa kritik Juš Kozak izvajal in ugotavljal pozitivno posledico, ki je v tejle obravnavi pomembna zaradi lastnega Kozakovega socialnega in političnega naziranja. O Masljevi literarni metodi namreč pravi: »Ravno ta činjenica, da je pisatelj samo prisluškoval, opazoval, nikjer pa individualno razmotrival, je bila vzrok, da je podal tako točno sliko, kjer je zabeležena tako rekoč vsaka kretnja in gesta.«⁵

Kar zadeva Kozakov socialnopolitični interes, ki korelativno vsaj deloma pojasnjuje interes prepovedovcev za družbena vprašanja, je treba poudariti, da že v oceni Kraigherjevega romana naglaša, kako je delo »specifično slovensko, socialno in politično.«⁶ Za roman Podlimbarskega pa ugotavlja socialno plast celo kot prvo in izrazito pomembno: »Razširil je [s posegom v bosensko življenje] obzorje našega domačega življenja na socialnem, političnem in kulturnem polju.« In ko razčlenjuje Podlimbarskega roman, ga razčlenjuje najprej prav po njegovi socialni plasti: »Posameznik, apostol človečanske altruistične ideje v boju proti vsesplošni korupciji na eni strani, a v drugi označujoč evangelij ljubezni in blagostanja sužnjem in uklenje-

nim.«⁷ Da je socialna plast Gospodina Franja za Juša Kozaka tako zanimiva, je toliko pomembnejše, ker priteguje idejnosti romana v nadaljnjem razpravljanju tudi glede narodnopolitične in kulturnopolitične plasti, ki sta za prepovedovca nasploš posebej pomembni in ju zato tudi z značilno zavzetostjo razčlenjuje.

Motto Kozakovega literarnega pisma oziroma kritike je hkrati tudi osnovna misel Kozakova o nacionalnem razmerju med južnimi Slovani, Jugoslovani. Ko govori o »nacionalni duši podjarmljenega naroda«, kateri je pisatelj prisluškoval, jo »opazoval, nikjer pa individualno razmotrival«, sklepa: »Nehote čutimo sedaj isto rasno dušo v teh ljudeh, vidimo, da zamoremo z njimi čutiti in misliti, kakor sami s seboj.«⁸ Kakor bodo nadaljnje in sploh vse zveze v rabi besede *rasa* v tem literarnem pismu potrdile, pomeni ta izraz v besedilu Juša Kozaka isto kot sicer izraz, kakršen naj označuje narodne skupine npr. Slovanov, Germanov, torej širši izraz, kot je narod.⁹ To pa pomeni, da prepovedovec in kladirar Juš Kozak razločuje in zavestno poudarja različni razvoj in pa narodno plemensko zvezo med sorodnimi jugoslovanskimi narodi, ki da so »rasno« povežani, identični, ali kakor pravi v kritiki: »Loči nas samo razvoj, ki jim je določil drugo smer, kakor nam. Tudi v nas so dispozicije vsega njihovega čustvovanja, a tē prebude šele v druženju z njimi.«¹⁰ Prav v tem smislu je postavil Kozak tudi motto literarnega pisma in ga politično programsko zelo jasno poantiral: »Dispozicije, ki so nam dane, moramo razvijati... To je naša zgodovinska naloga, mi jo moramo izvršiti.«¹¹

Takšnemu »rasnemu« razločevanju oseb v Masljemem romanu, ki glede avtorjevega hotenja gotovo ni neutemeljeno ali nasilno,¹² je ostal Kozak v kritiki do kraja zvest in jo je dosledno in torej ne zgolj po naključju uporabljal: »V vsaki osebi je ustvaril rasno karakteristiko, dedno in značilno za pripadnike gotovi rasi.« Razločuje med muslimanskimi vzhodnjaki, katoliškim Bobojedcem, ki so ga socialne razmere socialno mišljenjsko iznakazile, in pravoslavni Srbi. O Jovici, ki je tudi »predstavnik te rase« kot Bobojedec, pravi, »noče samo blagostanja, temveč zahteva, da se ceni in spoštuje vse ono, kar jim je sveto in večno na svetu: srbstvo s svojim bogastvom, latentnim o prirodnih moči.«¹³

Kozakovo postavljanje ene »rase« proti drugi pa kajpada nima nikake rasno-ideološke osnove, marveč že označeni politič-

³ Kozak: Literarno pismo, 348, 364.

⁴ Prim. J. Rotar: Socialna in politična misel Podlimbarskega. SM, Ljubljana. 1969, 220—222.

⁵ Kozak, n. d. 364.

⁶ Prav tam, 347.

⁷ Prav tam.

⁸ Prav tam, 364.

⁹ Pač pa v tem času in še vrsto let poprej uporabljala srbski literarni zgodovinar in nacionalistični ideolog Jovan Skerlić precej pogosto izraz »rasa« v ožjem, nacionalnem, konkretno srbskem smislu; prim. J. Skerlić: Izbrani eseji. DZS 1959, prev. Tone Potokar; v razpravi Dogmatična in impresionistična kritika (1901) piše tudi takole: »V resnici se Tainu ni nikoli posrečilo pojasniti, kaj je rasa, kaj okolje in kaj trenutek«, str. 55. Drugi primeri pa kažejo doslednejšo rabo v smislu 'narod'.

¹⁰ Kozak, n. d. 364.

¹¹ Prav tam, 347.

¹² Prim. J. Rotar, n. d. 187—191.

¹³ Kozak, n. d. 364—365.

ni, pa tudi kulturni smisel; sicer se tudi ujema s tistim v romanu. Tudi po vsej vsebinski in idejni plasti Gospodina Franja je ubrano popolno soglasje med Masljem in preporodvskim kritikom: »Roman zvrši resignirano. Vilar je prognan, a drugi glavni junak, Jovica, spozna, da je svoboda Bosne le prazna fabula. Odrešiti jo zamorejo samo lastni ljudje. Kajti nemogoče je tujcu, ker je preslab, da bi zamogel voditi, ustvariti kulturo ljudstvu (podčrtal J. Kozak!), ki nosi v sebi bogastvo za kulturo, ki bi ustvarila vse drug pojem človeštva (pač: človečnosti), kakor pa so ga podali Germani.«¹⁴ Brez slehernega nasilja nad besedilom smemo iz tega citata povzeti misel o Kozakovem razmerju do kulture z vidika demokratičnosti in človečnosti, pri čemer, značilno za tisti čas, posredno s teh vidikov postavlja v medsebojno razmerje slovanstvo in germanstvo, in sicer po kriteriju človečnosti do narodnega vprašanja.

Torej je to Kozakovo literarno pismo zgovorno tudi v tistem smislu, ki se zdi Vladimiru Dedijeru pomanjkljivo in nejasno zastopan v koncepciji preporodovcev, v smislu namreč, da je ta revolucionarna smer menda precej zanemarjala družbena vprašanja.¹⁵ Gotovo se ni ukvarjala s socialnimi vprašanji neposredne družbene prakse, za kar ni imela nikakih dejanskih možnosti; prav gotovo pa izhaja iz zgornjega Kozakovega stavka in sploh iz okoliščin, da se najbolj približuje romanu po njegovi socialnopolitični plasti, da je načeloma imela vendarle dokaj jasen in tudi pravičen odnos do socialnega vprašanja nasploh oziroma izrazito razvit občutek za družbeno in narodno pogojenost kulture, za njeno namembnost ljudstvu in za človečnost kot glavno kakovostno komponento kulture. Da je kultura pogojena nacionalno, kar trdi Kozak v omenjenem pismu in kar izhaja hkrati iz Masljevega romana, in sicer v zvezi z ljudstvom v Bosni, prav gotovo ni nikak anahronizem ne za čas nastanka romana in kritike ne za današnji čas. Ta plast kritike je sploh posebej dragocena in po tej strani dopolnjuje obsežno gradivo, ki ga je glede političnoidejne in kulturne koncepcije preporo-

dovcev zbral in v novem preporodovskem zborniku objavil preporodovec Ivan Kolar.¹⁶

In mogoče ne bo odveč, če tudi tistemu osrednjemu vprašanju, ki je v pravkar omenjeni Kolarjevi razpravi že dovolj obširno osvetljeno, dodamo še pripadajoče misli iz Kozakove kritike Gospodina Franja. Gre za interpretacijo vprašanja o razmerju slovenskega naroda do jugoslovanstva v političnem in kulturnem oziru, seveda z vidikov preporodovcev. Juš Kozak pravi dobesedno takole: »Sujet romana, kakor rečeno, ne koreniči v slovenskem življenju, vendar se to končno popolnoma pozabi, kajti sorodstvo je tako globoko, da se zdi, da slika pisatelj naše življenje, naše težnje. Rasna duša v nas se prebudi in živi med svojimi. Baš radi tega sem na čelo ocene postavil gornje moto in dejal, da je roman Podlimbarskega zakladnica. Tudi v nas je isto življenje, ali vsaj dispozicija zanj, iste so težnje in po svoji visoki stični vrednosti nam potrjujejo vero, da zamo-remo zgraditi močno stavbo nacionalne kulture, *ako razvijamo lastne sile*. (Podčrtal J. R.). Podati zamoremo tudi mi v razvoju človeštva nov pojem človečanstva v kulturnem in političnem življenju, ki bo gotovo istovreden z onimi, katere smo prejemale dosedaj.«¹⁷ Tu kajpada ni nikakega dvoma, da gre za slovensko nacionalno kulturo, za razvijanje lastnih slovenskih sil v vsakem pogledu, ne pa za kakršenkoli kulturni ali politični »ilirizem«, katerega skuša najti Vl. Dedijer in prikazati v omenjenem delu. V spisu moremo torej videti jasno opredelitev preporodovca Juša Kozaka za individualni narodni in kulturni razvoj Slovencev z dispozicijami za politično povezavo z lastno »raso«. »To je naša zgodovinska naloga, mi jo moramo izvršiti«, premišljeno poudarja misel v motu. Gotovo tudi ni nikako naključje, da preporodovsko narodno in kulturnopolitično graditeljsko usmerjeni Juš Kozak v času ekspresionizma v naši književnosti sklepa svoje literarno pismo o Masljevem Gospodinu Franju z značilno literarnoprogramsko mislijo, trdeč, da je »roman naznačil povratek k resni umetnosti pri Slovencih, k širokemu, epskemu pripovedovanju.«¹⁸

Končno velja, ob tako izrazitem skladju med idejnostjo Masljevega romana in preporodovskimi kulturnimi in političnoidejnimi koncepcijami Juša Kozaka, posebej navesti eksplicitno trditev pisca tega literarnega pisma, da osebno pisatelja ne pozna in da potemtakem ni bilo povezave med preporodovci in Masljem, čigar roman je bil dokončan marca 1913, objavljen pa

¹⁴ Prav tam, 365.

¹⁵ Vl. Dedijer: Sarajevo 1914. Ljubljana 1967, 319–320.

¹⁶ Ivan Kolar: Vladimir Dedijer, Sarajevo 1914 (Pripombe k poglavju o Preporodu), in zborniku Preporodovci proti Avstriji. Uredil Adolf Ponikvar. Zavor Borec, Ljubljana 1970, 340–403.

¹⁷ Kozak, n. d. 365.

¹⁸ Prav tam.

pred novim letom 1914.¹⁹ Juš Kozak namreč piše: »Pravoslavnim Srbom je posvetil pisatelj največ pozornosti, že s tem, da jih je najbolj proučeval. Ne poznam osebnosti pisatelja samega, toda če sklepam po značaju inženirja Vilarja, mi je razumljivo, zakaj nastopajo v prvih vrstah, ker Vilar ob njih mišljenju in čustvovanju tako rekoč brusi svoje nazore.«²⁰

Če se ponovno ozremo na zbornik Preporodovci proti Avstriji, ki je dragocen doprinos k novejšemu zgodovinoписju tako zaradi posameznih prispevkov — razprav, kakor tudi zaradi obilice pozabi otetega gradiva in še posebej zaradi seznama vseh danes ugotovljivih nekdanjih preporodovcev, potem naj omenimo, da je škoda, ker to značilno in zaradi odročne objave nasploh pozabljeno Kozakovo literarno pismo

v delu ni upoštevano. Knjiga postane historigrafski vir, morebitne kasnejše pripombe, četudi so avtentične, pa večinoma zapadejo pozabi.²¹ — O značilni narodno-politični situaciji pri nas pred leti — ta pripomba naj bo dovoljena spričo narave tukajle obravnavane problematike — dovolj zgovorno priča okoliščina, da tako obzirnó blagih pripomb Ivana Kolarja, kot jih bemo na straneh tega zbornika v zvezi s svojevrstnimi in tedaj v skoraj vseh naših občilih sila populariziranimi razlagami avtorja Sarajeva 1914 o namišljenem ilirizmu v vrstah preporodovcev, leta 1967 ni bila v stanju priobčiti ne ena ne druga osrednjih slovenskih publikacij, o čemer bemo na strani 403.

Janez Rotar
Pedagoška akademija Maribor

O TRETJEM PRAVOPISU MAKEDONSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Prvi pravopis mladega makedonskega knjižnega jezika je izšel sredi leta 1945. Sestavila ga je komisija za jezik in pravopis pri takratnem makedonskem ministristvu za prosveto.

Prvi makedonski pravopis je obsegal komaj 20 strani, izšel pa je v 50 tisoč izvodih. V njem je bilo uveljavljeno fonetično pravopisno načelo. Makedonska cirilska azbuka (abeceda) je v tem pravopisu štela 31 črk, posebej pa naj omenim le: k', r', љ, њ, S = dz, Ъ = dž. Redukcija nenaglašanih samoglasnikov v knjižni makedonščini ni bila priznana. Znak za nekdanji nosni o (ж) je bil največkrat zamenjan z a, vpeljan je bil znak p (r) z vrednostjo samoglasnika, uveljavljeno izenačevanje po zvonečnosti. V tem pravopisu je bilo urejeno tudi vprašanje postpozitivnega člena (čovekot, čovekov, čovekon). Pri postavljanju norm knjižnemu jeziku se je Pravopis največ opiral na osrednja narečja (Veles, Prilep, Bitola). Izkazalo se je, da so pravila, ki so bila v tej knjižici nanizana v štirih poglavjih (fonetika, morfologija, raba velikih črk

in ločila), tudi pozneje v glavnem obveljala.

Drugi makedonski pravopis s pravopisnim slovarjem so prosvetne oblasti potrdile konec leta 1950, izšel pa je marca naslednjega leta na 184 straneh. Avtorja pravopisnih pravil sta bila Blaže Koneski in Krum Tošev, slovar z okoli 6 tisoč besedami pa sta sestavila Božo Vidoeski in Rada Ugrinova.

Kakšne novosti je prinesel drugi pravopis? Oblike iterativnih glagolov tipa *kažue, pišue, donesue* so zamenjane z bolj živimi osrednjimi *kažuva, pišuva, donesuva*. Pri enozložnih moških samostalnkih so bile odpravljene dvojice za množino (na -oi, -ei in -ovi, -evi), tako da so ostale samo oblike na -ovi, -evi (*nosovi, noževi*); raba črke Ъ se je razširila na vse primere, kjer se je govoril palatalni g (prej *revpek, ka-lyrep* zdaj *r'evpek, ka-lyr'ep*). Relativni zaimeki se pišejo v novem pravopisu skupaj (kojašto, koešto itd.), medtem ko so se v prejšnjem pisali narazen (koja što, koe što).

Razvoj makedonskega knjižnega jezika in nekatere spremembe v pravopisni praksi sta v zadnjih letih pospešila izdajo novega pravopisa. Izšel pa je v treh verzijah: leta 1969 kot priročnik za šole (190 str.), leta 1970 v istem obsegu kot »mali pravopis« in kot jubilejna izdaja ob petindvajsetletnici izida prvega pravopisa. Tretja verzija ima 612 strani (slovar obsega okoli

¹⁹ Prim. J. Rotar, n. d. 290.

²⁰ Kozak, n. d. 365.

²¹ Prim.: Jaka Avšič: Sarajevo 1914. Nekaj pripomb glede slovenskega mladinskega preporodovskega gibanja ob knjigi Vladimira Dedijerja. Naši razgledi 1967, 471—472; Vera Albreht: Se o preporodovskem gibanju. NR 1967, 505; Tomaž Košir (J. Rotar): Tolmačenje in pričevanje. NR 1967, 633.

30 tisoč besed in imen), izšla pa je le v 3000 izvodih. Razumljivo je, da so pravila v vseh treh izdajah zadnjega pravopisa enaka tudi po obsegu, razlikuje se po količini le slovarski del.

Tretji pravopis je izdal Inštitut za makedonski jezik »Krstе Misirkov«. Med avtorji najdemo tudi zdaj Toševa, Vidoeskega in Ugrinovo, omeniti pa moramo tudi nove sodelavce kot npr. Todorja Dimitrovskega in Kirila Koneskega.

Novi pravopis pomeni nedvomno velik napredek v utrjevanju norm sodobnega knjižnega jezika. V uvodni besedi avtorji posebej omenjajo spremembe, ki jih uvažajo v primerjavi s pravopisom iz leta 1951. Tako pišejo npr. sestavljene samostalnice (tuja in domača prвина) zdaj samo skupaj (aviomehaničar, radiopretplata, fotorabotilnica). Po novem pravopisu se imena, ki označujejo prebivalca kontinenta, države, pokrajine itd. pišejo z veliko začetnico (Afrikanec, Slovenec, Prespanec), prebivalci mest in vasi pa z malo začetnico (ohrig'anec, novoselec, varošanec).

Pridevniki na -n, ki so tvorjeni od samostalnikov na -šte (pristanište, učilište, čudovište) v ženskem in srednjem spolu in v množini opuščajo -t- (npr. *pristaništen, učilišten, čudovišten* — toda: *pristanišna, učilišna, čudovišna*, itd.).

Pri samostalnikih na -ač, -ačka, ki so izpeljani iz glagolskih osnov na -e- se uvaja pisava z j (npr. *grejač, pejač, sejač* namesto prejšnjih *greač, peač, seač*, ki jih

še vedno srečujemo v mak. tisku). V poglavju o transkripciji tujih imen je govor tudi o prenašanju občnih imen v makedonščino, želeli pa bi, da bi Pravopis zajel več makedonskih lastnih imen.

Pri transkripciji je omenjen tudi prenos makedonske pisave v latinico, saj se v zadnjih letih zaradi močnejših stikov v okviru Jugoslavije (pa tudi zunaj nje) to vprašanje pogosto srečuje. Pri tem gre zlasti za naslednje črke: $\Gamma = g'$ (približni izgovor g'), $s = dz$, $\Delta = lj$, $\text{H} = nj$ (v izgovoru l', n'), $k' = kj$, $\text{II} = dž$. (Seveda vsi Makedonci ne pišejo po makedonsko-cirilskem pravopisu: Pirinski Makedonci uporabljajo bolgarski pravopis — tudi če pišejo makedonsko — in pismeni Makedonci v severni Grčiji (Egejski Makedonci) uporabljajo grško pisavo.)

V samem slovarju je vpeljana sprememba v navajanju glagolskih gesel. Glagoli na -a, -e, -i se navajajo v 3. osebi ednine sedanjika (dava, vleče, spoji). Pri nekaterih glagolih so dodane še druge oblike; vse to olajšuje uporabo slovarja pri Makedoncih, posebno pa je koristno za tujce, ki se učijo makedonščino.

Omenili smo le nekaj posebnosti makedonskega pravopisa; kot rdeča nit v vsem življenju novega makedonskega knjižnega jezika se vleče težnja po čimvečjem poenotenju in odpravi številnih dvojnic. Za prihodnost pa dajejo ta dela gotovo trdno osnovo.

Dragi Stefanija
Filozofska fakulteta Ljubljana

PREŠERNOV GRŠKI CITAT

Prešeren navaja v sonetu »Izdajavcu Volkmerjevih fabul in pesem« Cezarjev vzklik »Tudi ti, sin!« v grščini: $\text{Kai } \sigma' \text{ uie}$ (pravilno je podan v Pintarjevi izdaji). Kdor sonet bere, spozna, da ritem ni v redu: jambaska beseda hyie naj bi se rimala s trohejskimi *lije, bije, vpije* (vv. 4, 5, 8). Razlaga je morda ta: v Prešernovem času so še mnogi naglašali grške besede po latinskih naglasnih pravilih — kljub grškim akcentom, ki so vendar poleg intonacije označevali tudi mesto poudarka. Po tem naglasnem sistemu je seveda bila beseda hyie trohej (latinska dvozložnica se naglaša na prvem zgolu). Ta za nas čudni sistem naglašanja je v 17. stol.

uvedel Nizozemec Henning (lat. Henni-nius) in se po njem imenuje heninizem. Razširil se je po vsej zahodni Evropi (tudi v Avstriji) in šele neohumanizem ga je začel odpravljati (ok. l. 1800). Še v tem stoletju so se ga držali na Nizozemskem, v Belgiji in v Angliji. (Gl. Kretschmerjevo poročilo o knjigi E. Drerup, *Die Schulaussprache des Griechischen von der Renaissance bis zur Gegenwart*. Paderborn 1932, 1051 str. v Glotti 24 (1936), str. 81 — nam je knjiga med vojno zgorela — in Schwyzer, *Griech. Gramm. I*, 1939, str. 174.)

M. Grošelj
Ljubljana

NEKAJ RAZMIŠLJANJ OB MAJCNOMI SMRTI

Ustvarjalčevo delo je izraz živega organizma in je organsko. Po vsej verjetnosti se dá pri vsakem pristnem ustvarjalcu ugotoviti njegov ritem, če ima za to literarni zgodovinar dovolj nepotvorjenih podatkov. Njegovo delo se — največkrat v skladu z življenjem — spreminja v enakomernih presledkih, to je, do bah. Zato bi te dobe do neke mere lahko primerjali lističem cveta. Le da samo do neke mere, ker so te dobe kvalitnetno različne, lističi cveta pa so vsaj na videz enaki. Poznamo pa tudi bolj komplicirane rože, na primer mačehe, da ne govorimo o dragocenih orhidejah, kjer so lističi različni, čeprav ne vem, da bi bili kdaj nesimetrični. — Kar morda ni dano roži, je dano človeku, čigar telo dejansko ni simetrično, čeprav ima podobno skladen videz.

Takšna skladnost vlada v Majcnovem življenju in delu, kjer ni popolne simetrije. Prva polovica njegovega življenja in dela se začena s prvim, amorfnim sedemletjem; nadaljuje pa se v petletnih ritmičnih dobah do vključenega leta 1929, če bi to zadnje literarno amorfno petletje lahko tu prekinili. Če bi naslednje literarno amorfno petletje lahko začeli z letnico 1930, se druga polovica njegovega življenja in dela izteče z letošnjim letom, in to v treh sedemletjih (1935-56) in v treh petletjih (1956-70).

Tabela Majcnove strukture iz leta 1967, ki nam tu služi za podlago (prim. Majcnovo izbrano delo II.), je v toliko neizdelana, da na koncu manjkajo tri zadnja leta, ki jih ni bilo mogoče predvidevati, in da je kot meja med zadnjima dobama potegnjena črta med letoma 1962 — 1963, saj prav tako ni bilo mogoče predvidevati, da se od leta 1956 naprej, ko Majcen preneha literarno delati, njegov ustvarjalni ritem spet spremeni iz sedemletij v petletja.

V zadnjih petnajstih letih Majcen res ni več leposlovno ustvarjal, pač pa je pisal spomine, sodeloval pri stilizaciji svojega izbranega dela, prevajal in v intervjujih pa tudi v pismih izpričeval nenehno duhovno in stilno rast. Njegova ozaveščenost ni prenehala do smrti.

Mojo analizo njegove strukture je budno in z vso kritično ostrino spremljal. Omočil mi je nekaj važnih podatkov, ki se nanje ta analiza opira, vendar nikoli z namenom, da bi k njej pripomogel. Do zadnjega namreč zanj v celoti ni vedel in svojo prvo objavo pa še marsikaj drugega mi je zamolčal, da sem morala vse to šele

dokazati. Razmišljal je o smislu mojega početja, in ko sem mu rekla, če drugega ne, ima vsaj ta smisel, da dokazuje organskost pristnega ustvarjalca in ustvarjalnega dela, mi je dal prav.

O svoji smrti je veliko razmišljal, ni pa si dal sugerirati mojega, za zadnji dobi, kot rečeno, provizoričnega sistema. Če bi se bila v ta zadnja tri petletja že takrat bolj poglobila, jih dokazala in tudi vnesla v omenjeno shemo, bi si imela danes kaj očitati. Prav ta moj provizorični zaključek, brez sramu ga lahko imenujemo pomota, pa mi pomaga dokazati, da je takšna objektivna znanost močnejša od subjektivnih sugestij in špekulacij.

Majcen je bil izredno precizen, pošten in vesten človek in delavec. To vedo povedati prav vsi, ki so ga kakorkoli poznali, tudi njemu podrejeni uradniki na banovini. Ker je imel tudi temu primerno pristen in izbrušen stil, lahko tembolj obžalujemo, da je ostal od osvoboditve naprej naši javnosti čisto odmaknjen.

Ne bomo za to dolžili njega samega. Bil je pač preskromen, da bi se kjerkoli rinil v ospredje. Kriva pa je naša javnost, ki se ni niti najmanj brigala zanj. Redkokdo od naših kulturnikov je sploh vedel, da živi in kje živi.

Za primer njegove hotene zadržanosti bi navedla, da se v desetih letih njegovega podbanovanja ni nikjer uprizorila nobena njegova drama, čeprav zavzema pri nas kot dramatik še danes eno prvih mest.

Da niso dali Prešernu, Levstiku in še marsikomu pri nas za življenja dovolj priznanja, se v času nizkega nivoja naše povprečne, a odločilne inteligence nihče ne bo čudil. Da pa je pri današnji ravni naše inteligence, ki si domišlja, da ne zaostaja ne za Evropo niti za svetom, kaj takšnega mogoče, temu se samo tisti ne bo čudil, ki pozna strukturo našega naroda od znotraj. Ni slučaj, da sta v istem času umrla naša dva največja doslej živeča klasična ustvarjalca — umetnika besede — Stanko Majcen in Stane Sever. Ni samo krstno ime obema skupno, tudi dopolnjujeta se. V marsičem, ne le v načinu, kako je poni glavo »kulturno« povprečje odločalo o njuni usodi. Redkokateri narod ima toliko talentov kot Slovenci, najbrž pa pred nami nobeden ne prednjači v sposobnosti uničevanja vsega plemenitega in nadpovprečnega, dokler to še telesno živi.

Nekateri si danes prizadevajo, da bi iztrebili zadnjo senco humanizma. Ne zavedajo se, da je pravi humanizem večni, dokler je pač večni ustvarjalni človek. Samo stil se spreminja.

Majcnov stil je izrazito sodoben in je že na začetku prerastel klasični realizem. Bil je predhodnik posameznih struj našega stoletja, čeprav se je izogibal tistih »izmov«, ki temeljijo na absurdnosti. Kljub široki razgledanosti in ostri presoji mu je manjkalo vsakršnega cinizma. Imel je pač svojo vero, ki mu je omogočala bogat in fin humor v najhujših časih. Tudi Stane Sever ni izgubil svoje vere, zato tudi ne svojega humora, ki je v današnjosti tako redek. Zanimivo bi bilo razmisliti, koliko

se vera obeh v jedru razlikuje. Vsekakor sta oba nasprotna dogmatizmu in sposobna tolerance, drugače bi register njunega razumevanja bližnjih, zlasti trpečih in ponižanih, ne bil tako širok.

Tragično pa se mi zdi, da med številnimi vlogami najpomembnejših domačih in tujih uprizoritev Sever ni mogel upodobiti niti ene vloge iz Majcnovih dram. Tu bi se dopolnila umetnost v dveh naših največjih današnjih predstavnikih, ki pa — in to je absurd — dejansko najbrž sploh nista vedela drug za drugega. Morda sta se prvič srečala šele po smrti — ob oznanilih v našem dnevniku.

Marja Boršnik
Ljubljana

PLENUM MEDNARODNEGA SLAVISTIČNEGA KOMITEJA V HELSINKIH

Od 30. avgusta do 5. septembra 1970 je zasedal v Helsinkih pod predsedstvom akademika prof. dr. W. Doroszewskega Mednarodni slavistični komite. Udeležilo se ga je okrog 40 rednih članov in nekaj gostov. Zastopanih je bilo 19 držav. SFRJ so zastopali redni člani MSK akademik prof. dr. I. Frangeš (kot zastopnik hrvaške slavistike, naslednik prof. dr. J. Badalića), akademik prof. B. Koneski (Makedonija), akademik prof. dr. B. Kreft (Slovenija) in prof. R. Lalić (Srbija). Ker je prof. dr. J. Badalić odstopil tudi kot podpredsednik MSK, je bil na njegovo mesto izvoljen akademik prof. dr. B. Kreft, na mesto pokojnega akademika prof. V. Vinogradova pa akademik prof. M. P. Aleksejev (Leningrad). Po poročilih bivših sekretarjev prof. dr. S. Wollmana in prof. dr. L. Djuroviča o praškem kongresu, sta bila izvoljena za nova sekretarja MSK prof. dr. M. Szymczak in prof. dr. J. Basara, akademik prof. dr. Doroszewski pa je bil izvoljen za novega predsednika že v Pragi, ker je prišlo predsedniško mesto skupaj s sekretariatom na državo, v kateri bo naslednji mednarodni slavistični kongres. Na povabilo poljskega komiteja in poljske vlade bo naslednji kongres leta 1973 v Varšavi. Plenum v Helsinkih je razpravljal predvsem o organizaciji in tematiki prihodnjega kongresa, ki bo v septembru 1973. leta v Varšavi. Trajal bo 8 dni. V te dni sta všteta dan prihoda in odhoda, tako da bo delovno zasedanje trajalo šest dni. 4 dni bodo zasedale sekcije in podsekcije, 1 dan pa komisije MSK. Čas *referata* je

določen za 15 minut, poročila (komunikata) pa za 10 minut, za diskutanta pa 5 minut. Plenum je soglasno sklenil, da morajo predsedniki sekcij po preteku teh minut brezpogojno takoj vzeti besedo vsakomur, ki bi te časovne okvire prekoračil, ker nastanejo sicer hude motnje v poteku kongresa, hkrati pa je tudi nekolegialno, če kdo svoj čas prekorači, ker gre to na škodo njemu naslednjih referentov in koreferentov; pri diskusiji, za katero bo v celoti točno odmerjen določen čas, pa zaradi takšnih prekrškov ne morejo priti vsi na vrsto, če si ta ali oni prilasti več časa, kar se je v Pragi dogajalo tako pri referatih in poročilih (komunikatih) kakor tudi pri diskusiji. Referati in komunikati morajo biti objavljeni in odposlani tri mesece pred kongresom v 300 izvodih predsedstvu kongresa. Ker je tolikšno število izvodov zvezano z velikimi stroški, so nekateri opozorili na težave, ki jih imajo doma pri iskanju subvencij, zlasti še, ker se tiskovni stroški marsikje povečujejo. Do 30. aprila 1971 morajo biti prijavljeni predsedstvu MSK naslovi referatov in komunikatov. Te morajo pred tem prerešeti nacionalni (državni) komiteji, ki morajo zaradi tega dobiti prijavo naslovov že mesec dni prej (31. marca 1971). Na kasnejše prijave se predsedstvo nikakor ne bo več oziralo in jih zato tudi ne bo upoštevalo. Ker obseg referatov in komunikatov za objavo ni omejen, naj njihovi avtorji strnejo glavne misli ali teze v povzetke, ki pa ne smejo prekoračiti za kongres odmerjenega časa. Kot novo obliko diskusije ali razgovora

o kakšnem širšem vprašanju lahko predsedstvo uvede na kongresu v Varšavi tudi »razgovor pri okrogli mizi«.

Plenum je sprejel naslednjo tematiko za VII. mednarodni slavistični kongres:

I. Jezikoslovje:

1. praslovanski jezik kot hipotetična sistemska osnova celote, smeri njegove evolucije v posamičnih slovanskih jezikih (s posebnim ozirom na sorodne jezike);
2. zgodovina oblikovanja slovanskih jezikov s posebnim ozirom na tujejezične elemente, zlasti grško-latinske;
3. vprašanja jezikovne sorodnosti v luči primerjalne dialektologije;
4. značilnost leksikalnih in morfoloških sredstev v slovanskih jezikih s stališča njihove semantične in stilistične funkcije;
5. dinamika razvoja slovanskih knjižnih jezikov od druge polovice XVIII. stoletja s sociolingvističnega vidika;
6. aktualna vprašanja leksikologije vključno z etimologijo in besedotvorjem v formalnem in semantičnem smislu (sinhronično in diahronično).

II. Literarna veda:

1. Romantika v slovanskih književnostih (osrednja tema):
 - a) proučevanje romantike v slovanskih deželah s primerjalnega vidika (med slovanskimi in neslovanskimi književnostmi);
 - b) moderne metode interpretacije romantike v zvezi z družbeno-narodnim življenjem v slovanskih deželah;
 - c) pomen razsvetljenke in predromantične književnosti v slovanskih deželah (dediščina razsvetljenstva v razvoju slovanskih književnosti XIX. stol.);
 - d) tradicija romantike v poznejših obdobjih razvoja slovanskih književnosti.
2. Metodologija primerjalnega proučevanja slovanskih književnosti; problemi zgodovine primerjalne slovanske književnosti:
 - a) tipološka struktura starih slovanskih književnosti;
 - b) problemi primerjalnega raziskovanja slovanskega in evropskega epa srednjega in novejšega veka;
 - c) posebni aspekti primerjalnega študija novodobnih slovanskih književnosti.
3. Razvojne osnove slovanskih književnosti XX. stoletja v njihovem razvoju in odnosih.

III. Lingvistično-literarnoteoretični problemi:

1. vprašanja semantične in formalne strukture teksta;
2. historična poetika kakor tudi druge sorodne discipline (interpretacija teksta, tekstologija, stihoslovstvo in terminologija);
3. stilni sistemi in njih funkcija v književnosti in književnih jezikih s primerjalnega vidika;
4. vprašanja literarnega prevajanja znotraj slovanskih jezikov in na slovanske jezike v dobi romantike,

IV. Folklor:

1. vloga romantike v proučevanju slovanske folklor;
2. regularnost sočasnega razvoja folklor in slovanske ljudske kulture: vloga inovacije in tradicionalne slovanske kulture v življenju sodobnih slovanskih narodov; lokalna folklor in njen vpliv na leposlovje;
3. zveze slovanske in neslovanske folklor.

V. Splošnoslovanski zgodovinski problemi:

1. vprašanja etnogeneze Slovanov: centrifugalne in centripetalne tendence (do nastanka slovanskih držav);
2. družbene, kulturne in znanstvene zveze slovanskih narodov v dobi od XVI—XIX. stoletja. Nastanek znanstvene slavistike;
3. pomen narodno-osvobodilnih gibanj Slovanov v XIX in XX. stoletju za razvoj slovanskih kultur.

MSK je sprejel naslednje sklepe in predloge, ki zadevajo delo komisij MSK:

- a) oživiti delo tistih komisij, ki doslej niso zadovoljivo delale. Poročilo komisije za literarno-znanstveno bibliografijo je poverjeno F. Dinekovu, ki naj v sporazumu s predsednikom te komisije T. Borovom predloži ustrezna dopolnila na naslednjem plenarnem zasedanju MSK. Poročilo komisije za literarno-znanstveno terminologijo se poveri Poljskemu slavističnemu komiteju, ki naj na istem zasedanju sporoči ustrezne predloge;
- b) ker je K. Horálek že predsednik dveh komisij, se predsedstvo komisije za zgodovino slavistike poveri D. Markovu;
- c) za predsednika komisije za slovansko poetiko in stilistiko je MSK izvolil S. Skwarczyńsko;
- d) za predsednika komisije za fonetiko in fonologijo slovanskih jezikov je MSK izvolil M. Karaša, kot zastopnika Bolgarije pa D. Tilkova;

e) za predsednika komisije za leksikologijo in leksikografijo je MSK izvolil V. Blanárja;

f) za predsednika komisije za lingvistično terminologijo je MSK izvolil J. Horeckega;

g) MSK je sklenil, da se skliče komisija za slovanske knjižne jezike in je za njenega predsednika izvolil A. Jedličko;

h) MSK je sklenil, da se skliče komisija za proučevanje slovanskih kultur zgodnjega srednjega veka, za njenega predsednika pa izvolil W. Hensla;

i) članstvo v vsaki komisiji mora biti določeno v sporazumu z nacionalnim komitejem. V komisijah naj bo najmanj po en član iz vsake slovanske dežele, pri tem pa se je treba izogibati, da bi bil nekdo član več komisij;

Za pokrovitelja in koordinatorja komisij je MSK izbral J. Basara.

Na predlog predsednika komisije za vse-slovanski jezikovni atlas R. I. Avanesova je MSK sklenil izročiti delo zanj predsedstvu akademij tistih držav, ki bodo sodelovale pri delu za atlas, prosi pa, da se sporazumno organizirajo stalne delovne skupine, katerih cilj bi bilo delo za atlas.

Za zastopnike MSK pri sodelovanju s komitejem predvidenega atlasa evropskih jezikov je plenum določil R. I. Avanesova, J. Béliča in W. Doroszewskega.

MSK je poveril R. Autyju, da ga zastopa pri razgovorih za dotacije tiska programa, povzetkov in aktov kongresa z Mednarodno federacijo sodobnih jezikov in književnosti.

MSK je sprejel povabilo, ki ga je v imenu francoskih slavistov izrekel H. Granjard, da bodi XIII. plenarno zasedanje Mednarodnega slavističnega komiteja v septembru 1971 v Parizu.

KOMISIJE MEDNARODNEGA SLAVISTIČNEGA KOMITEJA

komisija:	predsednik:
1. Komisija za lingvistično bibliografijo	F. Sławski, Kraków, Kochanowskiego 11, m. 13
2. Komisija za literarno bibliografijo	T. Borov, Sofija, Car Krum 15
3. Komisija za lingvistično terminologijo	
4. Komisija za literarno terminologijo	J. Krzyżanowski, Warszawa, Międzyńska 23
5. Komisija za starocerkvenoslovanski jezik	J. Kurz, Praha 5, Kirovová 50
6. Komisija za vseslovanski lingvistični atlas	R. I. Avanesov, Moskva V-333, Vavilova d. 34/4, kv. 169
7. Komisija za zgodovino slavistike	D. Markov, Moskva V-333, Dm Uljanova, d. 4/34, korp. B, kv. 358
8. Komisija editorsko-tekstološka	L. Górski, Toruń, Bydgoska 14, m. 4
9. Komisija za slovansko onomastiko	W. Taszycki, Kraków, Retoryka 20, m. 1
10. Komisija za slovansko poetiko in stilistiko	S. Skwarczyńska, Łódź, Naturowicza 79, m. 18
11. Komisija za gramatično strukturo slovanskih jezikov	B. Havránek, Praha 6, Na valech 8
12. Komisija za fonetiko in fonologijo slovanskih jezikov	M. Karaš, Kraków, Kochanowskiego 11/15

13. Komisija za transkripcijo	J. Hamm, 1190 Wien,
Nusswaldgasse 22 a, II/9
14. Komisija za raziskovanje baltsko-slovanskih odnosov	K. Korsakas, Vilnius,
21 liepos g-ė 10, b. 6
15. Komisija za slovansko folkloro	K. Horálek, Praha 6,
Komornická 7
16. Komisija za izdajo zapiskov staroslovanske glasbe	E. Koschmieder,
8011 Vaterstetten,
Beethovenstr. 42
17. Komisija za leksikologijo in leksikografijo	V. Blanár, Bratislava,
Červenoj armady 75
18. Komisija za slovanske knjižne jezike	A. Jedlička, Praha 13,
Kišinevská 15
19. Komisija za raziskovanje slovanskih kultur zgodnjega srednjega veka	W. Hensel, Warszawa,
Marszałkowska 84/92
m. 109

Kongres v Varšavi bo delal v naslednjih sekcijah:

- I. jezikoslovje
- II. literarna zgodovina
- III. lingvistično-literarnoteoretski problemi
- IV. folkloristika
- V. splošnoslovanski zgodovinski problemi.

Razdelitev na podsekcije bo predsedstvo MSK izvršilo po dokončnem pretresu prijavljenih naslovov referatov in komunikatov. Jeziki kongresa so vsi slovanski jeziki,

počez njih pa angleški, francoski in nemški. Poljski organizatorji kongresa pripravljajo knjigo povzetkov referatov in komunikatov. Obseg povzetkov ne sme presegati dveh tipkanih strani (skupaj 60 vrstic). Dostaviti jih je treba predsedstvu MSK v Varšavo najkasneje do 30. aprila 1972. Povzetki so lahko v ruščini, poljščini, francoščini, angleščini in nemščini. Zeleti pa je, da bi bili povzetki, katerih referat je pisan v slovanskem jeziku, v enem izmed zahodnoevropskih neslovanskih jezikov in nasprotno. Povzetek mora imeti glavne teze referata.

Za mednarodni slavistični komite:
akademik prof. dr. *Bratko Kreft*, podpredsednik MSK
Za Jugoslovanski slavistični komite: predsednik
akademik prof. *Blaže Koneski*

POLETNI SEMINAR SLOVENSKEGA JEZIKA, LITERATURE IN KULTURE ZA TUJE SLAVISTE

Jeseni leta 1964 je bila med slavisti na filozofski fakulteti in v Slavističnem društvu Slovenije sprožena misel o ustanovitvi počitniškega seminarja za tuje slaviste. S tem naj bi omogočili slavističnim strokovnjakom in študentom iz evropskih in drugih univerzitetnih središč, ki se zanimajo za vprašanja našega jezika, slovtva in kulture sploh, da bi se občasno srečali v Sloveniji, se izpopolnjevali v znanju jezika in poslušali dognanja iz naših nacionalnih strok. Taka srečanja bi spodbudno vplivala tudi na domačo znanstveno ustvarjalnost v teh območjih (izmenjava delovnih izkušenj, soočenje znanstvenih dosežkov, itd.).

Čeprav so takrat že več let obstajali podobni seminarji za poljščino, češčino in bolgarščino in je imel tudi jugoslovanski počitniški seminar v Zagrebu in Zadru že skoraj petnajstletno tradicijo (začel se je na Bledu leta 1950 in ga je organizirala ljubljanska univerza), se prvi slovenski pripravljalni odbor ni mogel kdovekako nasloniti na njihove izkušnje. Drugi seminarji so bili bolj ali manj državne ustanove, zato so bili tudi gmotno in administrativno preskrbljeni in varni; ljubljanski prireditelji pa so morali nekaj let delati v precejšnji finančni improvizaciji in negotovosti. Toda izkazalo se je, da je imela ta neprijetna stran tudi svoje dobre last-

nosti: izbira udeležencev je bila popolnoma svobodna (zato je bil njihov sestav navadno kvalitetnejši kot na drugih seminarjih); zaradi nizkega gmotnega standarda udeležencev je moral seminarski odbor s svojimi sodelavci ustvariti bolj sproščeno, domače ozračje. In takšna »intonacija« slovenskega seminarja za tuje slaviste je ostala do danes, četudi se je število udeležencev za več kot trikrat povečalo.

V nasprotju z gmotno improvizacijo je bil vsebinski načrt seminarja že od začetka dobro premišljen in ga je bilo treba v poznejših letih le dopolnjevati. Tako so se (vsaj v zarodku) že prvo leto realizirale vse oblike dejavnosti seminarja: lektorati, predavanja z vseh treh (v naslovu seminarja omenjenih) področij, ekskurzija, popoldanski ogledi umetnostnih spomenikov, seznanjanje z našo današnjo likovno in glasbeno ustvarjalnostjo, itd. Posebno učinkovita je bila odločitev prirediteljev, da morajo dobiti udeleženci že pred predavanji razmnožena celotna besedila v slovenščini (prva leta je bil vsakemu predavanju dodan še povzetek v ruščini in angleščini, pozneje samo v ruščini). Tako so predavanja vseh dosedanjih seminarjev zbrana v šestih knjigah (v knjižnici oddelka za slovenske jezike in književnosti FF). Za obstoj in razvoj seminarja je pomembno tudi dejstvo, da ga je sprejel rektorat univerze v svoje okrilje in da so se vsi rektorji v tem obdobju — čeprav so profesorji tehniških fakultet — A. Struna, R. Modic in M. Gruden živo zanimali za njegovo delovanje; iz seminarskih analov lahko povzamemo še nekatere važne podatke o tem, kako se je stopnjevalo zanimanje za seminar pri slovenskih prosvetnih in političnih oblasteh, ki seminarju omogočajo materialno obstajanje in mu pomagajo k uveljavitvi v meddržavnih kulturno-znanstvenih pogodbah.

V začetku je bilo nekaj omahovanj glede termina seminarja in njegovega trajanja. Zvrstili so se takole: od 30. 6. do 10. 7. 1965; od 18. 7. do 30. 7. 1966; od 28. 8. do 9. 9. 1967; od 1. 7. do 13. 7. 1968; od 30. 6. do 12. 7. 1969; od 29. 6. do 11. 7. 1970.

Vsako leto je bilo na seminarju zastopanih 16 do 20 držav; doslej ni bilo udeležencev le iz Finske, Belgije, Španije in Grčije (če upoštevamo samo Evropo in ZDA). Razveseljivo je, da je med udeleženci naraščalo število univ. profesorjev, izkušenih znanstvenih delavcev in že znanih književnikov in prevajalcev. S posebno pozornostjo je seminar gojil tudi stike z zamejskimi Slovenci, z učitelji in študenti. Šte-

vilo udeležencev je naraščalo tako: 1965 — 25, 1966 — 29, 1967 — 42, 1968 — 62, 1969 — 80, 1970 — 82. Med njimi je bilo zmeraj okoli 80 % štipendistov in okoli 20 % samoplačnikov.

Zanimivi so tudi podatki o tem, kako so naraščala finančna sredstva in kdo jih je dajal. V začetku sta seminar vzdrževala Sklad za pospeševanje kulturnih dejavnosti in rektorat univerze, del štipendistov sta od drugega seminarja naprej prevzeli društvi slovenskih pisateljev in prevajalcev; od četrtega seminarja naprej pa je bila sklenjena dolgoročna pogodba, s katero prevzemajo osnovne stroške za seminar: Izvršni svet SRS — 50 %, Izobraževalna skupnost SRS — 25 %, Sklad za pospeševanje kulturnih dejavnosti — 25 %. Manjše zneske so prispevale tudi nekatere druge ustanove (npr. za zamejske Slovence) in v zadnjih dveh letih tudi Zvezna komisija za kulturne stike s tujino. Seminar je prejemal (v tisočih): 1965 — 23, 1966 — 30, 1967 — 50, 1968 — 94, 1969 — 120, 1970 — 144.

Seminar za tuje slaviste je pripravljaval in vodil poseben odbor, ki so ga vsako leto izvolili člani oddelka za slovenske jezike in književnosti. Doslej so tem odborom predsedovali: T. Logar, B. Paternu, F. Zadavec in F. Jakopin; tajniki so bili: M. Orožen, J. Koruza, M. Kmecl, H. Glušič-Krisper in V. Nartnik.

Med osnovnimi nalogami seminarja je bila vsa leta skrb za čim intenzivnejši pouk slovenščine. Zaradi velike heterogenosti udeležencev (pripadnost različnim jezikovnim skupinam, različna stopnja teoretičnega in praktičnega obvladanja slovenskih jezikov in slovenščine posebej, itd.) in njihove precejšnje številčnosti so si organizatorji prizadevali, da bi formirali kar se da majhne in ustrezne lektorske skupine. Število skupin je bilo naslednje: 1965 — 2, 1966 — 2, 1967 — 3, 1968 — 5, 1969 — 7, 1970 — 6. Po vertikalni delitvi (stopnja znanja in usmeritev udeležencev) so lektorati vsaj zadnja tri leta delali na treh (deloma celo na štirih) kvalitetnih ravneh. Če primerjamo skupine s številom udeležencev, kaj hitro ugotovimo, da so posamezne skupine štele precej nad 10 slušateljev, to pa je v danih razmerah (samo 12 dni) za dosego vidnejših uspehov občno preveč. V prihodnje pa bo tudi nujno, da bodo imeli udeleženci možnost individualnega izpopolnjevanja v jezikovnem laboratoriju (Za to je v drugih podobnih seminarjih dobro poskrbljeno.) Lektorate so vodili: J. Toporišič, B. Pogorelec, M. Orožen, J.

Zor, H. Jug-Kranjec, J. Rotar, J. Čar, I. Kozlevčar, M. Piškur, F. Drolc in J. Dular. Na šestih seminarjih se je pri predavanjih zvrstilo preko 50 slovenskih strokovnjakov za slavistiko in druge nacionalne vede; največ jih je bilo s filozofske fakultete in med njimi so nekateri predavali vsa leta zapored; drugi predavatelji so bili znanstveni delavci s Slovenske akademije znanosti in umetnosti, iz Slovenske Matice ali iz drugih slovenskih ustanov in inštitutov.

O slovenskem jeziku in njegovi zgodovini (deloma tudi v odnosu do drugih slovenskih jezikov) so predavali: T. Logar, F. Bezljaj, J. Toporišič, B. Pogorelec, J. Rigler, F. Jakopin, M. Orožen, F. Jurančič, V. Kalenič, A. Bajec, F. Tomšič, S. Suhadolnik in F. Novak. Zadnji dve leti sta imela F. Bezljaj in T. Logar tudi poseben tečaj za zgodovinska in dialektološka vprašanja slovenskega jezika; na teh tečajih so sodelovali večinoma jezikoslovno že formirani strokovnjaki.

Predavanja iz zgodovine slovenske književnosti so bila pripravljena tako, da so zajela vsako leto ali po eno literarno zvrst (lirika, proza, dramatika) ali najbolj značilna obdobja in njihove umetniške predstavnik. Med literarnimi zgodovinarji, ki so predavali na letnem seminarju, naštejemo kar 20 imen: B. Paternu, F. Zadravec, A. Slodnjak, J. Kos, F. Bernik, M. Boršnik, B. Kreft, D. Pirjevec, F. Petre, E. Stampar, B. Merhar, A. Gspan, H. Glušič-Krisper, M. Kmecl, J. Koruza, V. Smolej, L. Legiša, J. Mahnič, Š. Barbarič, M. Medved. Na posebno željo udeležencev je lani M. Kmecl pripravil pregled in analizo današnjega položaja slovenske literarne ustvarjalnosti in pretres povojnih slovenskih literarnih revij.

Pregledna in specialna predavanja iz drugih nacionalnih strok so bila zastopana takole: slovenska geografija (S. Ilešič in V. Klemenčič), zgodovina (M. Kos, F. Zwitner, B. Grafenauer, M. Mikuž, J. Pleterški), umetnostna zgodovina (F. Stele, N. Šumi, S. Vrišer, S. Mikuž), etnologija (V. Novak, S. Vilfan), folkloristika (V. Vodušek, M. Matičetov, N. Kurent), arheologija (J. Kastelic, J. Šašel, S. Gabrovec), muzikologija (D. Cvetko), filozofija (F. Jerman). S posebnim občudovanjem so udeleženci sprejeli predavanja naših znanstvenih seniorjev F. Steleta in M. Kosa.

Med pomembne dejavnosti seminarja je treba šteti tudi vsakoletno razstavo znanstvenih in strokovnih publikacij o slovenskem jeziku in književnosti, ki jo priprav-

lja knjižnica oddelka za slovanske jezike in književnosti pod vodstvom višjega bibliotekarja Marka Kranjca.

Organizatorji seminarja so tudi skrbeli, da so si udeleženci poleg Ljubljane in njene bližnje okolice vsako leto lahko ogledali kos Slovenije in se na terenu seznanjali z našimi narečji, z življenjem in delom naših najpomembnejših ustvarjalcev, z umetnostno-zgodovinskimi in zgodovinsko-sociološkimi posebnostmi naših krajev in pokrajin, itd. Tako so prišla doslej na vrsto naslednja področja: Vrba—Bled—Kranjska gora—Vrščič—Soška dolina (1965); Škocjanske jame—Tomaj—Nova Gorica—Frnja (1966); Cankarjevi kraji; Begunje—Bohinj—Savica—Poljanska dolina (1967); dvo-dnevna ekskurzija s predavanji v Mariboru: Gornji grad—Ravne—Maribor—Ljutomer (Miklošič)—Ptuj (1968); Novo mesto—Kočevski Rog—Bela krajina (1969); Sežana—Tomaj—Socerb—Hrastovlje—Portorož—Piran (1970). Posebno koristna in zanimiva bi bila za tuje slaviste pot med koroške, beneške, goriške in tržaške Slovence; misel je živa, vendar ni izpeljiva, ker udeleženci iz vzhodnoevropskih držav nimajo ustreznih potnih dovoljenj.

Lahko torej trdimo, da je slovenski seminar za tuje slaviste izpolnjeval veliko in pomembno nalogo; sadovi tega dela pa se bodo kazali še čez leta in desetletja. Ni dvoma, da se bo njegova tradicija uspešno nadaljevala.

F. Jakopin
Filozofska fakulteta Ljubljana

POPRAVEK

Na str. 80 (JiS 3) je pravilno *gambe de pech*; na str. 3/3 beri: *saá vilázima*.

VPRAŠALI STE

PRIIMEK JONKE

(Drugi del odgovora R. R-u iz Ljubljane.)

Priimek *Jonke* najbolj pogosto srečujemo v Kočevju in v kočevski okolici, ponekod v Beli Krajini, na Dolenjskem, v Ljubljani in v Mariboru, v obliki *Jonko* pa še v Ljubljani in v Posočju.

Pripomnim naj, da so to podatki pred drugo svetovno vojno in da je današnje stanje zaradi izselitve kočevskih Nemcev precej spremenjeno.

Priimek je bil torej značilen za kočevske Nemce. Kako je nastal in kakšen je nje-gov pomen?

Najverjetnejša razlaga je izpeljava iz nem. imena *Johann — John — John+ke — Jönke* (tako M. Gotschald, Die dt. Personennamen, str. 19), v slovenski pisavi *Jonke*.

Ime *Jonke* bi lahko oblikovno in pomen-sko primerjali s slovenskimi tvorbami: *Jenè* (iz *Janè*, *Janez*), *Jenko* (iz *Jenkò*, *Jankò*), *Jenčič*, *Jenšek*, *Janša*, s sh. *Jovič* itd. kot tudi z imeni v drugih slovanskih jezikih.

Nemški sufiks *-k-* z variantami v obrazilu lahko, kot to vidimo pri slovanskih ime-nih, pomeni tudi deminutivnost (podrob-neje o tem glej A. Bach, Die dt. PN 1, str. 247).

Zato so pomenske in oblikovne primerja-ve imena *Jonke* s slovanskimi zelo ver-jetne.

Kočevski Nemci pa bi mogli sprejeti to ime v eni od omenjenih ali podobnih oblik tudi od Slovencev in jo prilagoditi svo-jemu izgovoru. To pa se mi zdi manj pre-pričljivo.

Poleg priimka *Jonke* srečujemo v Slove-niji priimek *Junkar/Junker*, ki pa razen glasovne podobnosti preko nizozemskega *jonk/he/er* z obravnavanim imenom ne more imeti nič skupnega.

Vsa imena za *Janez*, nem. *Johann* itd. v drugih jezikih so z gr. in lat. posredova-njem iz hebr. *Johanan* »Gospod je milo-sten«.

Janez Keber
SAZU Ljubljana

ALI SO AVTOMOBILI ŽIVA BITJA?

V svoji radijski igri *Avtomobili* je Matjaž Kmecl sicer razqlabljal o tem, ali ima avtomobil dušo ali ne, toda mene zanima, kaj bi rekel o tem slovničar. Medtem ko pravimo na primer: kupil si je *avtomobil*, skoraj dosledno govorimo: kupil si je *fička*, *spačka*, *amija*, *moskviča*, *opla*, itd. Sam avtomobil se v sklanjatvi obnaša kot pred-

met (imenovalnik/tožilnik), tipi avtomobi-lov pa kot živa bitja (rodilnik/tožilnik). Pri kratičnih imenih se slišita obe obliki: ima-jo *beemve* (BMV) in *beemveja*, *dekave* (DKV) in *dekaveja*, *fiat*, in *fiata*. Kako naj odgovorim učencem, ki me o teh stva-reh sprašujejo?

A. Z. Celje

KATEGORIJA ŽIVOSTI V SLOVENSKEM KNJIŽNEM JEZIKU

V naših novejših priročnikih o slovenskem knjižnem jeziku (Slovenska slovnica 1956 (1964), Slovenski pravopis 1962, Slovenski knjižni jezik I (1965) in Slovar slovenskega knjižnega jezika (1970) je kategorija živo-sti preslabo obdelana. Še največ zvemo o tem v Ss: »V III. sklanjatvi je pri bitjih edninski tožilnik enak rodilniku, pri stva-reh pa imenovalniku.« V *Pomni* še: »Samo-stalnik *duh* ima v edninskem tožilniku *duha*, kadar pomeni dušo, *duh* pa, kadar po-

meni vonj. — V rabo je prišlo: berem *Slovenskega poročevalca*, zdravnik je ope-riral *raka*; vendar moramo reči: operiral je *slepič* (ne *slepiča*), saj je *slepič* stvar.« (Vse na str. 143 izdaje 1964.) V Skj 1: »V ed. tož. imajo samostalniki, ki pomenijo ži-vo, namesto končnice *-o* končnico iz rodil-nika, tj. *-a*, prav redko tudi *-ú*« (str. 166). V SP in SSKJ I živost ni posebej označena. — Ss in Skj se ločita še po tem, da prva govori o bitjih, drugi pa o živem,

kar je menda dalo živa bitja vašega naslova.

Gotovo je, da kategorija živosti zadeva predvsem to, kar je živo na način človeka in živali in je hkrati moškega spola. To so moška poimenovanja za osebe in živali, njihove poklice, funkcije, lastnosti, lastna imena ipd.: *človek, profesor, predsednik, skopuh, Janez, Cankar, — pes, čuvaj, Sultan*. V tem smislu so torej bitja ali živo. — Kategorija živosti velja po vsej verjetnosti za vsa poimenovanja človeka in živali.

Ko si kaka beseda (besedno znamenje) enkrat pridobi kategorijo živosti, ji le-ta načeloma ostane tudi v primeru, ko se poimenovanje s človeka ali živali prenese na kaj drugega. Tak primer imamo ravno z imeni avtomobilskih znamk. Zaradi preprostosti vzemimo en sam primer: *Ford* je prvotno (in še sedaj) priimek nekega človeka, ki je izdeloval (izdeluje) avtomobile. Metonimično se je ime z izdelovalca predmeta preneslo na izdelovani predmet, tj. na avtomobil *ford*. Kategorija živosti mu je ostala, čeprav beseda *ford* ne zaznamuje več bitja. — Ko je takih poimenovanj več (*Puch, Borgward, Daimler, Opel, Rollce-Royce*), se v jeziku začne uveljavljati analogija, ki teži za tem, da enako obravnava celo določeno kategorijo, v našem primeru znamke avtomobilov. Zato torej rečemo, da si ljudje kupijo ali razbijejo *tička, spačka, amija, moskviča, oplo* — in tudi, kot pravite, *beemveja, dekaveja, tija*. Jaz bi rekel, da tudi *folksvagna in mercedesa* in seveda *borgvarda, dajmlerja, rols-rojsa*. — Verjetno je predvsem posledica neprimernega zavestnega posega v ta naravni jezikovni potek, če se poleg tožilnika, enakega roditelju (dalje tož./rod.) rabi v nekaterih primerih tudi še tožilnik/imenovalnik; v manjši meri pa je to seveda tudi posledica dejstva, da tu vendar gre predvsem za predmet, ne pa za človeka ali žival. Jaz bi seveda svetoval rabo tož./rod.

Podobno kot s človeka se prenese poimenovanje tudi z živali: *ujel sem raka in torej tudi odkrili so mu raka* (bolezen). Sedaj, ko imamo svojo teorijo, da se slovnična kategorija živosti drži poimenovanja, ki prvotno sicer res zaznamuje živo, jo preizkusimo še na nekaj drugih primerih.

Beseda *črv* se rabi tudi kot oznaka prav neprijetnega vnetja z gnojenjem (imam *črva*); če kdo ne zna jahati ali nerodno hodi, dobi *volka*; da bi se živali ujele, jim nastavijo *skobca*; na puški potegnemo za

petelina, če hočemo ustreliti; *petelina* (plamen lahko zagledamo tudi na slamnati strehi; tudi beseda *tič* si v prenesenem pomenu ohrani kategorijo živosti. Zaradi vsega tega se verjetno brez upa zmage Ss bori proti temu, da bi operirali *slepiča*, čeprav seveda vem, da je z veliko energijo mogoče doseči tudi nepotrebne stvari.

Še več tega je pri prvotnih poimenovanjih človeka: od sv. *Duha* imamo tožilnik *bistrega duha*; iz *hlapca*, ki je prvotno pomagal gospodarju pri delu, smo dobili *hlapca* (posebno napravo) za sezuvanje škornjev (imenovan tudi *zajec*); z *norca* (umsko prizadetega človeka) se je poimenovanje preneslo na železni klin, ki ga zabijajo v hlode, da jih lahko vlečejo (zgubil sem *norca*); v okolici Brežic si sposojajo *laha*, tj. poseben plug za okopavanje.

Posebno pogosto je obravnavano kot živo poimenovanje, ki prvotno pomeni prebivalca: tako ljudje zamujajo *mariborčana* (vlak), pijejo *bizeljčana* ali *vipavca* (vino), menda tudi *tokajca*. S človeka se ime prenese tudi na društvo: rečemo, da je Olimpija premagala *Partizana* (nogometno moštvo), Crvena zvezda pa *Železničarja*; bolj težko je premagati *celjskega Kladivarja*. — Pri teh imenih sem opazil, da si nekateri športni novinarji precej prizadevajo rabiti tožilnik/imenovalnik namesto logičnega tož./rod. Le čemu?

Pred nedavnim je bil v Delu obravnavan naš problem v zvezi s poimenovanji nebesnih teles in ozvezdij kot *Mars, Jupiter, Neptun, Merkur, Saturn* (mi bi dodali še imena kot *Kastor, Poluks, Antej, Rak, Bik, Lev, Kozorog, Strelec, Vodnar, Škorpion, Dvojčki*). V KMD 1971 beremo na str. 5—6 pravilno, da je ta in ta premičnica sreča ob tem in tem času *Merkurja, Marsa, Jupitra, Neptuna, Saturna*. Gotovo bi se tož./rod. lahko rabil tudi pri drugih zgoraj navedenih imenih. Vendar se pri nebesnih telesih uporablja tudi tož./im., ker se zmeraj manj zavedamo prvotne živosti teh poimenovanj (*Mars, Merkur, Uran* ipd. kot starogrški bogovi).

Na koncu naj omenim še imena kart in barv: iz navadnih zvez kot *daj kralja, po-ba* se je razvilo še *pagata, škisa, asa* in nato še *križa (krejca)*, pika in celo *zibnerja* ipd.

Lahko bi torej rekli, da avtomobili sicer niso živa bitja, da pa so si pridobili slovnično kategorijo živosti.

Jože Toporišič
Filozofska fakulteta Ljubljana